

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI HADİS BİLİM DALI

İBN ABDİLBERR'İN (ö. 463) HADİS USULCÜLÜĞÜ
(ET-TEMHÎD ÇERÇEVESİNDE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. VEYSEL ÖZDEMİR

HAZIRLAYAN

HARUN APAYDIN

Malatya - 2017

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**İBN ABDİLBERR'İN HADİS USULCÜLÜĞÜ
(ET-TEMHİD ÇERÇEVESİNDE)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

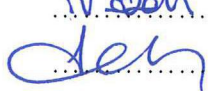
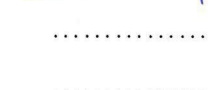
DANIŞMAN

Doç. Dr. Veysel ÖZDEMİR

HAZIRLAYAN

Harun APAYDIN

Jürimiz 29.09/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu çalışmanın (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak Temel İslami Bilimler Anabilimi, Hadis Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı	İmzası
1. Prof. Dr. Safet SANCAKLİ	
2. Doç. Dr. Veysel ÖZDEMİR	
3. Yrd. Doç. Dr. Fehri HOJAB	
4.	
5.	

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 10.../...08.../2017 tarih ve 2017/37-08 sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Unvan Ad Soyad
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Veysel ÖZDEMİR'in danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “İBN ABDİLBERR'İN (ö. 463) HADİS USULCÜLÜĞÜ (ET-TEMHÎD ÇERÇEVESİNDE)” başlıklı tez çalışmam, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşmeyecek şekilde tarafımdan hazırlanmıştır. Tez çalışmamda yararlandığım bütün kaynaklar hem çalışmada hem de kaynakçada olduğu gibi yöntemine uygun bir biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Harun APAYDIN -2017

“İBN ABDİLBERR’İN (ö. 463) HADİS USÛLCÜLÜĞÜ (ET-TEMHÎD ÇERÇEVESİNDE)”

ÖZET

Her ilim dalında olduğu gibi Hadîs Usûlü ile alakalı da birçok eser te’lif edilmiştir. Biz bu araştırmamızda Hadîs Usûlü ile ilgili ilk açıklamalarda bulunan, mütekaddim ulemadan sayılan İbn Abdilber’in “Hadîs Usûlcülüğü”nü ortaya koymaya çalışacağız. Buna göre İbn Abdilber’in hadîs usûlüne dair kullanmış olduğu ıstılahları ve tespit ettiği kaideleri, izahları kısacası usûlünün ne olduğunu ortaya koymaya, tespit etmeye gayret edeceğiz. Nitekim İbn Abdilber’in usûlcülüğünü incelerken o tarihlerdeki Endülüs’te hadîs ilmine dair var olan ilmî müktesebatı da ortaya koymaya çalışacağız.

Bu çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Kullanılan kaynaklar tanıtıldı ve bu çalışmanın yöntemi hakkında da bilgi verildi. Endülüs'teki bilim ve siyasi hayat kısaca ele alındı. I. Bölümde, İbn Abdilber'in hayatına ve bilimsel kişiliğine, onun doğumuna, nesline ve ailesine verilen bilgiler ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

II. Bölümde ise İbn Abdilber’in “et-Temhîd” adlı eserinin mukaddimesinde ve “et-Temhîd” kitabının diğer cildlerinde farklı farklı yerlerde verilen ıstılahları bir araya getirerek Hadîs Usûlcülüğünden bahsettik.

İbn Abdilber’in Hadîs Usûlcülüğünü araştırırken hadîs usûlünde mihenk taşı sayılan hadîs âlimlerinin eserlerinde İbn Abdilber’e atıfta bulunduklarını tesbit ettik. Bu bilgilerden sonra son kısımda ise özel bir başlık açarak İbn Abdilber’in mütekaddimûn ve müteahhirûn âlimleri arasındaki yerini işleyerek araştırmamızı tamamlamış olduk. Sonuç kısmında ise araştırmamızda elde ettiğimiz verileri zikrederek araştırmamızı bitirmiş olduk.

Anahtar Kelimeler: İbn Abdilberr, et-Temhîd, Hadîs Usûlü, Endülüs.

ABSTRACT

As it's with other disciplines many works have been composed in Hadith Methodology. In this thesis, as Ibn Abd Al- Barr is the first scholar who spoke about Hadith Methodology, we will try to put forward his so called Hadith Methodology. We will try to detect his rules, principles regarding Hadith Methodology as applied by him. As we are examining his methodology, we will also approach Hadith science in Andalusia at that time. The thesis consists of an introduction and two chapters. In the introduction we will refer to knowledge and mention the political life in Andalusia. In the first chapter we are referring to his scholarly personality. In this context we will mention his masters, students and works. In the second chapter, which is the backbone of our thesis, we will approach his Hadith Methodology.

This studie contains the introduction and two chapters. In the used sources were introduced and information about the method of this studie were given also. In the the science and politic life in Andalusian were handled briefly. In the first part, wich is given to life and the scientific personality of Ibn Abd Al- Barr his birth, lineage and his family were explained exhaustively.

At the same time will gather his terms in the the introduction of `At Tamhid` as well as within other volumes. While searching thoroughly his hadith methodology, we discovered that hadith scholars, which are the touchstone of hadith science, have referred to Ibn Abd Albarr in their works.

After pointing out to all his works, we unfolded a new title regarding his position among his predecessors and successors. At the conclusion, we mentioned the data that has been aquired and finished the thesis.

Key Words: Ibn Abd Al- Barr, At Tamhid, Hadith Methodology, Andalusian.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	5
ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	9
1. Araştırmanın Metodu	9
2. Araştırmanın Kaynakları	10
3. Endülüs'te İlmî ve Siyâsî Hayat	11
3.1. Endülüs'te Eğitim ve Hadîs İlimleri	11
3.1.1. Eğitim ve Öğretim	11
3.1.2. Hadîs İlimleri	12
3.1.3. Endülüs'ün Meşhur Hadîs Âlimleri	13
3.1.3.1. Muâviye b. Sâlih el-Hadramî el-Hımsî (ö.158/774)	14
3.1.3.2. Bakî b. Mahled (ö. 276/899)	14
3.1.3.3. Muhammed b. Vaddâh (ö.286/899)	15
3.1.3.4. Sa'sa'a b. Sellâm el-Kurtubî (ö. 192, 201/816)	16
3.1.3.4. Muhammed b. Abdi's-Selam el-Huşenî (ö.286/899)	16
3.2. Endülüs'te Siyâsî Hayat	17
3.2.1. Valiler Dönemi	18
3.2.2. Emirlik Dönemi	18
3.2.3. Halifelik Dönemi	19
3.2.4. Mülûkû't-Tavâif	21

I. BÖLÜM İBN ABDİLBER'İN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1. Hayatı	22
1.1. Doğumu	22
1.2. İsmi, Nesebi, Künyesi, ...	22
1.3. İbn Abdilber'in Ailesi	23
2. İlmî Kişiliği	27
2.1. Tahsil Hayatı	27
2.2. İbn Abdilber'in Hocaları ve Öğrencileri	28
2.2.1. Hocaları	28
2.2.1.1. Halef b. el-Kâsım b. Sehl b. el-Ezdî (ö.393/1003)	29
2.2.1.2. Abdülvâris b. Süfyân b. Cübrûn (ö.395/1005)	29
2.2.1.3. Ahmed b. Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Bâcî (ö.396/1006)	30
2.2.1.4. Ahmed b. Abdumelik b. Hâşim el-İşbilî (ö.401/1010)	31
2.2.1.5. Abdullah b. Muhammed b. Yusuf b. Nasr el-Ezdî (ö.403/1013)	31
2.2.2. Öğrencileri	32
2.2.2.1. Ali b. Ahmed Saîd b. Hazm el-Endülüsî (İbn Hazm) (ö.456/1064)	32
2.2.2.2. Tâhir b. Müfevvez el-Meâfirî (ö.484/1091)	33
2.2.2.3. Muhammed b. Ebî Nasr el-Humeydî el-Ezdî (ö.488/1095)	33
2.2.2.4. Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed b. el-Ğassânî el-Ceyyânî (ö.498/1105)	34
2.2.2.5. Abdurrahman b. Muhammed b. İ'tab b. Muhsin (ö.520)	34
2.3. Rihleleri	35
2.4. İbn Abdilber'in Fıkıh ve Akaid'deki Mezhebi	36
2.5. Âlimler'in İbn Abdilber Hakkındaki Görüşleri	37
2.6. Eserleri	39
2.6.1. Hadîs	39
2.6.1.1. <i>et-Temhîd limâ fî Muvatta minel-Meânî ve'l-Esânîd</i>	40
2.6.1.2. <i>et-Takassî li-Hadîsi'l-Muvatta' ve Şuyûhi'l-İmâm Mâlik</i>	40

2.6.1.3. <i>el-İstizkâr fî Şerhi Mezâhibi-Ulemâi'l-Emsâr</i>	41
2.6.1.4. <i>ez-Ziyâdat elletî lem teka' fî-Muvatta</i>	42
2.6.2. Fıkıh	42
2.6.3. Kiraat	43
2.6.4. Tarih.....	43
2.6.5. Edebiyat, Şiir ve Kültür	43

II. BÖLÜM

İBN ABDİLBER VE *ET-TEMHÎD* BAĞLAMINDA HADÎS USÛLCÜLÜĞÜ

1. İBN ABDİLBER'İN “ET-TEMHÎD” ADLI KİTABI.....	45
1.1. <i>et-Temhîd</i> Adlı Eserin Bazı Özellikleri.....	46
1.2. Kitab'ın Tertibi.....	46
1.3. İbn Abdilber'in <i>et-Temhîdi</i> Te'lif Sebebi.....	47
2. ET-TEMHÎD'DE DEĞİNDİĞİ USÛL KONULARI.....	48
2.1. HADÎS	48
2.1.1. SENED DURUMUNA GÖRE HADÎSLERİN KISIMLARI	49
2.1.1.1. Mütevâtir Hadis.....	49
2.1.1.2. Âhâd Hadis	56
2.1.1.2.1. Rivâyet Edenlerin Sayısına Göre Âhâd Hadisler'in Kısımları	56
2.1.1.2.1.1. Meşhûr Hadîs.....	56
2.1.1.2.1.2. Garîb Hadîs.....	61
2.1.1.2.2. Ahâd Hadis İle Amel	62
2.1.2. KAYNAĞINA GÖRE HADÎSLERİN KISIMLARI	64
2.1.2.1. Merf'u Hadis.....	64
2.1.2.2. Mevkûf Hadis.....	64
2.1.3. SIHHAT AÇISINDAN ÂHÂD HADÎSİN KISIMLARI.....	65
2.1.3.1. Makbul Hadis.....	65
2.1.3.1.1. Makbul Hadisin Kısımları	65
2.1.3.1.1.1. Sahih Hadîs.....	65
2.1.3.1.1.2. Hasen Hadîs	69
2.1.3.1.2. Makbûl Haberin Taksimi.....	71
2.1.3.1.2.1. Nâsîh ve Mensûh	71
2.1.3.2. Merdûd Hadis.....	74
2.1.3.2.1. Zayıf Hadis	75
2.1.3.2.1.1. Mürsel Hadis	78
2.1.3.2.1.2. Müdelles Hadis.....	82
2.1.3.2.1.3. Munka'tı Hadis	83
2.1.3.2.1.4. Münker Hadis.....	85
2.1.3.2.1.5. Muzdarib Hadîs	86
2.1.3.2.1.6. Şaz Hadîs.....	88
2.1.3.2.1.7. Müdrec Hadis.....	90
2.1.3.2.1.8. Metruk Hadis.....	91
2.1.3.2.1.9. Zayıf Hadis ile Amel	91
2.1.3.2.2. Mevzu Hadîs	92
2.1.4. MAKBUL VE MERDÛD İLE İLGİLİ MÜŞTEREK KAVRAMLAR	93
2.1.4.1. Müsned Hadis.....	93
2.1.4.2. Muttasıl Hadis	94
2.1.4.3. Muan'an, Münenen Hadis.....	95
2.1.4.4. Şâhid Hadis.....	96
2.1.5. RİVÂYETİN SIFATI.....	98
2.2. İBN ABDİLBER'E ATIFTA BULUNAN HADÎS USÛLU ÂLİMLERİ	99
2.2.1. İbnü's-Salâh'ın İbn Abdilber'e Atıfları	99

2.2.1.1. Müsned İstılahı	99
2.2.1.2. Munkatı' İstılahı	99
2.2.1.3. Muan'an, Müenen İstılahı	100
2.2.1.4. Adâlet İstılahı	100
2.2.1.5. Kardeşlerin Birbirinden Rivâyetleri İstılahı	100
2.2.1.6. Kendisinden Bir Kişinin Rivâyette Bulunduğu Râvi İstılahı	101
2.2.1.7. İsimler ve Künyeler	101
2.2.1.7. Babasından Başka Bir İsme Nisbet Ettirilen Râviler	101
2.2.2. Suyûtî'nin İbn Abdilber'e Atıfları	102
2.2.2.1. Müsned İstılahı	102
2.2.2.2. Mürsel İstılahı	102
2.2.2.3. Munkatı' İstılahı	103
2.2.2.4. Mu'dal İstılahı	103
2.2.2.5. Tedlis İstılahı	103
2.2.2.6. Ravinin Rivâyetlerinin Kabul ve Reddi İstılahı	103
2.2.3. Sehâvî'nin İbn Abdilber'e Atıfları	104
2.2.3.1. Müsned İstılahı	104
2.2.3.2. Maktu' İstılahı	104
2.2.3.3. Mürsel İstılahı	105
2.2.3.4. Muan'an İstılahı	105
2.2.3.5. Tedlis İstılahı	105
2.2.4. Ali El-Kârî'nin İbn Abdilber'e Atıfları	106
2.2.4.1. Şâz İstılahı	106
2.2.4.2. Munkatı' İstılahı	106
2.2.4.3. Muallal İstılahı	106
2.2.4.4. Vuhdan ve Mübhlem İstılahları	107
2.2.4.5. Sahabî İstılahı	107
2.2.4.6. Müsned İstılahı	107
2.2.4.7. Muanan İstılahı	107
3. İBN ABDİLBER'İN MÜTEKADDİMÜN VE MÜTEAHHİRÜN USÛLU ÂLİMLERİ	
ARASINDAKİ YERİ	109
3.1. HADİS USÛLU ESERLERİ	109
3.1.1. Mütekaddimün Âlimlerine Ait Eserler	109
3.1.1.1. <i>el-Muhaddisu'l-Fâsıl Beyne'r-Râvi ve'l-Vâf</i>	110
3.1.1.2. <i>Marifetu Ulûmi'l-Hadîs</i>	110
3.1.1.3. <i>Müstahrac Marifetu Ulûmi'l-Hadîs</i>	110
3.1.1.4. <i>el-Kifaye fi İlmi'r-Rivaye</i>	110
3.1.2. Müteahhirün Âlimlerine Ait Eserler	110
3.1.2.1. <i>el-İlmâ' ilâ Marifeti Usûlur-Rivâyeti ve-Takyîdi's-Semâ'</i>	110
3.1.2.2. <i>Mâlâ Yeseu'l-Muhaddise Cehlulu</i>	111
3.1.2.3. <i>Ulumu'l-hadis-Mukaddimetu İbni's-Salah</i>	111
3.1.2.4. <i>İrşâd</i>	111
3.1.2.5. <i>el-İktirâh fi Beyâni İstılâh</i>	111
3.1.2.6. <i>el-Menhelür-Râvî fi Muhtasari Ulumu'l-Hadis-in-Nebeî</i>	111
3.1.2.7. <i>İhtisaru Ulumu'l-Hadis</i>	111
3.1.2.8. <i>Nuhbetü'l-Fiker fi Mustalahı Ehlil-Eser</i>	111
3.1.3. "Mütekaddimün" ve "Müteahhirün" Âlimlerinin Eserleri Arasındaki Farklar	112
3.2. İBN ABDİLBER'İN MÜTEKADDİMÜN VE MÜTEAHHİRÜN USÛLU ÂLİMLERİ ARASINDAKİ YERİ	113
SONUÇ	114
KAYNAKLAR	117

KISALTMALAR

b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
çvr.	: Çeviren
C.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicrî
hd. no:	: Hadis no
H.	: Hazret-i
M.	: Milâdî
M.Ü.İ.F.A.V.	: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı
Ö.	: Ölümü
r.a.	: Radiyallahu anhü
r.ah	: Radiyallahu anhe
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
S.B.D.	: Sosyal Bilimler Dergisi

T.İ.B. : Temel İslami Bilimler

thk. : Tahkik eden

trc. : Tercüme eden

trz. : Tarihsiz

üniv. : Üniversite

vb. : Ve benzeri

ÖNSÖZ

Yüce Rabbimizin, Peygamber (s.a.s.) vasıtası ile insanlara bildirdiği İslam dini, şüphesiz iki temel kaynağa dayanmaktadır. Bunlardan birisi Kur'an Kerim, diğeri ise hadîs-i şerîflerdir. Peygamber'den sonra O'nun sünnetine ait haberleri İslâm âlimleri korumaya ve muhafaza etmeye gayret etmişlerdir. Bu gayretler neticesinde hadîs ilimleri ortaya çıkmıştır.

Bilindiği üzere hadîs ilimleri içerisinde rivâyetlerin günümüze intikali hususunda Hadîs Usûlü ilminin önemi büyüktür. Zira bu ilim; rivâyetin hakikatini, şartlarını, çeşitlerini, hükümlerini, râvilerin durumlarını araştırır. Ayrıca bu ilme ıstılahlar ilmi (Mustalahu'l-Hadîs) de denir.

Her ilim dalında olduğu gibi Hadîs Usûlü ile alakalı da birçok eser te'lif edilmiştir. Biz bu araştırmamızda Hadîs Usûlü ile ilgili ilk açıklamalarda bulunan, mütekaddim ulemadan sayılan İbn Abdilber'in "Hadîs Usûlcülüğü"nü ortaya koymaya çalışacağız.

Buna göre İbn Abdilber'in hadîs usûlüne dair kullanmış olduğu ıstılahları ve tespit ettiği kaideleri, izahları kısacası usûlünün ne olduğunu ortaya koymaya, tespit etmeye gayret edeceğiz. Nitekim İbn Abdilber'in usûlcülüğünü incelerken o tarihlerdeki Endülüs'te hadîs ilmine dair var olan ilmî müktesebatı da ortaya koymaya çalışacağız.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşacaktır. Girişte Endülüs'te ilmî ve siyâsî hayattan kısaca bahsedeceğiz. Birinci bölümde İbn Abdilber'in hayatı ve ilmi kişiliğine yer vereceğiz. Bu bağlamda hocaları, talebeleri ve eserlerinden bahsedeceğiz. Çalışmamızın İkinci bölümde ise, İbn Abdilber'in Hadîs Usûlcülüğü'nü ele alacağız.

Bu bağlamda Ulûmmü'l-hadîs'in temelini ortaya konulmasında, hadîs usûlünün ana konularını ve temel kaynaklarını, İbn Abdilber'in ıstılahlara yaklaşımını tesbit edeceğiz. Bunlar ise şöyledir: Ahâd hadis ile amel, merfu', mevkuf, mürsel, tedlis, munkatı', müsned, muttasıl, muan'an ve müenen', mana ile rivâyetdir. Bu ıstılahları tesbit ettikten sonra İbn Abdilber'e atıfta bulunan hadis usûlü âlimlerini tanımış olacağız. Araştırmamızı ise İbn Abdilber'in mütekaddimûn ve müteahhirûn usûlü âlimleri arasındaki yerini zikredeceğiz.

Sonuç kısmında ise araştırmamızda elde edeceğimiz bulgulara yer vereceğiz.

Yüksek Lisans Çalışması süresince her konuda bana yardımcı olan bilgi, tecrübe ve tavsiyelerinden istifade ettiğim muhterem hocam Prof. Dr. Saffet Sancaklı'ya, Yard. Doç Dr. Fahri Hoşab hocalarıma teşekkür ediyorum.

Özellikle bu vesile ile gerek araştırma konusunun seçimi, gerekse yürütülmesi esnasında bilgi, tecrübe ve tavsiyelerinden istifade ettiğim kıymetli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Veysel Özdemir'e, tanıdığım günden itibaren maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen Sayın Muzaffer Yalçın hocama, Mısır ülkesinin el-Ezher âlimlerinden Hişâm el-Kâmil Hâmid eş-Şâfiî el-Ezherî hocama, üzerimde emekleri olan diğer kıymetli hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunmayı bir görev sayıyorum.

Ayrıca çalışmam süresince kendilerini ihmal ettiğim halde tahammül etmek suretiyle desteklerini her zaman arkamda hissettiğim eşime şükranlarımı sunarım. Bu çalışmamızın bu alanla ilgilenen araştırmacılara faydalı olmasını temenni ediyorum.

Harun APAYDIN

MALATYA 20017

GİRİŞ

1. Araştırmanın Metodu

Araştırmamıza ilk olarak Endülüs Devleti'nin ilmî ve siyasî hayatı hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra Endülüs'ün meşhur hadîs âlimlerinden bahsedeceğiz. Bu çağlar arasında Endülüs'te hadîs ilmi nasıl bir yapıya kavuştu onu aktaracağız.

Bu bilgilerden sonra İbn Abdilber'in hayatı hakkında bilgiler sunacağız ve İbn Abdilber'in ilmi kişiliğini tanıtmış olacağız.

Bu çalışma İbn Abdilber'in Hadîs Usûlu ile alakalı ıstılahlarını ve kavramlarını yer alan bir çalışmadır. Dolayısıyla İbn Abdilber'in yaşadığı dönemdeki ilmî ve siyasî olaylar göz önünde bulundurularak işlenecektir.

Öncelikle muteahhir Usûl ulemâsının bu konu ve kavramların tanımlarını izlediği yolu ve izahlarını ele alıp ıstılahları açıklamaya çalışacağız. Yer yer İbn Abdilber'in kendi tarif ettiği ıstılahlar var ise tanımlarını ve izahlarını vereceğiz. Bu ıstılahların, İbn Abdilber'in kendi tarifi olduğundan veya olmadığından haberdar edeceğiz. Akabinde İbn Abdilber'in tariflerini vermeyip sadece zikrettiği ıstılahları vereceğiz. Bu ıstılahları ise diğer hadîs âlimlerinin tariflerini temel alarak açıklamaya çalışacağız. Bundan sonra ise mezkûr ıstılahlara örnekler vereceğiz.

Araştırma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş iki kısım hâlinde ele alınmıştır; birinci kısımda kullanılan kaynaklar tanıtılmış ve çalışmada takip edilecek metod hakkında bilgi verilmiş, ikinci kısımda ise; Endülüs'te ilmî ve siyasî hayat kısaca işlenmiştir.

İbn Abdilber'in hayatını ve ilmî kişiliğini verdiğimiz I. Bölümde İbn Abdilber'in doğumu, nesebi, ailesi detaylı bir biçimde işlenmiştir.

Asıl konumuz olan II. Bölümde ise İbn Abdilber'in “*et-Temhîd*” adlı eserinin mukaddimesinde ve “*et-Temhîd*” kitabının diğer cildlerinde farklı farklı yerlerde verilen ıstılahları bir araya getirerek Hadîs Usûlcülüğünden bahsettik.

İbn Abdilber'in Hadîs Usûlcülüğünü araştırırken hadîs usûlunde mihenk taşı sayılan hadîs âlimlerinin eserlerinde İbn Abdilber'e atıfta bulunduklarını tesbit ettik. Bu bilgilerden sonra son kısımda ise özel bir başlık açarak İbn Abdilber'in mütekaddimûn ve müteahhirûn âlimleri

arasındaki yerini işleyerek araştırmamızı tamamlamış olduk. Sonuç kısmında ise araştırmamızda elde ettiğimiz verileri zikrederek araştırmamızı bitirmiş olduk.

2. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamızın esas konusu olan İbn Abdilber'in Hadîs Usûlcülüğüne girmeden önce kısaca yaşadığı coğrafî, ilmî ve sosyal hayata değinmiş olacağız. Endülüs'ün siyâsî hayatı, ilmi öğrenimi hakkında özellikle de Hadîs Usûlcülüğünden bahsedildiği için farklı farklı eserlerden istifade etme imkânımız oldu.

Araştırmamızda tabakat kitapları, Endülüs tarihi ile ilgili yazılmış muhtelif eserler, tarih kitapları ve islam dünyasında yapılmış çeşitli çalışmalardan istifade ettik. Burada, faydalanılan kaynakların bir kısmı hakkında malumat vermekle yetineceğiz.

İbn Abdilber'in hayatı ve ilmî kişiliği ile ilgili bölümlerde ise; Humeydi'nin *Cezvetül-Müktebis*'i, İbn Beşkuval'ın *es-Sıla*'sı, İbn Hallikân'ın *Vefayâtul ayân*'ı, Kadı İyâd'ın *Tertibul-Medârik*'1, Zehebi'nin *Siyer-u A'lâmi'n-Nübelâ*'sı, Leys Suud Câsim'in *İbn Abdilber el-Endülüsi ve Cuhûduhû fîl-Tarih*'i ve son olarak ise *DİA* ile ilgili kaynaklar faydalandığım eserlerdir.

Usûlcülüğü ile ilgili ise hadîslerde, Ibnu's-Salâh'ın *Ulûmu'l-hadîsi*, es-Sahâvi'nin *Fethül-Muğis*'i, es-Suyutî'nin *et-Tedribur-Râvî*'si ve Ali el-Karî'nin *Şerhu Şerhi Nuhbetul-Fiker*'dir.

Kendisine has usûl kadidelerini tesbit edebilmek için ise başta *et-Temhîd* kitabının mukaddimesinde ve diğer cildlerdeki ıstılahları tesbit ederek Mahmud Tahhân'ın kaleme aldığı *Yeni Hadîs Usûlu (Teyşîru Mustalahi'l-Hadîs)* adlı eserini temel alarak başlıkları düzenlemiş bulunmaktayız.

Konumuzla ilgili son dönem araştırmalarına bakacak olursak ülkemizde İbn Abdilber hakkında iki yüksek lisans tezi yapılmıştır. Yusuf Acar'ın doktora tezi olan *İbn Abdilber'in Hadîs-Sünnet Anlayışı ve Endülüs Hadîsciliği*, Rahim Çimen'in *Endülüslü İbn Abdilber'in Hadîsciliği ve Camiu Beyani'l-İlm* adlı eseri, bir diğeri ise Nevzat Tartı'ya ait *İbn Abdilber ve "et-Temhîd"indeki Şerh Metodu* adlı çalışmasıdır.

İbn Abdilber hakkında yurt dışında birçok çalışma bulmak mümkündür. Bunlardan bir kaçını burada zikrederim. Suudi Arabistanda Ümmü'l Kura Üniversitesinde Muhammed Abdu

Rabbin-Nebi'nin Doktora tezi olarak çalışılan *Münhecü Hâfız İbn Abdilber Cerh ve Ta'dil min Hilâli Kitabit-Temhîd* dir.

Bu alanda Leys Suud Câsim, *İbn Abdilber el-Endülüsî ve Cuhûduhû fîl-Tarih* adlı eseri de önem arz etmektedir. Said b. Salih er-Ragîb tarafından *Münhecü İbn Abdilber fî Dirâsetil-Hadîsiyye el-Mualla min Hilâli Kitabit-Temhîd* adlı eserini de zikredebiliriz. Bu çalışmaları zikrettikten sonra Endülüs'te ilmî ve siyâsî hayattan bahsedelim.

3. Endülüs'te İlmi ve Siyâsî Hayat

3.1. Endülüs'te Eğitim ve Hadîs İlimleri

Bu başlık altında Endülüs'te eğitim ve öğretimden bahsedeceğiz. Bununla birlikte İbn Abdilber'in nasıl bir eğitim ve öğretim sürecinden geçtiği hakkında bilgi edinmiş olacağız. Ayrıca Endülüs'te hadîs ilmine katkı sağlayan âlimler hakkında da kısaca bilgi vereceğiz.

3.1.1. Eğitim ve Öğretim

Endülüs medeniyetinin oluşumunda en önemli etkenlerden birisi eğitim ve öğretimdir. Endülüs'teki eğitim ve öğretimin müesseseleşmesine katkıda bulunan birçok etken bulunmaktadır. Bunlardan birisi de hiç şüphesiz Endülüslü yöneticilerdir. Zira onlar bizzat ilim meclislerine katılmış, ders almış ve ders alanlara yardımda bulunmuşlardır. Endülüs eğitim tarihinde Endülüs'te üç aşamalı bir eğitim ve öğretim sistemi uygulanmıştır. Bunlar:

Birinci aşama; Altı yaşından itibaren başlayan bu eğitim sistemi altı veya yedi yıl sürmüştür. İlk dönemde, diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi Kur'an-ı Kerim ve ilmihal bilgileriyle Arapça ve şiir öğretilmiştir. Mekân olarak da küçük mescitlerle camilere yakın evler, öğretmenlerin evleri ya da devlet tarafından açılan yatılı mektepler kullanılmıştır. Yatılı mekteplerde görev yapan öğretmenlerin ücretini devlet, diğer öğretmenlerin ücretini ise öğrenci velileri ödemiştir. İlk aşamayı tamamlayan öğrenciler ikinci aşamada dilerlerse “Şuyûh” denilen müderrislerin etrafında oluşan halkalara katılmışlardır. Belli bir program ve süreyle kayıtlı bulunmayan bu halkalarda dil ve edebiyat, fıkıh, tefsir, hadîs, tıp, matematik, kimya gibi ilimler okutulmuştur. Müderrisler ücretlerini devletten, vakıflardan ya da öğrenci velilerinden almışlardır. Metot olarak okuma, dinleme ve yazdırma uygulanmıştır.¹

¹ Özdemir Mehmet “Endülüs”, *DİA*, XI, 219.

Üçüncü aşamada ise ihtisaslaşma başlamıştır. XI. yüzyıldan itibaren açılan medreselerde veya Kayrevan, Kâhire, Dimeşk, Bağdat, Medine ve Mekke gibi ilim merkezlerinde gerçekleşmiştir. Bu dönemin sonunda okudukları medreselerden başarılı talebelere müderris olabileceklerini gösterir icazetnameler verilmiştir. Hükümdar hâcib, vezir ve vali gibi yüksek kademelerdeki devlet adamları özel müderrisler tutarak kendi evlerinde çocuklarının eğitimini sağlamışlardır.²

Endülüsün eğitim ve öğretiminden kısaca bahsettikten sonra buradaki hadîs eğitimi ile ilgili bilgi verelim.

3.1.2. Hadîs İlimleri

Endülüs’e hadîs ilminin fetihlerle birlikte girdiğini söylemek mümkündür. Fetih için gelen mücahitler, hadîs ilminin Endülüs’teki ilk tohumlarını atmışlardır. Endülüs Müslümanlarının hadîs ilmiyle iştigal etmeye başlaması (92/713’lerden) itibaren bir asır sonraya, yaklaşık (220/833’lere) tekabül etmektedir. Aradan geçen bir asırlık zaman, Müslümanların çeşitli sebeplerle hadîse ilgisinin olmadığı, hadîs ilmine daha çok fikhî bir bilgi olarak bakılan dönem olmuştur.³

Hadîs ilmini Endülüs’e ilk olarak getiren, Emevî Devleti’nin ilk kadıları arasında yer alan Şam ehlinin rivâyetini nakleden Muâviye b. Salih el-Hadramî (ö.158/749) ziktedilmektedir.⁴ Muâviye b. Salih el-Hadramî “أول من دخل الأندلس بالحديث” / Hadîsi Endülüs’e getirenlerin ilki olarak⁵ kaynaklara geçmiştir.

Aynı dönem muhaddislerinden olan Dâvud b. Câfer es-Suğayyer (ö.158/749) doğuya ilim talebi için rihleler yapmış, henüz Endülüs’e gelmemiş olan rivâyete göre Humus’lu veya Yemenli olduğu bildirilen Muâviye b. Sâlih, Mâlik ve Derâverdi’den (ö.187/802) hadîs tahammül etmiştir.

² Özdemir, “Endülüs”, *DİA*, XI, 219.

³ Mustafa Öztoprak, *Endülüs’te Hadîs İlminin Gelişim Aşamaları*, Marife, Yaz, 2012, s. 185.

⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Fetûh b. Abdillâh b. el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis fî Tarih Ulemâ el-Endülüs* (thk. Beşşâr İvâd Ma’ruf, Muhammed Beşşâr İvâd) Dârul-Garbul-İslâm Tûnus, 1429/2008, I baskı, I, 500-502.

⁵ Alaâddin Ma’latâî, *İkmal Tehzibu’l-Kemâl fî Esmâir-Ricâl*, (thk. Ebu Abdurrahman b. Muahammed) Faruk el Hadîsiyye, 1422/2001, I.-VII. XI, 271.

Endülüs'e gelip yerleştikten sonra ise Endülüs'lü öğrenciler kendisinden üç bin den fazla hadîs yazmışlardır.⁶

Bakî b. Mahled tarafından sistematik bir hadîs öğretimine hazırlık mahiyetindeki çalışmalar ve diğer bazı muhaddisler tarafından yapılmaya başlamıştır. Bu dönemim muhaddislerinden birisi, Abdullah b. Ferrûh (ö.176/792)'dur. Kendisi ilim yolculuğuna çıkmış, Ebu Hanîfe (ö.150/767) ile görüşmüş, hatta ondan aldığı üç yüz hadîsi Endülüs'e getirmiştir.⁷

Endülüs'te hadîs ilminin gelişim safhasında önde gelen simalardan bir diğeride Abdülmelik b. Habîb el-İrbîrî (ö.237-852)'dir. Endülüs'te kitleler camilerde hadîs okunması-okutması ve rivâyetleri tedvin-tasnif edilmesi, başka bir ifadeyle hadîsin görünür hala gelmesi, Abdülmelik b.Habîb el-İrbîrî ile birlikte başlamıştır.⁸

Abdülmelik b. Habîb el-İrbîrî (ö.238-852), Bâkî b. Mahled (ö.276-889) ve Muhammed b. Vaddâh (ö.287-900), Endülüs'te hadîs birikiminin oluşmasında, hadîs mekteplerinin temelinin atılmasında bu üç âlim öncülük etmiştir.

Bununla birlikte Tabakât kitaplarında yer alan bu bilgiler, birçok talebenin hadîs tahsili için Doğu'ya gittiğini ve dönüşlerinde Endülüs'ün muhtelif şehirlerinde bu ilmi öğrettiklerini göstermektedir. Bunlardan bazıları, hadîslere vukufiyetleri sayesinde hakkında hadîs bulunmayan konuları rahatlıkla ayırt edebilmekteydiler. Hadîs ilminin değişik yönleriyle ilgili çok sayıda eser de telif edildi. Bunlar arasında Kâsım b. Asbağ'ın (ö.340/951) *Kitab fî Hadîsi Mâlik b. Enes*, İbn Eymen'in (ö.330/941) *es-Sünen*, Ebû Ali el-Gassânî'nin (ö.498/1104) *Takyîdû'l-Mühmel*, Kadi İyâz'ın (ö.544/1149) *el-İlmâ*, Ruşati'nin (ö.542/1147) *el-İ'âm* adlı eserleri zikredilebilir.⁹

3.1.3. Endülüs'ün Meşhur Hadîs Âlimleri

Endülüs'te hâdîs ilminin gelişmesine etki eden sebepler çoktur. Bunlardan ilki çeşitli bölgelere rihleler yaparak kendisini yetiştiren Endülüs'lü âlimlerdir. Bu âlimlerim kimler olduğu hakkında birçok araştırmacı tesbitlerde bulunmuşlardır. Endülüs'lü âlimlerin hepsini burada

⁶ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 310; Kadi İyâd b. Musâ b. İyâd es-Subtî, *Tertibul-Medârik ve Takribul-Mesâlik li Ma'rîfet A'lam Mezheb Mâlik*, (thk. Saîd Ahmed A'râb) I- VIII, Mektebetul-Ma'rib, 1403/1983, III, 346.

⁷ Öztoprak, *Endülüs'te Hadîs İlminin Gelişim Aşamaları*, Marife, Yaz 2012, s. 186.

⁸ Yusuf Acar, *İbn Abdilber'in Hadîs-Sünnet Anlayışı ve Endülüs Hadîsciliği*, Konya Nisan, 2015, s. 25-26.

⁹ Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 221.

zikretmek tezimizin sınırlarını aşacaktır. Özellikle Endülüs'e hadîs ilmini getirenlerin ve evâil (ilk öncülerini), hadîs ilmiyle maruf ve meşhur olan bazı âlimlerin hayatını, ilmî müktesabatlarını kısaca açıklayacağız.

3.1.3.1. Muâviye b. Sâlih el-Hadramî el-Hımsî (ö.158/774)

Muâviye b. Sâlih el-Hadramî'nin aslen Şâm'ın Humus şehrinden olduğu zikredilmektedir. Diğer bir rivâyette Yemen'in el-Hadramî şehrinden olduğu bildirilmektedir. Hicrî 123 yılında Humus'tan ayrılmış, Mısır'a yolculuk etmiş, oradan da Endülüs'e geçip buraya yerleşmiştir. Belli bir süre Endülüs'te kadılık yapmıştır.¹⁰

Muâviye b. Sâlih el-Hadramî Şam'a yolculuğu esnasında Süfyân es-Sevrî (ö.161/778), Leys b. Sa'd (ö.175/791), Abdurrahman b. Mehdî (ö.198/813), Yahya b. Saîd el-Kattân (ö.198/813) gibi meşhur hadîs âlimleri ile karşılaşmış ondan rivâyette bulunmuşlardır. Muâviye b. Sâlih Abdurrahman b. Muâviye'nin son zamanında hicrî 158 yılında vefat etmiştir.¹¹

Hadîs edebiyatının genel anlamda Endülüs'e girmesini sağlayan ilk âlimlerinden kabul edilen Muâviye b. Sâlih'den, İmam Mâlik'in *Muvatta'ım* ilk defa Endülüs'e getiren damadı Ziyâd b. Abdurrahman Şabtûn (ö.199/814), Muhammed b. Ziyâd b. Abdurrahman el-Lahmî (ö.240/854) ve Dâvûd b. Câ'fer b. es-Suğayyer (ö.?) hadîs dinlemiştir.¹²

3.1.3.2. Bakî b. Mahled (ö. 276/899)

Bakî b. Mahled'in künyesi Ebu Abdurrahman'dır. Muhaddislerin hâfızı, dinde otorite, sâlih ve zâhid biri olarak bilinmektedir. İlim talebi için doğu ülkelerine seyahatlerde bulunmuştur. Büyük imamlardan olan Ahmed b. Hanbel'den (ö.241/855), İbn Ebî Şeybe'den (ö.235) rivâyetlerde bulunmuştur.¹³

Bakî b. Mahled'in ilmi seyahatleri diğer âlimlere nazaran daha çok uzun sürmüş, iki ayrı rihlede toplam otuz beş yıl birçok hadîs âlimi ile birlikteliği olmuş, bu âlimlerin sayısı 284'e ulaşmıştır. Bu rihlelerinde mülaki olduğu âlimler arasında Yahya b. Maîn (ö.233/847), İbn

¹⁰ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 500-502.

¹¹ İbn Faradî, Ebu'l-Velid Abdullah b. Muhammed b. Yusuf, *Târihi Ulemâi el-Endülüs*, Dâru'l-Mısriyye lit-te'lîf ve Tercüme, 1966, I, 137-140.

¹² Ali Vasfi Kurt, *Mağrib ve Endülüs'te Hadîs İlmi'nin Gelişim Safhaları ve Muhyiddîn İbnu'l-Arabi'nin Hadîs Kültürü*, Doktora tezi, A.Ü.S.B.E. T.İ.B. Ana Bilim Dalı Hadîs Bilim Dalı, Ankara, 1997. s. 218.

¹³ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 251; İbn Faradî, *Târihi Ulemâi el-Endülüs*, I, 91.

Medîni (ö.234/848), Halife b. Hayyat (ö.240/854) ve ed-Devrâkî (ö.246/860) gibi birçok oterite¹⁴ bulunmaktadır.

Birçok eser te'lif eden Bakî b. Mahled Endülüs'te birçok ilim tahsilinde bulunmuş, *Tefsirul-Kurân* adlı eseri te'lif etmiştir. *Tefsirul-Kurân* adlı eseri için, Taberî tefsiride olmak üzere İslam tarihinde Bakî'nin tefsirinin bir benzerinin bulunmadığını söylemişlerdir.¹⁵

Endülüs'te tefsir ilmine dair ilk eseri telif edenin Bakî olduğu ve bu ilmin onunla istiklal kazandığı, Bakî sonrası tefsir çalışmalarının uzun bir fetret döneninden sonra ancak Mekkî b. Ebi Tâlib (ö.437/1045) ile birlikte yeniden başladığı kabul edilmektedir.¹⁶

Bakî'nin en önemli eserlerinden bir diğeri de *el-Müsnedü'l-Kebîr*'dir. Kitaptaki rivâyetleri sahâbî isimlerine göre alfabetik olarak tertip etmiş olduğu bu eser 1300'den fazla sahabenin rivâyetini içermektedir. Hadîsleri fıkıh bablarına göre düzenlemiştir. Dolayısıyla *musned* olduğu kadar aynı zamanda *musannıf* dir. Bakî b. Mahled'in Endülüs'te 276 yılında vefat etmiştir.¹⁷

Bakî b. Mahled'in Endülüs'te, hem bir hadîs râvîsi olarak hem de müellif olarak hadîs adına ortaya koydukları gayretler kısa zamanda mâkes bulmuştur.¹⁸ Bununla ilgili Zehebî şöyle nakletmektedir: “Nitekim İbnü'l-Faradî “Bakî Endülüs'ü hadîs ve rivâyet ile doldurdu” demiş, Ebu Abdülmelik b. Abdilber de; “Bâkî Endülüs'te hadîsi çoğaltan ve yayanların ilki idi.”¹⁹ demiştir. Bakî b. Mahled ve aşağıda hakkında bilgi vereceğimiz İbn Vaddâh, Endülüs hadîs tarihi açısından önemli şahsiyetlerdendir. Zira bu iki hadîsçi öncülüğünde oluşan hadîs meclisleri ve okumaları sayesinde yüzlerce öğrenci yetişmiştir.²⁰

3.1.3.3. Muhammed b. Vaddâh (ö.286/899)

Muhammed b. Vaddâh, hicri 200 yılında Endülüs'te dünyaya gelmiştir. Muhammed b. İsâ el-A'sa (ö.222/836), Muhammed b. Hâlid el-Eşec (ö.224/838), Yahya b. Yahya el-Leysî

¹⁴ Acar, *İbn Abdilber*, s. 30.

¹⁵ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 251; İbn Faradî, *Târihu Ulemâi el-Endülüs*, I, 91.

¹⁶ Acar, *İbn Abdilber*, s. 31.

¹⁷ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 251-252.

¹⁸ Acar, *İbn Abdilber*, s. 31.

¹⁹ Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (thk. Şuayb el-Arnâvût), I-XXIX, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1402/1982, XIII, 290.

²⁰ Acar, *İbn Abdilber*, s. 32-33.

(ö.234/848) gibi âlimlerden hadîs dinlemiştir.²¹ Endülüs hadîşçiliğinin önemli şahsiyetlerinden birisi olan Muhammed b. Vaddâh çok hadîs rivâyet eden âlimler arasında sayılmaktadır.

Muhammed b. Vaddâh ilim talebi için şarka rihlelerde bulunmuştur. İlk rihlesini hicrî 218, İkinci rihlesini ise hicrî 230 tarihinde yapmıştır. Bâki b. Mahled'in ikiyüz altmışbeş hocası ile karşılaşmış ve onlardan rivâyette bulunmuştur. İbn Faradî Muhammed b. Vaddâh'ın Endülüs'ün tam bir hadîs yurdu haline gelmesinde etkisi olduğunu söylemiştir.²²

Muhammed b. Vaddâh, Doğu İslam dünyasından Süfyân es-Sevrî'nin (ö.161/778) *el-Câmiu'l-Kebîr*'i, İbnü'l-Mübârek'in (ö.181/797) *Kitâbu Fadli'l-Cihâd*'ı, el-Fazârî'nin (ö.188/804) *Kitâbu's-Siyer*'i, Vekî' b. el-Cerrâh'ın (ö.197/812) *Musannef*'i ve İbn Ebî Şeybe'nin (ö.235/849) *Müsned*'i gibi pek çok kaynak eseri Endülüs'e taşımıştır.²³ Muhammed b. Vaddâh hicrî 286 yılında vefat etmiştir.²⁴

3.1.3.4. Sa'sa'a b. Sellâm el-Kurtubî (ö. 192, 201/816)

Künyesi Ebu Abdillâh'tır. Aslen Dimeşk'lidir. Bir süre Dimeşk'te el-Evzâî'nin ve Saîd b. Abdilazîz'in derslerine katıldıktan sonra Mısır'a ilim talebi için gitmiş, İmam Abdurrahman b. el-Evzâî'den (ö.157/748) rivâyetlerde bulunmuş ve sonra Endülüs'e yerleşmiştir. Sa'sa'a b. Sellâm burada el-Evzâî'nin mezhebini yaymıştır. Daha önceden de yukarda da zikrettğimiz gibi hadîsi “أول من دخل الأندلس بالحديث” / Endülüs'e hadîsi girmesini sağlayan ve ilklerden sayılan Sa'sa'a b. Sellâm el-Kurtubî'dir.²⁵ Sa'sa'a b. Sellâm, hicrî 192 tarihinde Hakem zamanında Endülüs'te vefat edinceye kadar kadılık görevinde bulunmuştur.²⁶

3.1.3.4. Muhammed b. Abdi's-Selam el-Huşenî (ö.286/899)

Künyesi Ebu Abdillâh'dır. Kurtuba'lı muhaddis, fakih ve lügatçılardandır. Hicri 240 yılında hacca gitmiş, Basraya uğramış orada Muhammed b. Beşşâr Bündâr (ö.313/925) gibi âlimlerden hâdîs dinlemiş, Ebu Hâtim Sehl b. Muhammed b. es-Sicistânî'den (ö.255/869)

²¹ İbn Faradî, *Târihu Ulemâi el-Endülüs*, II, 15.

²² İbn Faradî, *Târihu Ulemâi el-Endülüs*, II, 15.

²³ Acar, *İbn Abdilber*, s. 29.

²⁴ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 141-142. İbn Faradî, *Târihu Ulemâi el-Endülüs*, I, 230.

²⁵ Bkz. el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 350. İbn Faradî, *Târihu Ulemâi el-Endülüs*, I, 203-204.

²⁶ İbn Faradî, *Târihu Ulemâi el-Endülüs*, I, 203-204.

rivâyetlerde bulunmuştur. Bunun akabinde Irak²⁷ Mekke, Mısır, Bağdâd gibi önemli ilim merkezlerinden ilim tahsilinde bulunmuştur.²⁸ Yirmi beş yıl ilim tahsilinde bulunan Muhammed b. Abdisselâm bu esnada Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) ile de karşılaşmıştır. Daha sonra Endülüs’e dönerek burada hadîs tedrisinde bulunmuştur.²⁹

“*Garîbu’l-Hadîs*” adlı eseri bulunan Muhammed b. Abdi’s-Selam el-Huşenî 25 yıl süren rihlesinde Kâsım b. Sellâm ile karşılaşmış ve dönüşte telif ettiği bu eserinde, Hz Peygamber’in hadîsleriyle sahâbe ve tabiûnun sözlerindeki garib kelimeleri açıklamıştır.³⁰ Yirmi küsur cüzden oluşan bu eserin, on bir cüzünde merfu altı cüzünde mevkuf, kalan beş cüz’ünde maktu hadîsleri şerhetmiştir.³¹

3.2. Endülüs’te Siyâsî Hayat

Endülüs, Müslümanların İspanya’ya verdikleri bir isimdir. Günümüzde ise İspanya’nın güneyindeki bir eyaletin adıdır. İlk dönem İslam fetihlerinin tabii bir uzantısı olarak 93-96/711-714 yılları arasında Müslümanların hâkimiyetine geçen Endülüs, coğrafi sınırları zamanla daralmakla beraber 8 asır boyunca İslam ülkesi olarak kalmıştır.³²

Endülüs’te hadîs ilminin gelişmesinin sebeplerden biri de siyasî hayattır. Zamanın valileri, üst düzey görevlileri ilme ve âlime saygı duymuşlar ve ilmi çalışmalara destek vermişlerdir.

İbn Abdilber’in ailesi bu hilafet döneminde yaşamıştır. Özellikle İbn Abdilber’in babası bu asırda ilimle meşgul olmuş, medreselerde ders vermiştir. İbn Abdilber ise Âmirilerin ilk kurulduğu zamanlarda dünyaya gelmiştir.³³

²⁷ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 107.

²⁸ İbn Faradî, *Târihi Ulemâi el-Endülüs*, II, 14-15.

²⁹ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 107.

³⁰ Acar, *İbn Abdilber*, s. 86.

³¹ Kurt, *Mağrib ve Endülüs’te Hadîs İlmi’nin Gelişim Safhaları ve Muhyiddîn İbnu’l-Arabi’nin Hadîs Kültürü*, s. 267.

³² Bkz. Özdemir, “*Endülüs*”, *DİA*, XI, 210.

³³ Leys Suud Câsim, *İbn Abdilber el-Endülüî ve Cuhûduhû fîl-Tarih*, Mısır/Mansûra, 1988, I, 34. Bu eser Doktora tezi olarak 1988 yılında yayınlanmıştır.

İbn Abdilber'in yaşadığı Endülüs siyasî olarak birkaç döneme ayrılmıştır. Bunlar; Vâliler Dönemi, Emirlik Dönemi, Halifelik Dönemi, Mülûkü't-Tavâif olarak dört döneme ayrılmaktadır. Şimdi bunları kısa bir şekilde açıklayalım.

3.2.1. Valiler Dönemi

Bu dönem islam fetihlerinin son halkası olan Endülüs'ün fethini teşkil etmektedir. Emevilerin Kuzey Afrika valisi Musa b. Nusayr (ö.716/1316), durma noktasına gelmiş fetihlere yeni bir boyut kazandırmak için, Endülüs'ün içinde bulunduğu karışıklıkları da fırsat bilerek buranın fethine karar vermiştir.³⁴

Kabul edilen görüşe göre Târik b. Ziyâd (ö.720/1320) emrindeki kuvvetlerle birlikte Endülüs'e hicrî (92/711) yılında çıkmıştır. Musâ b. Nusayr İspanya'nın bir kısmını fethine yardımcı olmak için Târik b. Ziyâd'a hicrî (93/712) yılında, Arap'lardan oluşan 18.000 kişilik ordu ile destek vermiş Sevilla, Carmona (Karmûne) gibi şehirleri alarak Toledo'da Tarık b. Ziyad'la buluşmuş ve İspanya'nın fethi tamamlanmıştır. (95/714) yılında Halife Velid b. Abdülmelik'in emriyle, Musâ b. Nusayr, Endülüs'ün idaresini oğlu Adûlazîz'e bırakıp yanına Târik b. Ziyâd'ı da alarak Dîmeşk'e dönmüş, böylelikle Endülüs'te "Valiler Dönemi" başlamıştır. I. Abdurrahman'ın (97/756'da) Endülüs Emevî Devleti'ni îlânına kadar devam eden bu dönemde yirmi bir vali iş başına gelmiştir.³⁵

Şam Emevî devletinin yıkılmasının sonucu akabinde bazı karışıklıktan dolayı Abdurrahman b. Muâviye (96/755'de) Endülüs'e gelmiştir. Karışıklıklar içindeki ülkeyi kısa sürede hâkimiyet altına alan I. Abdurrahman (97/756'da) bağımsızlığını ilan etmiş, Böylece Endülüs'te Emevîler Dönemi başlamıştır.³⁶

3.2.2. Emirlik Dönemi

I. Abdurrahman'ın yerine oğlu I. Hişam (172-180/788-796) yılında Endülüs Emevî tahtına geçmiştir.³⁷ Döneminde mâlikîlîk Endülüs'ün resmi mezhebi haline gelmiştir. Âlimlere çok önem veren birisi idi. I. Hişam'ın yerine gecen oğlu I. Hakem döneminde (180-206/796-822) iç

³⁴ Mustafa Hizmetli, *Endülüste Hisbe Teşkilatı*, Doktora tezi, A.Ü.S.B.E. İslâm Tarihi ve Sanatları (İslâm Tarihi) Ana Bilim Dalı, Ankara 2002, s. 15-16.

³⁵ Bkz. Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 211-212.

³⁶ Hizmetli, *Endülüste Hisbe Teşkilatı*, s. 16.

³⁷ Ahmet Nasır Yaylalı, *Endülüs Emevî Emiri Hakem b. Hişam b. Abdurrahman*, Yüksek lisans tezi, Konya Selçuk Üniv. S.B.E. İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, 2004. s. 16.

ayaklanmalar yoğun bir biçimde yeniden patlak verdi. I. Hakem babasının aksine bir tavır almış, âlimlere önem vermemiştir. I. Hakem'den sonra tahta gecen oğlu II. Abdurrahman'ın saltanat yılları emirliğin en parlak dönemi olmuştur. Bu dönemde Arapça kullanılır hâle gelmiş: özellikle gençler Arapça'yı ana dillerinden daha iyi konuşup yazmaya başlamışlardır. II. Abdurrahman dönemi "Eyyâmu'l-Arûs" (düğün günleri) olarak anılmıştır.³⁸

II. Abdurrahman'ın oğlu ve halefi Muhammed (236-250/852-886) emirliğinin ilk döneminde babasının başarılarını devam ettirdi. Ancak son on beş yılında idareyi genç ve tecrübesiz kimselerin eline teslim ettiği için devlet düzeni bozulmaya yüz tuttu. Ayaklanmalar başladı bu ayaklanmalar şiddetini daha da arttırdı. Öyle ki Endülüs Emevî Devleti'nin otoritesi sadece başşehir Kurtuba'da hissedilir hâle geldi. Endülüs'ü içine düştüğü bu krizden, Abdullah'ın yerine yirmi bir yaşında tahta çıkan torunu III. Abdurrahman (310-359/912-961) kurtardı. Endülüs'ün dağılan bütünlüğünü yeniden sağladı. Endülüs Emevî Emirliği, Endülüs Emevî Halifeliğine dönüşmüş oldu.³⁹

3.2.3. Halifelik Dönemi

Endülüste hilâfet dönemi (317/929) III. Abdurrahman ile başlamıştır. Tahta geçtikten sonra III. Abdurrahman daha önceden var olan yönetimin zafiyetini gidermiştir. Bu dönem Endülüs Emevilerinin en parlak dönemi olarak kabul edilmiştir.⁴⁰ Ülke içinde birlik ve huzuru tesis etmiştir. Bazı kabilelerle ittifak edip gücüne güç katmıştır. Eğitimin yaygınlaşmasına önem veren III. Abdurrahman diğer yandan da Kurtuba'yı birçok mimari eserler donatmıştır.⁴¹ III. Abdurrahman olarak bilinen Abdurrahman b. Muhammed (ö.350/961) hadîşçilere özel ihtimam göstermiştir.⁴²

Endülüs'e altın çağını yaşatan, tartışmasız en büyük hükümdarı olan ve 50 yıllık halifelik yapan, III. Abdurrahman'ın 350/961 yılında vefat etmesiyle yerine âlim kişiliğiyle tanınan elli yaşındaki oğlu II. Hakem hükümdarlığı, Hakem b. Abdurrahman (350-365/961-976) geçmiştir. II. Hakem hükümdarlığında asıl gelişmenin ilim ve sanat alanında olduğu görülür, sebebi ise bu

³⁸ Bkz. Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 213.

³⁹ Bkz. Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 213.

⁴⁰ Rahim Çimen, *Endülüslü İbn Abdilber'in Hadîsciliği ve Camiu Beyani'l-İlm*, Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniv. S.B.E. T.İ.B. Ana Bilim Hadîs Bilim Dalı, 2002, s. 16.

⁴¹ Bkz. Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 213.

⁴² Mustafa Öztoprak, *Endülüs Hadîsciliğinde Hâlifelerin Yeri*, İğdır Üniv. S.B.D. Sayı/ No: 2 Ekim 2012. s. 154.

alanlarda çok destek vermesindendir. Genel olarak Endülüs bu dönemde İslam medeniyetinin en faal merkezi haline gelmiştir.⁴³

II. Hakem'in ölümünden sonra oğlu II. Hişâm tahta çıkmıştı. Bu sırada II. Hişâm on iki yaşlarında idi. II. Hişâm (366-399/976-1009) tarihlerinde ve (400-403/1010-1013) yani iki kere tahta çıkmış oldu. Henüz çocuk yaşta iken tahta geçmesinden istifade eden Hâcib İbn Ebû Âmir ve iki oğlu, Abdülmelik ile Abdurrahman, iktidarı ele geçirerek kendi adlarıyla Âmiriler dönemini başlattılar. Yeniden başa gecen Hişâm idari mekanizmayı kendi kontrolüne alma yoluna gitti ve kendisine rakip olarak gördüğü devlet adamlarını teker teker ortadan kaldırdı.⁴⁴ Ebu Âmîr ilme ve âlimlere önem vermiş kendisi de ilmi çalışmalarda bulunmuştur.⁴⁵

İbn Ebî Âmir'in bu sırada hâciblik makamını işgal etmesine rağmen "Mansur" lakabını kullanması, kendi adına para bastırması, hutbe okutması, resmi yazılarda genellikle kendi imzasını atması onun fiilen halife gibi hareket ettiğini ve iktidarı elinde tuttuğunu göstermektedir.⁴⁶ İbn Ebî Âmir, askerleri ile birlikte 35 günlük savaşın ardından ganimetlerle dönmesiyle birlikte askerler etrafında birleştiler ve o böylece daha çok kuvvet buldu.⁴⁷

Arkasından hâcib olan oğlu Abdülmelik de başarılı sayılabilecek bir idarecilik sergiledi. Endülüs'ün doğusuna batısına mektuplar yollayan Abdülmelik babasının vefat ettiğini ve kendisinin babasının yerine devam edeceğini bildirdi. Abdülmelik'in bu davranışına kimse karşı gelmedi ve halifeliğe devam etti.⁴⁸

Daha sonra Abdülmelik'in yerine kardeşi Abdurrahman'ın geçmesiyle Endülüs'te III. Abdurrahman tarafından kurulan bu zamana kadar sürdürülen istikrar birden bozuldu. Umumi bir isyan patlak verdi ve Âmiriler'in ve ona bağlı olan devlet adamlarının oturduğu Medinetüz-Zâhire yağmalanarak tahrip edildi. Abdurrahman b. Ebû Âmir öldürüldü. Halife Hişâm kayıplara karıştı. Bu isyandan sonra Endülüs ve özellikle başşehir Kurtuba tam bir karışıklık içine düştü. Kurtubalılar ve Emevî taraftarları bu hanedanın devamı için VI. Abdurrahman gibi kişileri tahta

⁴³ Leys, *İbn Abdilber*, I, 17.

⁴⁴ Bkz. Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 213.

⁴⁵ Çimen, *Endülüslü İbn Abdilber'in Hadisciliği ve Camiu Beyani'l-İlm*, s. 16.

⁴⁶ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 26.

⁴⁷ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 22.

⁴⁸ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 29.

geçirseler de bunların hiçbirini karışıklığın üstesinden gelememi. Miladi 1016 yılında bu karışıklıktan yararlanan Şîî Hammûdîler tahtı ele geçirdiler. Bunlarda mevcut meseleleri çözemediler ve nihayet Miladi 1022 yılında halk tarafından Kurtuba'dan sürüldüler. Emevî sülalesine mensup olanlarda ülkeden sürgün edildiler, böylece 756 yılında bağımsız bir emirlik olarak kurulan Endülüs Emevî Devleti yıkılmış oldu. (422/1031)⁴⁹

3.2.4. Mülûkü't-Tavâif

Bütün bu karmaşadan sonra Ortaya çıkan otorite boşluğunun tabii bir sonucu olarak Endülüs Emevî Devleti'nin enkazı üzerine irili ufaklı birçok devlet kuruldu ve Endülüs tarihinde "Mülûkü't-Tavâif" (422-483/1031-1090) adıyla bilinen yeni bir dönem başlamış oldu.⁵⁰ Endülüs Devleti'nin yıkılışının ardından Kurtuba dışındaki şehirlerde yaşayan pek çok nüfuz sahibi aile bağımsızlığını ilan etmiştir. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir: Tuleytula'da Zünnûnîler, Sağrûla'la bölgesinde Tücîbîler ve Hûdîler, İşbiliye ve civarında Abbâdîler, Gırnata'da Zîrîler.⁵¹ Endülüs Emevi medeniyeti sayısı 20'den fazla küçük parçacıklara bölünmüştür. Bu küçük parçacıklardan bazıları şunlardır: Sağrûla'lada ve Hûdîler (431-536/1040-1142), İşbiliye ve civarında Abbâdîler (414-484/1023-1091), Kurtuba'da Cevherîler (422-461/1031-106), bu durum Endülüs'te İslam hâkimiyetinin son bulunduğu (483/1090) tarihine kadar devam etmiştir.⁵²

⁴⁹ Bkz. Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 213-214.

⁵⁰ Çimen, *Endülüslü İbn Abdilber'in Hadisciliği ve Camiu Beyani'l-İlm*, s. 18.

⁵¹ Bkz. Özdemir, "Endülüs", *DİA*, XI, 214.

⁵² Çimen, *Endülüslü İbn Abdilber'in Hadisciliği ve Camiu Beyani'l-İlm*, s. 18.

I. BÖLÜM

İBN ABDİLBER'İN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

Bu bölümde İbn Abdilber'in hayatı ve ilmi kişiliğini ayrıntılı bir şekilde incelemeye çalışacağız. Bu başlık altında İbn Abdilber'in nerede ve ne zaman doğduğu, ismi, nesebi, künyesi ve ailesi hakkında bilgi vereceğiz. Daha sonra eğitim ve öğretiminden bahsedeceğiz.

1. Hayatı

1.1. Doğumu

İbn Abdilber, Kurtuba'da "Hicrî 368 (M.978) yılında Rebîul-ahîr ayında Cuma günü dünyaya gelmiştir. Başka bir rivâyette ise İbn Abdilber'in hicrî 362 (M.972) yılının Recep ayında dünyaya geldiği ifade edilmektedir.⁵³

1.2. İsmi, Nesebi, Künyesi,

Tam adı Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber b. Âsım en-Nemerî el-Kurtubî'dir. Endülüslü olan İbn Abdilber doğduğu şehre nispetle el-Kurtubî, dedesi Nemir b. Kâsıt'a nispetle de en-Nemerî denmektedir.⁵⁴

- Nesebi

Arap asıllı olan İbn Abdilber'in nesebi ise şöyledir. En-Nemr b. Kasıt Henb Afsâ b. Da'mâ b. Cedîle b. Esed b. Rebîa' Nezzâr b. Ma'd b. Adnân'dır.⁵⁵

⁵³ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 544.

⁵⁴ İbn Beşkuvâl, Ebû Kâsım b. Beşkuvâl, *es-Sıla Fî Tarihi Eimmetil-Endülüs ve Ulemâihim Ve Muhaddisihim Ve Fukahâihim Ve Udebâihim*, (thk. Beşşâr İvad Ma'ruf) I- II, Dâru Garbul-İslam Tûnus, 1431/2010, II, 326; el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 544;

⁵⁵ Leys, *İbn Abdilber*, I, 104.

- **Künyesi**

Yûsuf b. Abdillâh'ın ilim dünyasında iki künye ile meşhur olmuştur: “İbn Abdilber ve Ebû Ömer” dir.⁵⁶ İbn Abdilber kendi te'lifatında Ebû Ömer⁵⁷ künyesini kullanmaktadır. Hadîsçiler arasında Ebû Ömer künyesini kullanmakla birlikte İbn Abdilber künyesi daha meşhurdur.

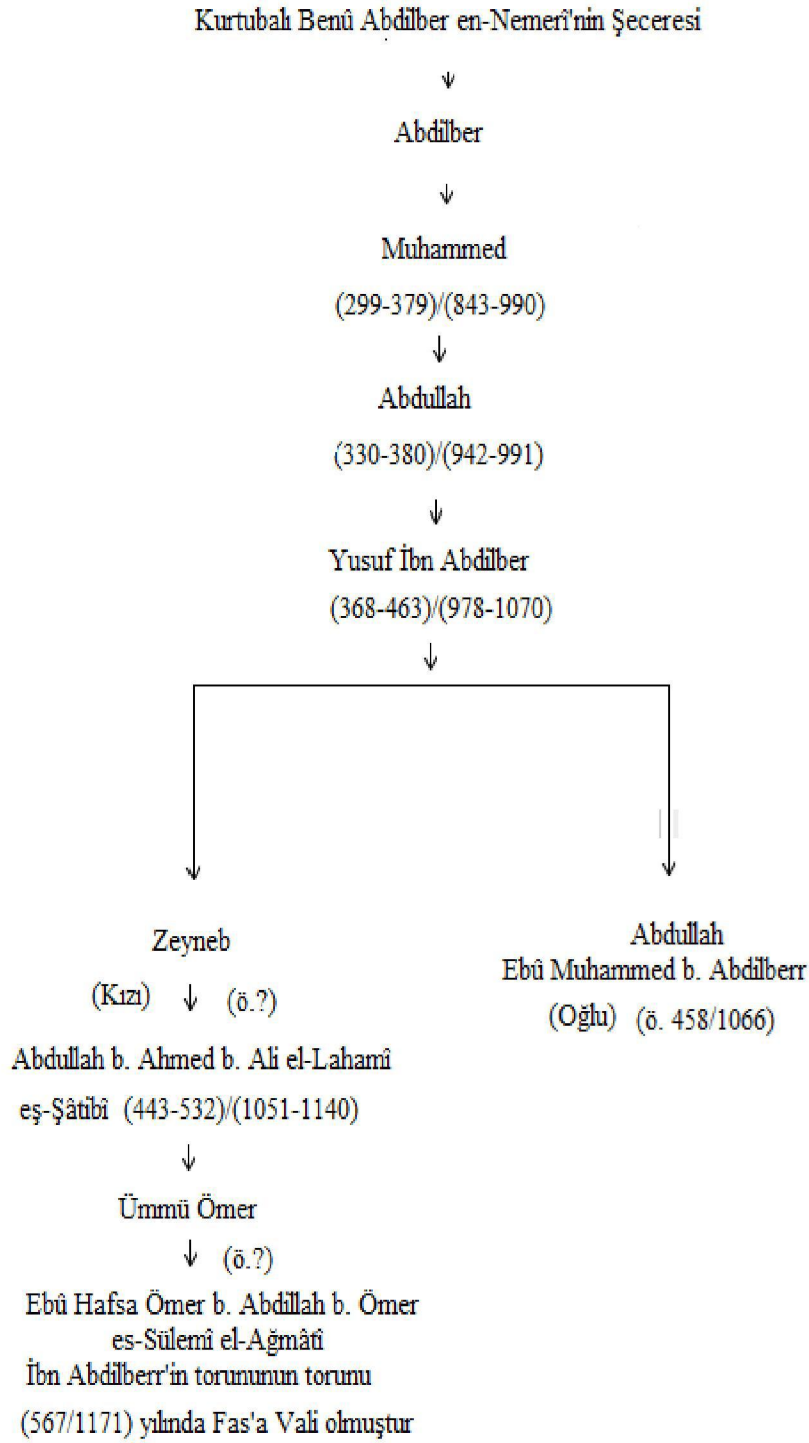
1.3. İbn Abdilber'in Ailesi

İbn Abdilber'in yetişmesinde, ilmî ve ahlâki şahsiyetinde en büyük rol ailesi olmuştur. Bizde burada İbn Abdilber'in babası, dedesi, çocukları ve torunları hakkında kısaca bilgi vereceğiz;

⁵⁶ Bkz. İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, II, 326; el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 544.

⁵⁷ Bkz. Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber, *et-Temhîd limâ fî Muvatta Minel-Meânî ve'l-Esânîd*, (thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdülkerim el-Bekrî) I-XXX, 1387/1967, I, 28.

İbn Abdilber'in Soyu⁵⁸

- **Babası**

İbn Abdilber'in babası Kurtubalıdır. İsmi Abdullah b. Muhammed'dir. Hicrî 330 yılında Kurtuba'da dünyaya gelmiştir. Künyesi ise Ebû Muhammed'dir.⁵⁹

Kurtuba'nın tanınmış ilim adamlarındandır. Nitekim O, Kurtuba'nın fakihi, kıraât⁶⁰ belagat, edebiyat ve şiir⁶¹ âlimi olarak da bilinir. Abdullah b. Muhammed Hicrî 380 yılında vefat etmiştir.⁶² Babasının vefat ettiği sıralarda İbn Abdilber 12 yaşlarında ⁶³ olduğu rivâyet edilmektedir.

- **Dedesı**

Zamanının âlim ve âbidlerinden olan İbn Abdiler'in dedesi Muhammed b. Abdilber b. Âsım en-Nemerî'dir. Kaynaklarda İbn Abdilber'in dedesinin 80 yıllık hayatını zühd, ibadet ve itaatle geçirdiği rivâyet olunmuştur.⁶⁴

- **Çocukları ve Torunları**

İbn Abdilber'in biri erkek ve biri kız olmak üzere iki tane evladından bahsedilmektedir. Erkek evladının ismi Abdullah'tır. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Abdullah İbn Abdiler'in gözetimi altında yetişmiştir. Endülüs'ün eğitim sisteminden geçmiştir. Buluş çağına erdiğinde Kurtuba'nın âlimlerinin ilim meclislerine katılarak ilim tahsil etmiştir.⁶⁵

Abdullah babası İbn Abdilber'den rivâyetlerde bulunmuş, babası gibi birçok ilme vâkıf olmuş ve birçok eser de tasnîf etmiştir. İbn Abdilber'in daha çok edebiyat ve belâgat alanında bilinen oğlu Abdullah birçok risaleler yazmış, bu risaleler zamanının fikirlerine müsned teşkil

⁵⁹ İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, I, 366.

⁶⁰ Zehebî, *Siyer*, XVIII, 154.

⁶¹ İbn Hallikân, Ebu Abbas Şemseddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Vefayâtul-A'yân ve Enbâu Ebnâiz-Zamân*, (thk. İhsân Abbâs), I-VIII, Beyrût 1414/1994, VII, 71-72.

⁶² Kadı İyâd, *Tertibul-Medârik*, VI, 299-300.

⁶³ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 114.

⁶⁴ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 110.

⁶⁵ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 116-119.

etmiştir. Şiirlerle meşgul olan Abdullah babası İbn Abdilber'den hiç ayrılmamıştır. Vefatına kadar Şâtibe'de yaşamış Hicri 458 yılında burada vefat etmiştir.⁶⁶

Fazla bilgi bulunmamakla birlikte İbn Abdilber'in kızının ismi ise Zeynep'tir. Zamanının âlimesi ve sâliha'sı olarak bilinmekte idi. Kardeşi Abdullah gibi babasının yanından ayrılmayan Zeynep, babasından ve bulunduğu meclislerden ilim elde etmiştir. Bazı fitnelerden dolayı Kurtuba'yı annesi ile terk eden İbn Abdilber'in kızı Zeynep, Belensiye'de meşhur bir ailenin evladı olan Muhammed b. Ahmed ile evlenmiş, bu evliliklerinden hicrî 443 yılında Abdullah isimli bir çocukları dünyaya gelmiştir. İbn Abdilber, ilk torunu olan Abdullah'a bütün rivâyetlerini ve eserlerinin rivâyet icazetini vermiştir. İbn Beşkuvâl'in hocalarından olan Abdullah, Endülüs ve Mağribî'n önde gelen âlimlerinden biri olmuştur. İbn Abdilber'in torunu bundan sonrada ilimle meşgul olmaya devam etmiştir.⁶⁷

Abdullah dedesinden ilim almakla yetinmemiş Kurtuba'nın birçok âliminden ilim tahsil etmiştir. Endülüs'ün birçok âlimi ile arkadaşlık yapan İbn Abdilber'in torunu Abdullah Endülüs'ün Mağrib tarafına farklı sebeplerden dolayı hicret etmiştir. Birçok âlimin dersine katılan ve icazet alan Mağrib'de yıldızı parlayan İbn Abdilber'in torunu Abdullah, dedesi gibi Mağrib'de hadîs ilminde ve fıkıh ilminde meşhur olmuştur. Dedesi gibi uzun ömür süren Abdullah b. Ali doksanlı yaşlarında Hicri 532 yılının sefer ayında vefat etmiştir. Onun oğlu yani İbn Abdilber'in torununun torunu Ebû Hafza Ömer Abdullah b. Ömer es-Sülemî'de zamanın âlimlerinden ve hocalarından ilim tahsil etmiştir.

Ailesi hakkında verilen bu bilgilerden hareketle İbn Abdilber'in ailesinin ilimle meşgul olmasıyla mümeyyiz olduğunu görmekteyiz.

• Vefatı

İbn Abdilber'in Kurtuba'nın meşhur ailelerinden birine sahip olduğunu yukarıda belirtmiştik. İbn Abdilber ilme önem veren bir ailenin çocuğuydu. İbn Abdilber'in babası Abdullah b. Muahmmmed Kurtuba'nın fakihlerindendi.⁶⁸

⁶⁶ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 116-119.

⁶⁷ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 119-123.

⁶⁸ Kadı İyâd, *Tertibul-Medârik*, VI, 266.

Gençliğini ilim talebi ile geçiren İbn Abdilber, bazı olaylardan dolayı Endülüs'ün farklı farklı yerlerine hicret etmek durumunda kalmıştır. Doğum tarihinde olduğu gibi vefat tarihinde de çeşitli rivâyetler bulunmaktadır. Birinci rivâyette el-Humeydî onun hicrî 460 yılında Endülüs'ün doğusu olan Şâtibe'de vefat ettiğini söylemektedir.⁶⁹

Başka bir rivâyette ise onun hicri 463 (Miladi 1070) Rebiulahir ayının sonunda, doğduğu gün olan Cuma günü Endülüs'ün doğusu olan Şâtibe'de vefat etmiştir. İkinci namazı sonrasında cenaze namazını öğrencisi Tâhir b. Mufevvez kıldırmış cenaze namazını akabinde orada defnedilmiştir.⁷⁰

2. İlmî Kişiliği

Bu kısımda yaşadığı çağa damga vuran Endülüs'ün parlak âlimi İbn Abdilber'in ilmi kişiliğini bahsedeceğiz. Nitekim İbn Abdilber'in müktesabâtını anlayabilmek için onun ilmi kişiliğini incelemenin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

2.1. Tahsil Hayatı

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi İbn Abdilber'in dünyaya geldiği sıralarda içinde bulunduğu ilmi çalışmaların dışında, başka bir işle meşgul olması düşünülemezdi. Çünkü İbn Abdilber gerek çevre olarak gerekse toplum olarak ilmi bir yaşantı içinde şahsiyeti kişilik bulmuştur. Bunun yanında İbn Abdilber'in yetişmesine ve şahsiyetine, ilme önem veren bir ailenin çocuğu olmasının da çok katkısı olmuştur. Nitekim yukarıda bahsettiğimiz gibi dedesi yaşadığı devrin âbid'lerinden⁷¹ babası Abdullah b. Muahmmmed ise Kurtuba'nın fakihlerinden idi.⁷²

Araştırmamızın giriş bölümünde de bahsettiğimiz gibi İbn Abdilber Endülüs'te uygulanan eğitim ve öğretim merhalelerinden geçmiştir. Küçük yaşta iki aşamalı olarak Kur'an ezberi ile birlikte Arapça eğitimi almıştır. Bu eğitim merhalesini de bitirdikten sonra, halka derslerine katılan İbn Abdilber Endülüs'ün meşhur âlimlerinin derslerine katılmıştır.

⁶⁹ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 546.

⁷⁰ İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, II, 328.

⁷¹ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 110.

⁷² Kadı İyâd, *Tertibul-Medârik*, VI, 299-300.

İbn Abdiler'in küçüklüğünde almış olduğu eğitim ve öğretimine gelince; kaynaklarda fazla bilgi olmamakla beraber, babası ilimle meşgul olduğu için mescitlere halka derslerine beraber katıldığı⁷³ şeklinde rivâyetler bulunmaktadır. Buna göre İbn Abdilber ilk eğitimini babasının gözetimi altında, eğitim ve kuran mekteplerinden tahsil etmiştir.

Zehebi, İbn Abdilber hakkında "İlim talebine hicrî 390" yılında başladığını haber vermektedir.⁷⁴ İbn Abdilber'in doğumu hicrî 368 (M.978) olduğuna göre 22 yaşında tam anlamıyla ilmi öğrenimine hız vermiştir.

Yaptığımız araştırmaya göre İbn Abdilber Endülüs'ün dışına çıkmamış, Kurtuba'nın meşhur hadîs âlimlerinden ders almış⁷⁵ ilmini Endülüste ikmal etmiştir.

Bu bilgilerden sonra İbn Abdilber'in ilmi müktesebatını kazanmakta yardımcı olan hocalarının, bu müktesebatın meyvesi olan İbn Abdilber'in öğrencilerinden bahsedelim.

2.2. İbn Abdilber'in Hocaları ve Öğrencileri

Bir kimsenin şahsiyetinin oluşmasında farklı etkenler bulunmaktadır. Bu faktörlerin başında ilk olarak da aile gelmektedir. Aile ile beraber ilmi, ahlâkî ve fikri yönden gelişiminde, İbn Abdiler'in de bu kişiliğe ulaşmasında yüzlerce hocanın katkısı olmuştur. Bunun yanında İbn Abdilber'in hadîs ilmini ve diğer ilimleri elde etme hususunda zamanının büyük hadîs âlimlerinden ve hocalarından istifade etmesi İbn Abdilber'i son noktaya taşımıştır. Birçok âlimlerden, hocalardan ders almış ve birçok âlim yetiştirmiş, âdeta zamana damgasını vurmuştur.

Bu kısımda bahsedeceğimiz döneminin önde gelen âlimlerinden, İbn Abdilber'in yetişmesinde çok büyük katkılar sağlayan en meşhur hocalarından bahsedip, Bunun akabinde İbn Abdilber'den ders alan en meşhur talebelerinin de biyografilerini vermeye çalışacağız.

2.2.1. Hocaları

İbn Abdilber'in ders okuduğu ve kendilerinden rivâyetlerde bulunduğu hocaları oldukça çoktur. Sadece *el-İztizkâr* adlı eserinde isimleri tespit edilebilen hocalarının sayısı yüz ondokuzu

⁷³ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 114.

⁷⁴ Zehebi, *Siyer*, XVIII, 154.

⁷⁵ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 544.

bulmaktadır.⁷⁶ İbn Abdilber birçok hocadan ders almasına rağmen burada en meşhurlarını ve İbn Abdilber'in fikir olarak etkilendiği hocalarının biyografilerini vermeye çalışacağız.

2.2.1.1. Halef b. el-Kâsım b. Sehl b. el-Ezdî (ö.393/1003)

Asrının büyük hocalarından sayılan Halef b. el-Kâsım ed-Debbâğ diye de bilinir. Künyesi Ebu Kâsım'dır. Kurtuba'da hicrî 325 yılında dünyaya gelmiştir. Endülüs Kurtuba'da ve Endülüs dışında âlimlerden ders almıştır. Hac farızası için çıktığı yolculukta farklı ilim merkezlerine Mısır, Şam, Kudüs gibi bölgelere uğramış, âlimlerle karşılaşmış ders almıştır. Sonra Mekke'de hac için farklı memleketlerden gelen âlimlerden ders almıştır. Bu yolculuğu 15 yılı aşkın sürmüştür. 236'ya yakın hocası bulunan Halef b. el-Kâsım b. Sehl b. el-Ezdî: Hadîs, fıkıh, kıraât gibi ilimlerin Endülüs'e girmesinde büyük bir görev üslenmiştir.⁷⁷

İbn Abdilber bu ilimleri bizâtihi bu hocasından almıştır. İbn Abdilber, onun için "Onun gibi faziletli, muhaddis, hâfız, ricâl ilmini, tarih, tefsiri bilen görmedim" demiştir.⁷⁸ En önemli eser olan, İbn Abdilber *Muvatta*'m Ebu Mus'ab ez-Züheyri rivâyeti ile Ma'an b. İsa ve Muhammed b. Sadaka rivâyetlerini kıraat ale's-Şeyh metoduyla İbn Debbâğ'dan okumuştur. Buhârî'nin *et-Târîhu'l-Kebîr*, *et-Târîhu'l-Evsat* ve *et-Târîhu's-Sağîr ed-Duafâ* ve *'l-Metrûkîn* olmak üzere üç eserini de İbn Abdilber, İbn Debbâğ'dan okumuştur.⁷⁹ Hicrî 393 yılında vefat etmiştir.⁸⁰

2.2.1.2. Abdülvâris b. Süfyân b. Cübrûn (ö.395/1005)

Künyesi Ebû Kasım olan Abdülvâris b. Süfyân b. Cübrûn Kurtuba'da hicrî 317 yılında dünyaya gelmiştir.⁸¹ Onbeş yaşlarından itibaren Kasım b. Asbağ'ın yanında ilim öğrenmeye başlayan ve bir daha onu hiç terk etmeyen İbn Cübrûn, biyografi yazarlarına göre İbn Asbağ'dan en fazla faydalanan kişidir.⁸²

⁷⁶ Acar, *İbn Abdilber*, s. 106.

⁷⁷ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 303-306

⁷⁸ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 303-306; Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 132-133.

⁷⁹ Acar, *İbn Abdilber*, s. 111.

⁸⁰ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 132-133.

⁸¹ İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, I, 482.

⁸² Acar, *İbn Abdilber*, s. 116-117.

İbn Cübrûn, İbn Abdilber'in ilmi ve ahlaki kişiliğinin oluşmasında büyük bir rol oynamıştır. Bu rol oynayışının sebebi ise ilk hocalarından olmasıdır. İbn Abdilber Abdülvâris b. Süfyân b. Cübrûn'dan *el-Ensâb*, *Fadâil el-Küreyş*, *Ahkâmü'l-Kurân*, *Garâibü Hadisi Mâlik mimmâ Leyse fi'l-Muvatta* gibi birçok eserleri rivâyet etmiştir.⁸³ İbn Abdilber, siyer ve tarih alanındaki kazanımlarını iki hocası vasıtasıyla elde ettiğini açıkça ifade etmektedir ki, bunlardan birisi İbnü'l-Faradî ve diğeri İbn Cübrûn'dur.⁸⁴ İbn Cübrûn hicrî 395 yılında vefat etmiştir.⁸⁵

2.2.1.3. Ahmed b. Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Bâcî (ö.396/1006)

Künyesi Ebû Ömer'dir. Kurtuba'nın âlimlerindendir. Fazilet ve ilim sahibi bir ailenin evladıdır. Babası İşbilî'nin âlimlerindendir. Belli bir süre Mısırda ikamet etmiş oranın âlimlerinden ilim tahsil etmiştir.⁸⁶

İbn Abdilber, Ahmed b. Abdullah el-Bâcî'yi şöyle vasfetmiştir; Asrının imamı, fakihi, hadîsleri derleyen, fazilet sahibi, usûl ilmine vâkıf olan bir kişiliğe sahipti. Fıkıh ilmini müzakere eden, hadîs ve ricâl ilmine sahip olan bir âlim idi. İbn Abdilber onu bu şekilde vasıflandırdıktan sonra birçok eseri kırâatı ale's-Şeyh metodu ile okuduğunu rivâyet etmektedir. Bu eser ise şöyledir. İbn Cârûd'un *el-Müntekâ*,⁸⁷ *Kitâbu'l el-Âhâd*, *ed-Du'afâ el-Metrukîn*, *Cerh ve Ta'dil*, *Ricâl Muvatta*, gibi eserlerini Ahmed b. Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Bâcî'den okumuştur.⁸⁸

İbn Bâcî'nin İbn Abdilber katındaki en önemli ayrıcalıklarından birisi de, *Muvatta*'ın Mutarrif b. Abdillâh es-Sârî (ö.220/835) rivâyetini kendisinden okumuş olmasıdır.⁸⁹

İbn Abdilber'in mâliki mezhebindeki fıkıh hocası el-Bâcî'dir. Ayrıca ondan hadîs rivâyet etmiş ve bununla ilgili: “İbn Ebî Şeybe'nin 100 cüz olan *Musannıf*'in hadîslerini bana başından sonuna kadar tahdîs etti” diye bildirmiştir. El-Bâcî hicrî 396 yılında vefatına kadar Kurtuba'da ilme adamıştır.⁹⁰

⁸³ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 136-138.

⁸⁴ Acar, *İbn Abdilber*, s. 118.

⁸⁵ İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, I, 483.

⁸⁶ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 128.

⁸⁷ Bkz. el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 186-187.

⁸⁸ Bkz. el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 187.

⁸⁹ Acar, *İbn Abdilber*, s. 125.

⁹⁰ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, s. 129.

2.2.1.4. Ahmed b. Abdulmelik b. Hâşim el-İşbilî (ö.401/1010)

Hicrî 324 yılında dünyaya gelen İbn Mükvî diye’de bilinen Ahmed b. Abdulmelik b. Hâşim el-İşbilî’nin künyesi Ebû Ömer’dir. Kurtuba’nın müftülerinden olan fıkıh âlimlerinin üstatlarındandır.⁹¹ Malîki fıkında derya olan Ahmed b. Abdulmelik el-İşbilî asrının Yahya b. Yahya el-Leysî’si diye isimlendirilmiştir.⁹²

el-İstiâb adlı eseri, Mâlîk’i mezhebine dair bütün meseleleri ele alan bu kitabı kaleme almıştır.⁹³ İbn Abdilber, el-İşbilî için “Onun gibi fikhî bilen birisini görmedim” demiştir. İbn Abdilber birçok fıkıh meselelerinde hocası el-İşbilî’den almış ve onda olumlu bir tesir bırakmıştır. el-İşbilî için birçok âlim senada bulunmuşlardır. Meşhur kadılardan olan İbn Zereb, el-İşbilî için “Arkadaşımız olan el-İşbilî bizim hepimizden ilim olarak daha ezberleyenimiz ve bilenimiz idi” demiştir. Birçok âlim el-İşbilî için hayatını fıkha verdiğini, sünnetleri ezberlediğini bildirmişlerdir.⁹⁴ İbn Abdilber’in, *el-Müdevvene* adlı eserin yanı sıra, mezhebin özellikle furuya ait görüşlerini İbn Mekvî’den aldığı ve fıkıhta hocası olarak nakledilmektedir.⁹⁵ el-İşbilî hicrî 401 Kurtuba’da vefat etmiştir.⁹⁶

2.2.1.5. Abdullah b. Muhammed b. Yusuf b. Nasr el-Ezdî (ö.403/1013)

Kurtuba’nın bilinen âlimlerinden olan Abdullah b. Muhammed b. Yusuf b. Nasr el-Ezdî, İbnü’l-Faradî ismi ile meşhur olmuştur. İbnü’l-Faradî hicrî 351 yılında dünyaya gelmiştir.⁹⁷

Gençliği ilim ile geçen İbnü’l-Faradî Endülüs’ün ilim merhalelerini tek tek bitirmiş zamanının meşhur hocalarının ilim halkalarına katılmıştır. Hac farızası için çıktığı yolculukta farklı ilim merkezlerine Mısır’a, Mekke’ye uğramıştır. İslami ilimleri hadîs, fıkıh ve özellikle de edep ilminde meşhur olmuştur.⁹⁸

⁹¹ Bkz. el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 191.

⁹² Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 130.

⁹³ İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, I, 57.

⁹⁴ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 130-131.

⁹⁵ Acar, *İbn Abdilber*, s. 129.

⁹⁶ İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, I, 58.

⁹⁷ Bkz. el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 366-367.

⁹⁸ Bkz. el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 366-367.

İbnü'l-Faradî, Endülüs'ün âlimleri ve devlet adamları hakkında biyografi yazan ilk kişidir. İbnü'l-Faradî, İbn Abdilber'in yanı sıra Buhârî şârihi İbn Battâl (ö.402/1011), İbn Hazm gibi pek çok Endülüslü âlimin yetişmesinde önemli rol üstlenmiştir. İbn Abdilber'in en çok yararlandığı hocalar arasında yer alan ve o, arkadaşım ve nazirimdi, bütün ilimlerde otariteydi ve pek çok hocamı onunla dinledik dediği İbnü'l-Faradî, *Târihu Ulemâi el-Endülüs*⁹⁹ adlı eserini İbn Abdilber'e okutmuştur.¹⁰⁰ İbn Abdilber İbnü'l-Faradî'den birçok ilim almıştır.

Bir ara kadılık yapan İbnü'l-Faradî farklı fitnelerden dolayı kadılığı bırakmıştır. Hicrî 403 yılında bir fitneden dolayı öldürülmüştür.¹⁰¹

2.2.2. Öğrencileri

Bir asra yakın yaşayan İbn Abdilber bu zaman dilimi içerisinde birçok öğrenci yetiştirmiştir. İbn Abdilber'in ahlakından ve ilminden faydalanan öğrencileri de ortaya birçok eserler koymuşlardır. Burada İbn Abdilber'den ders alan en meşhur öğrencilerinin biyografilerini vermeye çalışacağız.

2.2.2.1. Ali b. Ahmed Saîd b. Hazm el-Endülüî (İbn Hazm) (ö.456/1064)

Künyesi Ebû Muhammed'dir. Hicri 384 (Miladî 994) yılında Kurtuba'da dünyaya gelmiştir.¹⁰² Doğduğu yere nisbetle el-Kurtubî el-Endülüî, mensup olduğu mezhep itibariyle ez-Zâhirî nisbesiyle bilinir. Babası Ahmed b. Saîd b. Hazm, devlet erkânından olması sebebiyle, İbn Hazm'ın çocukluk ve gençlik yılları varlıklı ve kültürlü bir çevrede geçmiştir. Kurtuba'da sarayda edebiyat, şiir, tarih, mantık, kelim ve felsefe okumuştur. Kendisini ilme adayan İbn Hazm, Endülüs'te Mâlikî mezhebini öğrenmiş, sonra Şâfiî fikhına ilgi duymuş, sonra da Zâhirî ekolu / mezhebini benimsemiştir.¹⁰³

Birçok âlimin dersine katılmış ilim öğrenmiştir. Kuran ve sünnetten çıkardığı hükümlerle kitaplar telif etmiş, ilmi ile amil zâhid bir şahsiyete sahiptir. Hadîs ve fıkıh ilmine vâkıf olmuş

⁹⁹ Çalışmamızda sık sık atıfta bulunduğumuz İbnü'l-Faradî'nin *Târihu Ulemâi el-Endülüs* adlı eseridir.

¹⁰⁰ Acar, *İbn Abdilber*, s. 134.

¹⁰¹ Bkz. el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 366-367.

¹⁰² Bkz. el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 449-405.

¹⁰³ Zekerîya Güler, *Endülüs'te Bir Hadîs ve Fıkıh Âlimi: İbn Hazm*, İstem, Yıl:7, Sayı:14, 2009, s. 157.

bu ilimlerle ilgili birçok eser te'lif etmiştir.¹⁰⁴ İbn Hazm'a göre, dinin kaynağı olarak Kur'an ve sünnet eşit derecede bağlayıcıdır. Sebebi ise Resullah (s.a.s.) sünneti vahiy mahsülüdür.¹⁰⁵

İbn Hazm İbn Abdilber'den hem 16 yaş küçüktür hemde ondan 7-8 yıl önce vefat etmiştir. Hemen bütün kaynaklarda İbn Hazm, İbn Abdilber'den rivâyette bulunan talebeler arasında yer alır. İbn Hazm İbn Abdilber'in hem öğrencisi hem de arkadaşısıdır. Nitekim İbn Hazm İbn Abdilber'den "sâhibuna / arkadaşımız, dostumuz" diye söz ederdi.¹⁰⁶ İbn Hazm İbn Abdilber'den hadîs ilmi tahsil etmiştir. İbn Hazm *el-Ahkâm fî Usûl el-Ahkâm* adlı eserini İbn Abdilber'den rivâyet etmiştir. Bazı risalelerinde İbn Hazm İbn Abdilber'i sena eden lafızlar kullanmıştır.¹⁰⁷ Hicrî 456 yılında vefat etmiştir.¹⁰⁸

2.2.2.2. Tâhir b. Müfevvez el-Meâfirî (ö.484/1091)

Künyesi Ebû Hasan hicri 429 yılında Şâtibe'de dünyaya gelmiştir. Meşhur bir ailenin evladı olan Tahir b. Müfevvez hadîs ilminde ve hıfzında meşhur olmuştur. İbn Abdilber'den birçok rivâyette bulunmuştur. Zamanın hocalarından ilim alan Tâhir b. Müfevvez, aynı zamanda İbn Abdilber'den rivâyetlerde bulunmuştur. Ondan rivâyetlerinin bulunduğu eserler olarak görülmüştür. Hicrî 484 yılında Şâtibe'de vefat etmiştir.¹⁰⁹

2.2.2.3. Muhammed b. Ebî Nasr el-Humeydî el-Ezdî (ö.488/1095)

el-Humeydî diye meşhur olan Muhammed b. Ebî Nasr Fetûh b. Abdullah b. el-Humeydî'nin künyesi Ebû Abdullah'tır. el-Humeydî' hicrî 420 yılında Endülüs'ün doğusunda kalan Meyurka adasında dünyaya gelmiştir. Zamanının birçok âliminden ders alan el-Humeydî, İbn Hazm'ın görüşlerinden etkilenmiştir. el-Humeydî zihni kabiliyet yönünden zamanının önde gelenlerinden idi.¹¹⁰

Biyografi kitabı sebebiyle daha çok tarihçi kimliği ön plana çıkan el-Humeydî yirmisekiz yaşına kadar İbn Abdilber'in yanı sıra dönemin diğer Endülüs'lü âlimlerine talebelik yapmış ve

¹⁰⁴ Bkz. el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 449-405.

¹⁰⁵ Güler, *Endülüs'te Bir Hadîs ve Fıkıh Âlimi: İbn Hazm*, s. 60.

¹⁰⁶ Bkz. Acar, *İbn Abdilber*, s. 158-159.

¹⁰⁷ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 148-149.

¹⁰⁸ İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, II, 32.

¹⁰⁹ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 146-147.

¹¹⁰ Bkz. el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 6-10.

hem buradan tahsil ettiği ilmi yaymak hem de yeni bilgiler edinmek üzere çıktığı dönüşü olmayan rihlesini Bağdat'ta tamamlamıştır.¹¹¹

Kabul edilen görüşe göre el-Humeydî İbn Abdilber ile Dâniye veya Şatibe'de görüşmüştür. el-Humeydî Endülüs'ün doğusunda olan Dâniye veya Şatibe'den sonra diğer beldelere hicret etmiştir. Nitekim vatanından hicret edilmeye zorlanan el-Humeydî ilim talebi için Mekke'de büyük muhaddislerle görüşmüş, onlardan ders almış, hac farızasını yerine getirmiştir. Medine, Dımeşk, Mısır, Kâhire, Dimyat gibi ilim merkezlerine ilim tahsili için gitmiştir. Dımeşk'te Hatip el-Bağdadî ile görüşmüş ders almıştır. Bağdat'a hicret etmiş oraya yerleşmiş zamanın hocalarından ilim tahsil etmiştir. *Cezvetü'l-Müktesib* ve *el-Cem'u Beyne's-Sahihâyn* en meşhur eserleridir.¹¹² el-Humeydî'nin yıldızı Bağdat'ta parlamış meşhur olmuştur.¹¹³ Hicrî 488 yılında vefat etmiştir.¹¹⁴

2.2.2.4. Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed b. el-Ğassânî el-Ceyyânî (ö.498/1105)

Hicri 427 yılında Kurtuba'da dünyaya gelmiştir. Künyesi Ebu Ali'dir. İbn Abdilber'in en gözde öğrencilerindendir. İbn Abdilber'den birçok rivâyetleri vardır. İsmi bütün diyarlarda duyulan Hüseyin b. Muhammed hadîs ilminde Kurtuba'da muhaddislerinin reisi olmuştur. Arapça, İ'rab, Şiir, Nesep ilimleri hakkında zamanına kadar yazılmamış eserleri te'lif etmiştir. el-Ğassânî İbn Abdilber'den birçok rivâyeti icazetleri ile beraber almıştır.¹¹⁵ Hicri 498 yılında vefat etmiştir.¹¹⁶

2.2.2.5. Abdurrahman b. Muhammed b. İ'tab b. Muhsin (ö.520)

Hicri 433 yılında Kurtuba'da dünyaya gelmiştir. İlim ve ma'rifet evinde yetişen Abdurrahman b. Muhammed'in babası Muhammed Kurtuba'nın önde gelen âlimlerindendir. Birçok âlim, babası hakkında övgülerde bulunmuşlardır. İlim menbağı olan bir babanın yanında yetişen Abdurrahman babasından birçok kitapları okumuş, rivâyetlerini almıştır. Babası ile yetinmeyip İbn Abdilber'den de bütün ilimlerin rivâyetlerini ve icazetlerini almıştır. Uzun yıllar

¹¹¹ Acar, *İbn Abdilber*, s. 157.

¹¹² Bkz. el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 6-10.

¹¹³ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 150-151.

¹¹⁴ Bkz. el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 10.

¹¹⁵ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 143.

¹¹⁶ İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, I, 203-205.

yaşayan Abdurrahman b. Muhammed baba ile oğula, büyüğünden küçüğüne ders vermiştir. Hicri 520 yılında vefat etmiştir.¹¹⁷

2.3. Rihleleri

İslam'ın genişlemesinden sonra bazı ülkeler, şehirler ilim ve kültür merkezi haline gelmiştir. Mekke, Medine, Bağdat, Basra, Kâhire, Dımeşk, Buhâra, Kurtuba, İşbilî gibi yerler bunlardan bazılarıdır. Her bir bölgenin kendine göre siyâsî bir düzeni ve ilmî özellikleri olmuştur. Âlimler buralarda dersler vermişlerdir. Böylelikle her bir bölgenin kendine has ilim merkezleri sistemleşmiş, dolayısıyla bu da ilmî, fikrî ve kültürel alış verişin oluşmasına yol açmıştır. Hadîs rihlelerin yapılmasının sebeplerindenden birisi meşhur hocalardan ders alınması, hadîs ilminde senedin âlî olmasıdır.

Endülüs'te ilk olarak ilmi rihle, Endülüs Devleti'nin İslam'a girmesi ve ilk hac farızası ile başlamıştır.¹¹⁸

İbn Abdilber; hayatı boyunca Endülüs'ün dışına çıkmamış, Kurtuba'nın büyük âlimlerinden ilim almıştır. İbn Abdilber'in ilim aldığı hocaların ise birçoğu Endülüs'ün haricinde olan beldelere gitmişler ilim talep etmişlerdir. İbn Abdilber gidemediği bu ilim merkezlerindeki ilimlere bu hocaları aracılığı ile ulaşmıştır.¹¹⁹ Endülüs'ün dışına çıkmayan İbn Abdilber bir müddet Endülüs'ün batı tarafında ikamet etmiştir, daha sonra Endülüs'ün doğusunda Dâniye mıntıkasına yerleşmiştir.¹²⁰

Tanınmış bir aileden gelmesi ve değerli eserler yazması sebebiyle İbn Abdilber Endülüs'te büyük şöhrete ulaşmış, onun bu şöhretinden faydalanmak isteyen devrin yöneticileri kendisini saraylarına davet etmişlerdir. İbn Abdilber Mücahid el-Amirî'nin idaresinde bulunan Daniye'ye (Denia) giderek kıraat ilmine dair eserlerini burada yazmıştır. Amirî'nin vefatından sonra Muhammed el-Muzaffer'in idaresinde bulunan Batalyevs'e (Badajoz) gitti ve emîr tarafından Üşbûne (Lizbon) ve Şenterîn (Santarem) kadılıklarına getirildi. *el-Kâfi* ve *Behcetü'l-mecâlis* adlı eseri burada kaleme almıştır. Endülüs'te idareciler arasındaki çatışmaların şiddetlenip Muhammed el-Muzaffer'in tasarrufları tasvip edemeyeceği boyutlara ulaşınca İbn Abdilber

¹¹⁷ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 144-146.

¹¹⁸ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 166.

¹¹⁹ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 544.

¹²⁰ İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, II, 328.

Belensiye'ye (Valencia) dönerek Âmirîler'den Abdülazîz b. Abdurrahman el-Mansûr'un himayesinde öğretim faaliyetlerine devam etti.¹²¹ Bazı araştırmacılar İbn Abdilber'in bir mekânda sabit kalmayıp farklı farklı mekânlara rihle yapmasının sebebinin siyâsî olaylardan olduğunu bildirmişlerdir.¹²²

Yukarıda belirttiğimiz gibi İbn Abdilber'in ilmî rihleler ile birlikte resmî görevlere de geçtiğini görmekteyiz. Bu resmî görevlere geçmesinin en büyük sebebi ilmi birikiminden kaynaklanmaktadır. Kadılıkla beraber ilim meclislerine devam etmiş, zamanının siyâsîleri de İbn Abdilber'in ilim meclislerine katılmışlardır. Bu sayede İbn Abdilber insanlara ilmini kolaylıkla ulaştırabilmiştir. İbn Abdilber'in ilmini zamanındaki kişilerin kabul ettiği bir gerçektir.

2.4. İbn Abdilber'in Fıkıh ve Akaid'deki Mezhebi

Bu kısımda ise İbn Abdilber'in mezheplerle ilgili görüşlerinden bahsedeceğiz. O basit bir ilim adamı olmayıp, farklı ilimlerde derinleşip; fikhî¹²³ ve itikâdî meselelerde kendi görüşlerini beyan edecek seviyeye gelmiş bir ilim adamıdır.

İbn Abdilber'in akâid'deki görüşü ise; İmam Zehebi'nin rivâyet ettiğine göre, “Selef âlimlerine ittiba edip, hocalarının yolundan gitmiştir”¹²⁴ demiştir.

İbn Abdilber, “Allah'ı, O'nun kendisini isimlendirdiği gibi isimlendirir, vafettiği gibi vafeder ve kendisinin kullanmadığı bir ismi O'na vermeyiz” demektedir. Nitekim naslarda Allah hakkında kullanılan ifadelerin hakikate hamledilmesi, te'vile ya da mecaza başvurulmaması gerektiğini ifade etmektedir. Müteşâbih ayet ve hadislerle ilgili olarak İbn Abdilber, Evzâî, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Mâlik, Leys b. Sa'd, Müslim gibi hadisçilerin “Bu tür sıfatlar naslarda nakledildiği şekilde keyfiyetsiz olarak kabul edilmelidir” şeklindeki kanaatlerini naklederek bu görüşe katılmaktadır.¹²⁵

İbn Abdilber'in iman hakkındaki: “Kavl/ söz ve amelden ibaret olup artar ve eksilir” şeklinde tarif etmektedir. Peygamberin ve sâlih kimselerin yaşadıkları ve konakladıkları yerler

¹²¹ Leys, *İbn Abdilber*, I, 269.

¹²² Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 168.

¹²³ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 544.

¹²⁴ Zehebî, *Siyer*, XVIII, 161.

¹²⁵ Acar, *İbn Abdilber*, s. 164.

makamları ile teberrük edinebileceği kanaatindedir. Ayrıca İbn Abdilber, kabir azâbı, şefaât ve havz konularındaki hadîslerin mütevâtir derecesine bâliğ olduğu kanaatindedir.¹²⁶

Fıkıhtaki görüşü ise; Zehebî onunla ilgili şöyle demiştir: “İlk önceleri “Eserî” ve “Zâhiri” mezhebinden idi. Sonra Mâlikî mezhebine geçti ve Şâfiî mezhebinin de bazı fikhî meselelerine meyil ederdi” demiştir. Fıkıhta müctehid imam olarak da bilinirdi.¹²⁷

Fıkıhla ilgili eserler de vermiş olan İbn Abdilber, taklitçiliğe karşı çıkan içtihat derecesine ulaşmış bir fakihti¹²⁸ Fıkıhta müctehid imam olan İbn Abdilber bir mezhebe bağlı kalmamıştır. Hadîs ilmine vâkıftır. Kendisine göre doğru olan görüşü benimsemiştir. Ayrıca Mâlikî mezhebi dışına çıkan İbn Abdilber kendi görüşlerini ortaya koymuştur.

2.5. Âlimler’in İbn Abdilber Hakkındaki Görüşleri

Bir insanı en iyi tanımanın yollarından birisi de onun hakkında söylenen görüşlerdir. Kur’ân ve sünnetle bir ömür geçiren İbn Abdilber selef-i salihin yolundan gitmiş birçok âlimler yetiştirmiştir. İbn Abdilber hakkında birçok âlim övgüde bulunmuştur. İbn Abdilber, kendi yaşadığı dönemde ve ondan sonraki dönemlerde ilim ehli tarafından övgülere mazhar olmuştur. Bu övgü dolu sözlerden bazılarını sizlere nakledeceğiz. Bu nakiller sayesinde onun nasıl bir kişiliğe, nasıl bir ilme ve hangi ilimlere sahip olduğunu tanımaya çalışacağız. Bunlardan bazıları şöyledir:

el-Humeydî, “Ebû Ömer fakîh, hâfız, çok rivâyet eden, kıraat ilmine vâkıf olan, fıkıhta ihtilaflı meseleleri bilen, hadîs ve ricâl ilimlerine vâkıf olan, birçok hocası olan ve Endülüs’ün dışına hiç çıkmamış”¹²⁹ biridir.

İbn Beşkuvâl “İbn Abdilber asrının imamıydı “(Eser) Hadîs ilminde öne geçmiş, fıkıhta ve hadîste basiretli, nesep ilminde de büyük bir zekâyâ sahipti”¹³⁰ demiştir.

¹²⁶ Acar, *İbn Abdilber*, s. 165.

¹²⁷ Zehebî, *Siyer*, XVIII, 157.

¹²⁸ Nevzat Tartı, *İbn Abdilber ve et-Temhîd’indeki Şerh Metodu*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniv. S.B.E. T.İ.B. Ana Bilim Dalı, Samsun, 1994. s. 16

¹²⁹ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 544.

¹³⁰ İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, II, 327.

Kadı Ebûl-Velîd el-Bâcî “Endülüs’te İbn Abdilber (Ebû Ömer) gibi hadîs ilminde birisi olmadı”¹³¹ demiştir.

Kadı İyâd, “İbn Abdilber en-Nemerî hâfız, Endülüs âlimlerinin hocası, zamanının muhaddislerinden, sünnet ilmi ile meşhur idi” demiştir.

Ebû Ali el-Ceyyânî “İbn Abdilber (Ebû Ömer) ilim talebinde sabır etmiş azmini yitirmemiştir. Endülüs’te meşhur olmuştur. İsmi bütün beldelerde anılmış, insanlar ilim için yanına gelmiş, birçok eser te’lif etmiştir”¹³² demiştir.

Ebû Abdullah b. Ebî Feth “İbn Abdilber Endülüs’te sünnetle, eser ilmi ile ilgili farklı bölgelerdeki âlimlerin birbirinden farklı görüşlerini bilen birisi idi”¹³³ demiştir.

Zehebî “Zamanının hâfızı, şeyhul islami¹³⁴ İmam, sikâ, mutkîn¹³⁵, allâme, çok bilgili, sünnete sahip çıkan ve uyan biri idi. İlk önceleri “Zâhirî”, sonra Mâlikî mezhebine geçtiğini ve bazı görüşlerde ise Şâfiî mezhebine meyil ettiğini söylemiştir. Bu inkâr edilemez! İbn Abdilber müçtehit imamlarının derecesine ulaşmış ve te’lif ettiği eserlere bakıldığında, ilminin çok geniş olduğu, anlayışının da bir o kadar kuvvetli olduğu görülür”¹³⁶ diye övgülerle bahsetmiştir.

Yukardaki methiyelerden de anlaşılmaktadır ki İbn Abdilber yaşadığı zamanın hadîs ilminde mutkîn olmuş, zamanında yaşayanların ve ondan sonraki dönemin övgülerine mazhar olmuştur. Kanaatimizce hadîs hâfızı, sikâ, sünnete bağlılığı ile övgüye mazhar olmuştur. Hadîslerin manasını ve fikhını çok iyi bilen İbn Abdilber zamanının imamı olmuştur.

¹³¹ İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, II, 327.

¹³² Kadı İyâd, *Tertibul-Medârik*, VIII, 127-128.

¹³³ Zehebî, *Siyer*, XVIII, 160.

¹³⁴ Zehebî, *Siyer*, XVIII, 153.

¹³⁵ Hadîs öğrenim ve öğretiminde ciddi davranan, işini sağlam tutan, güvenilir râvî, âlim. Bu özellikte olan kimseler, ravi isimlerinde ve hadîs metinlerinde hata yapmamakla temayüz ederler. Aydınî, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, s. 237.

¹³⁶ Zehebî, *Siyer*, XVIII, 157.

2.6. Eserleri

Yukarda da belirttiğimiz gibi fakih, hâfiz, çok rivâyette bulunan, kıraat âlimi, fıkıhta görüş sahibi, özellikle de hadîs ilmine ve ricâline¹³⁷ sahipti. Böyle ilimlere sahip olan İbn Abdilber bu ilimlerle alakalı birçok eser te'lif etmiştir.

Aynı asırda yaşayan İbn Abdilber'den ilim alan İbn Hazm, İbn Abdilber'in te'lif ettiği eserler hakkında “Arkadaşımız İbn Abdilber öyle eserler bırakmıştır ki başka bir misli yoktur”¹³⁸ demiştir.

İbn Abdilber'in ilmini anlamak için yazmış olduğu eserlere bakılması gerekir. Özellikle de bizim alanımızla ilgili olan hadîsciliğini ortaya çıkarmak için yazmış olduğu eserlere bakmak lazımdır. Bir asıra yakın yaşayan İbn Abdilber'in birçok alanda kaleme aldığı eserleri vardır.

Bu eserler:

- Hadîs
- Fıkıh
- Tarih
- Kıraat
- Edebiyat ve şiir¹³⁹ alanındadır.

Biz burada İbn Abdilber'in zikrettiğimiz alanlarda yazmış olduğu eserleri vermiş olduğumuz sıraya binâen kısaca zikredeceğiz. Hadîs ilmi ile ilgili eserlerini ise tafsili olarak tanıtmaya çalışacağız.

2.6.1. Hadîs

Hadîs ilminde çokça rivâyete ve ricâl ilmine vâkıf olan¹⁴⁰ İbn Abdilber'in hadîs ilmine çok büyük katkıları olmuştur. İbn Abdilber'in hadîs ilmi ile ilgili eserleri şunlardır:

- *et-Temhîd limâ fî Muvatta minel-Meânî ve 'l-Esânîd*¹⁴¹

¹³⁷ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 544.

¹³⁸ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 199.

¹³⁹ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 201.

¹⁴⁰ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 544.

¹⁴¹ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 545.

- *et-Takassî li Hadîsi 'l-Muvatta ve Şuyûhi İmam Mâlik*¹⁴²
- *el-İstizkâr fî Şerhi Mezâhibil-Ulemâ el-Emsâr mimâm Resemehû Mâlik fî Muvatta Miner-Re 'yi ve 'l-Âsâr*¹⁴³
- *ez-Ziyâdat elletî lem Teğâ' fî Muvatta inde Yahya b. Yahya ve Ravâhâ Ğayruhu fî Muvatta*¹⁴⁴

İbn Abdilber'in hadîs ilmi alanında olması münasebetiyle yukardaki yazılı eserlerini tafsili olarak açıklayayım.

2.6.1.1. *et-Temhîd limâ fî Muvatta minel-Meânî ve 'l-Esânîd*

İbn Abdilber denilince ilk akla bu eseri gelmektedir ve Endülüs'te meşhur olan Yahyâ b. Yahya el-Leysî nüshasını şerh eden İbn Abdilber bu nüshada bulamadığı rivâyetleri diğer kaynak eserlerden almıştır. İmam Mâlik'in *Muvatta*'sının şerhi olan bu kitabı İbn Abdilber, İmam Malîk'in hocalarına göre mu'cem tarzında düzenlemiştir.

30 yılda telif eden İbn Abdilber hadîsleri muttasıl, munka'tı ve mürsel şeklinde zikretmiştir. *Muvatta*'daki munkat'ı ve maktu olan hadîslerin başka tariklerini bularak muttasılını zikretmiştir. Hadîsleri şerh ederken râvilerin kısaca hayatlarından bahsetmiş, âlimlerin sözlerinden ve şiirlerinden, lügat âlimlerinin lafızlarından deliller getirmiştir. Hadîslerden fıkhi hükümleri çıkarmıştır. Birçok ülkede baskısı olan *et-Temhîd* kitabı İslâm âleminde meşhur olmuştur.¹⁴⁵

2.6.1.2. *et-Takassî li-Hadîsi 'l-Muvatta' ve Şuyûhi 'l-İmâm Mâlik*

Bu kitap *et-Temhîd* adlı eserin özetidir. İbn Abdilber bu kitabında, *et-Temhîd* adlı eserindeki âlimlerin sözlerini, ihtilaflı meseleleri hazfetmiştir. Bu eser *Tecrîtü 't-Temhîd (Temhîd Kitabında Yenilik)*¹⁴⁶ diye isimlendirilmiştir. Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi ise âlimlerin görüşleri ve ihtilaflarına değinilmemesi nedeniyledir.

Bu eser *et-Temhîd*'e giriş ve hazırlık mahiyetinde olup, *et-Temhîd*'te yer alan rivâyetlerden yalnızca müsned, mürsel ve muttasıl olan 854 hadîs seçilmiş, önce müsned merfular ve

¹⁴² el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 545.

¹⁴³ İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, II, 327.

¹⁴⁴ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 212.

¹⁴⁵ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 205-209.

¹⁴⁶ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 209.

arkasından da mürsel, munkatı' ve belağat nitelikli hadislere yer vermiştir. Yani *et-Temhid'deki* mevkuf ve maktu' haberler ile fikhî görüşler ve ihtilaflar ayıklanmıştır.¹⁴⁷

et-Temhid'in bir sözlüğü niteliğinde olduğu için âlimlerin, muhtasar oluşundan dolayı da hadîs talebelerinin büyük ilgisini kazanan eserdeki biyografiler müellif tarafından Mağrib alfabesine göre sıralanmış, fakat yayımlanırken yaygın alfabetik sıra esas alınmıştır. Eser Kâhire'de (1350/ 1931) ve Beyrut'ta (ts. Darü'l-kütübü'l-ilmîyye) de neşredilmiş olup sonunda müellifin “*ez-Ziyâdât*” adlı risalesi yer almaktadır.¹⁴⁸

2.6.1.3. *el-İstizkâr fî Şerhi Mezâhibi-Ulemâi'l-Emsâr*¹⁴⁹

Bu kitap ise *et-Temhid* kitabından ayrı bir şerh'dir. İmam Mâlik'in *Muvatta* kitabına göre düzenlenmiştir. Hadîsleri sahâbelerin ve tâbiînlerin sözleri ile şerh etmiştir. Medine ehlinin fazileti dolayısıyla görüşlerine önem göstermiştir.¹⁵⁰

Son baskıda adı bu şekilde tesbit edilen eser bazı kaynaklarda “*el-İstizkâr li-mezâhib*” veya “*el-İstizkâr fî Şerhi mezâhib*” şeklinde de anılmaktadır. Müellif, *et-Temhid'den* sonra yaptığı bu çalışmada *el-Muvatta'da* yer alan Mevkûf ve Maktu' rivâyetleri araştırmış, ayrıca farklı mezheplere mensup olup değişik bölgelerde yaşayan kimselerin sözlerini şerh etmiştir.¹⁵¹ Her ikiside *Muvatta* şerhi olmakla birlikte, *et-Temhid* daha ziyade isnâd ve rivâyet ağırlıklı iken, *el-İstizkâr*' da rivâyetlerin anlamları ve yorumları daha baskındır.¹⁵²

İki cildi Ali en-Necdî Nâsîf tarafından yayımlanan (Kâhire 1391-1 393/1971-1973) eserin tamamını Abdulmu'tî Emîn Kal'acî üç cildi fihrist olmak üzere otuz cilt hâlinde neşretmiştir (Beyrut 1414/ 1993)¹⁵³

¹⁴⁷ Acar, *İbn Abdilber*, s. 149.

¹⁴⁸ Leys, *İbn Abdilber*, DİA, XIX, 270.

¹⁴⁹ İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, II, 327.

¹⁵⁰ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 211.

¹⁵¹ Leys, *İbn Abdilber*, DİA, XIX, 270.

¹⁵² Acar, *İbn Abdilber*, s. 148.

¹⁵³ Leys, *İbn Abdilber*, DİA, XIX, 270.

2.6.1.4. ez-Ziyâdat ellefi lem teka' fi-Muvatta

İbn Abdilber, bu küçük risalesinde, İmam Mâlik tarafından onyedinci hocasından nakledildiği halde *el-Muvatta'ın* Yahya b. Yahya el-Leysi nüshasında yer almayan altmışdört rivâyeti derlemiştir.¹⁵⁴ İbn Abdilber bu risalesinde Yahya b. Yahya da dâhil olmak üzere toplam 20 *Muvatta* rivayetini karşılaştırmıştır.¹⁵⁵ Leys Suud Casim bu eseri *Zahiretü'z-Ziyâdât fi't-Türasi 'l-İslâmî* adlı makalesinde incelemiştir. Eser bazı müstensihler tarafından *et-Tekassi'nin* sonuna ilave edildiği için bu eserle birlikte yayımlanmıştır.¹⁵⁶

2.6.2. Fıkıh

İbn Abdilber bu ilme sahip ve bu ilmin müctehid âlimlerinden olduğu için fıkıhla ilgili bu eserleri kısaca açıklayalım.

- *el-İnsâf fîmâ Beynel-Mühtelifîne fi Bismallâhirrahmenirrahîm fi Fatihati'l-Kitâb Minel-İhtilâf*
- *el-Kâfi fil-Fıkhı alâ Mezhebi Ehli'l-Medîne*
- *el-Kâfi fi Furû'il-Mâlikiyye*¹⁵⁷

İbn Abdilber'in Mâlik'in mezhebinde kaleme aldığı eseridir. Bazı ilim talebelerinin İbn Abdilber'den özet olarak, fetva verirken dikkat edilmesi gereken hususları istemişler, o da bu eserini kaleme almıştır. İbn Abdilber bu eseri kaleme alırken *et-Temhid* ve *el-İstizkâr* adlı eserlerden faydalanmıştır. İmam Mâlik'in ve ashâbının görüşlerini belirtmiş ve kendisine has bazı lafızlar kullanmıştır.¹⁵⁸

- *el-İnsâf fîmâ Beynel-Mühtelifîne fi Bismallâhirrahmenirrahîm fi Fatihati'l-Kitâb Minel-İhtilâf*

¹⁵⁴ Leys, *İbn Abdilber*, DİA, XIX, 270. Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, s. 212.

¹⁵⁵ Acar, *İbn Abdilber*, s. 149.

¹⁵⁶ Leys, *İbn Abdilber*, DİA, XIX, 270.

¹⁵⁷ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 545.-546.

¹⁵⁸ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 215-218.

Küçük bir risale olan bu kitap, ilim talebelerinin isteği üzerine te'lif edilmiştir. İbn Abdilber namazda fâtiha'nın başında besmelenin açıktan mı, gizliden mi okunması ile ilgili sahâbe görüşleri ile tâbiîn görüşlerini de derleyip toparlamıştır.¹⁵⁹

2.6.3. Kıraat

İndirildiği günden beri Müslümanlar Kur'ân-ı Kerim'e çok önem göstermişlerdir. Hükümleri ile amel, tilâveti ile ibadet edilen Kur'ân-ı Kerim hakkında birçok eser te'lif edilmiştir. Bu eseri te'lif edenlerden biri de Endülüs Âlimlerinden olan İbn Abdilber'dir

İbn Abdilber'in Kıraat ile ilgili eserleri şunlardır:¹⁶⁰

- *el-Medhal fîl-Kıraât*
- *el-İktifâ fî Kıraât-i Nâfi' Ebî Amr b. el-Alâ bi Tevcîhî Meh-tulifâ fihî*
- *et-Tecvîd vel-Medhal İlâ İlmi-Kur'ân bit-Tahdîd*
- *el-Beyân an Tilâvetil-Kur'ân*¹⁶¹

2.6.4. Tarih

- *el-İstiâb fî Ma'rifet'il-Ashâb*
- *el-İntikâ fî Fadâil-Selâseti el-Eimmeti'l-Fukahâ*
- *el-İnbâh alâ Kabâilil-Ruvât*
- *ed-Dürer fî İhtisâr'il-Megâzî ves'-Siyer*
- *el-Kasd vel-Ümem fî Ma'rifet'il-Ensâb'il-Arab vel-Acem*¹⁶²

2.6.5. Edebiyat, Şiir ve Kültür

- *Behcetü'l-Mecâlis ve Ünsü'l-Mecâlis ve Şahmüz-Zâhini ve'l-Hâcis*
- *Ca'mi'ü Beyânî'l-İlm ve Fadlihi vemâ Yenbağî min Rivâyetihi ve Hamlihi*
- *el-Câm'i*¹⁶³

¹⁵⁹ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 218.

¹⁶⁰ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 203.

¹⁶¹ el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 545.

¹⁶² el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 545.

¹⁶³ Bkz. Leys, *İbn Abdilber*, I, 228-231.

II. BÖLÜM

İBN ABDİLBER VE *ET-TEMHİD* BAĞLAMINDA HADİS USÛLCÜLÜĞÜ

Bu bölümde İbn Abdilber'in (ö.463/1070) Hadîs Usûlcülüğünden bahsedeceğiz. Birçok âlim hadîs usûlü ile ilgili eserler telif etmiştir. Bunun yanı sıra bazı âlimler de hadîs ilimleri ile alakalı çeşitli eserlerinde hadîs usûlune dâir konulara temas etmişlerdir. Bunlardan birisi de İbn Abdilber'dir. Nitekim o, *et-Temhîd limâ fî Muvatta minel-Meânî ve'l-Esânîd* adlı eserinin mukaddimesinde yer yer usûl konularına işaret etmiştir. Biz de onun bu eserinde yer vermiş olduğu hadîs usûlcülüğünü ortaya koymaya çalışacağız.

İbn Abdilber hadîs usulü ile ilgili zamanına kadar oluşan bilgi birikiminden istifade etmiş, kendisi de bunlara ilavelerde bulunmuştur. Dolayısıyla onun hadîs usûlü alanında önemli bir yer işgal ettiğini söyleyebiliriz. Buna binâen kendisinden sonraki âlimler ona sürekli atıfta bulunmuşlardır. Bunlardan birisi de hadîs usûlune dair eser veren İbnü's-Salâh (ö.643/1245)' dir.

İbn Abdilber'in *et-Temhîd* adlı eserinin mukaddimesinde birçok usûl kavramlarına yer vermiştir. Bunlardan bazıları: Mürsel, müsned, haber-i vâhid, munkatı, muttasıl, müsned, mevkuf, müdellis, muan'an müen'en ve rivâyetin sıfarı (mana ile rivâyet) dir. Bunların dışında kalan ıstılahları kavramları ise diğer cildlerinden tespit ederek düzenlenmiştir.

Bu bilgilerden sonra özel bir başlık açarak İbn Abdilber'in mütekaddimûn ve müteahhirûn âlimleri arasındaki yerini ele aldık.

Şimdi bunları müstakil başlıkta incelemeye geçmeden önce "*Muvatta*" kitabı hakkında kısaca bilgiler verip, asıl konumuz olan *Muvatta*'nın şerhi *et-Temhîd* ile ilgili tanıtıcı bilgiler verelim.

1. İBN ABDİLBER'İN “ET-TEMHÎD” ADLI KİTABI

İbn Abdilber'in *et-Temhîd* adlı kitabı İmam Mâlik'in¹⁶⁴ *Muvatta* adlı hadîs kitabının şerhidir. *Muvatta* ise; Abbâsi halifesi Ebu Câfer el-Mansûr'un İmam Mâlik'ten rica etmesi üzerine tertip edilmiştir. Rivâyete göre Halife, İmâm Mâlik'ten, elinde bulunan sahih hadisleri Müslümanların faydalanması için bir kitapta toplanmasını istemiştir. İmâm Mâlik, Halifenin bu isteğini yerine getirerek elindeki Hz. Peygamber'e ait (merfu') hadislerden sahâbe sözleri (mevkûf) ve tâbiîn fetvalarını bir araya toplamıştır. Eserde merfû hadisler büyük çoğunluğu oluşturur.¹⁶⁵

Ebu Bekr el-Ehberî'ye göre *Muvatta* kitabında 600 müsned; 222 mürsel; 613 mevkûf ve tâbiîn sözü (Maktu') olmak üzere toplam 1720 hadis bulunmaktadır.¹⁶⁶ İmâm Mâlik *Muvatta*'ı fikhî bâblara göre tertip etmiştir. İlk önce Resullah (s.a.s.) ait olan hadisleri, sonra Sahâbe ve Tâbiîne ait olan görüşleri vermiştir. Yer yer kendisine sorulan bazı meseleler ile ilgili fetvalarında zikretmiş, hadislerde geçen bazı kelimeleride şerh etmiştir.¹⁶⁷

Muvatta kitabı muhtevası itibariyle hem bir hadis kitabı, hem de bir fıkıh ve kanun kitabıdır.¹⁶⁸ İmâm Şâfiî *Muvatta* kitabı için “Yeryüzünde Kurân-ı Kerim'den sonra Mâlik'in kitabından daha doğru bir kitap yoktur” demiştir.¹⁶⁹

Muvatta kitabı hakkında kısaca bilgi edindikten sonra bu kitabın şerhi olan *et-Temhîd* adlı eser hakkında bilgi sahibi olacağız. *Muvatta*'ın en özenli şerhlerinden olan bu eseri tanıyıp, İbn Abdilber'in hadis usulünü tesbit etmeye çalışacağız.

¹⁶⁴ İmam Mâlik *Muvatta* adlı hadîs kitabının sahibidir. İsmi Mâlik b. Enes'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Hicri 94 yılında Medine'de dünyaya gelmiş, hicri 179 yılında Medine'de vefat etmiştir. İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 87-89.

¹⁶⁵ Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, TDV, Ankara, 1996, s. 44.

¹⁶⁶ Emin Muhammed Kudât, Âmir Hasan Sabri, *Dirâsât fî Munâhicil-Muhaddîsin*, s. 116.

¹⁶⁷ Emin Muhammed Kudât, Âmir Hasan Sabri, *Dirâsât fî Munâhicil-Muhaddîsin*, s. 125.

¹⁶⁸ Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, TDV, Ankara, 1997, s. 217.

¹⁶⁹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 76.

1.1. *et-Temhîd* Adlı Eserin Bazı Özellikleri

et-Temhîd, kendinden önce ve sonra yazılmış şerhlerden farklı bir özelliğe sahiptir. *et-Temhîd* hadislerin senedlerindeki râvîlerin tanıtılması nedeniyle bir ricâl kitabı, hadislerin ahkâmının açıklanması, âlimlerin ve mezheplerin görüşlerine oldukça fazla yer vermesi nedeniyle de bir fıkıh kitabı özelliğine sahiptir. Ayrıca eser, hâdîs ve fıkıh ansiklopedisi olarak bilinmektedir.¹⁷⁰

1.2. Kitab'ın Tertibi

Kitapta İbn Abdilber *Muvatta*'da geçen hadîsleri, İmam Mâlik'in hocalarının ismine göre mu'cem tarzında (ا. ب. ج.) düzenlemiştir.¹⁷¹ Yani İmam Mâlik'in hocalarının ismine göre müsned şeklinde, konuları dikkate alınmaksızın, İmâm Mâlik'in her bir hocasının rivâyetleri alt alta verilmiştir. Her bir şeyh'in rivâyetleri kendi içersisinde muttasıl, munkatı' ve mürsel şeklinde tertip edilmiş, başka tariklerinden muttasıl olan senedle gelen maktu've mürsel rivayetler de zikredilmiştir.¹⁷²

Eserin tertibi nedeniyle bütün hadisler, müstakil olarak şerhedilmekte ve konu bütünlüğü sağlanamamaktadır. Konuların değişik yönlerdeki açıklamalarına müracaat edilmesi için eserin önceki veya sonraki cildlerine sık sık atıflar yapılmaktadır. Bu atıflarda, konunun nerede geçtiği açıkça belirtildiği gibi “Bu konu daha önce açıklandı” şeklinde kapalı ifadelerle de sıkça rastlanması okuyucunun aradığını bulmada zorlanmasına neden olmaktadır. Bir hadisin, eserin neresinde şerh edildiğini bulabilmek için hadisin senedindeki râvîleri, bilhassa İmâm Mâlik'in hocasını ve ondan önceki râviyi mutlaka asıl adı ile tanımak gerekmektedir.¹⁷³

Bunun akabinde İbn Abdilber *et-Temhîd* kitabında âlimlerin sözlerinden, nâsih ve mensuhlardan bahsetmiştir. Hadîslerin beraberinde şevâhitler getirerek hadîsleri kuvvetlendirmiş, hadîslerde (kapalı olan) anlaşılmayan kelimeleri açıklamış, lügat ehlinin kullandıkları lafızları kullanarak bu kelimeler ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Tartı, *İbn Abdilber ve et-Temhîd*'indeki Şerh Metodu, s. 32.

¹⁷¹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 9; İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, II, 327.

¹⁷² Acar, *İbn Abdilber*, s. 145.

¹⁷³ Tartı, *İbn Abdilber ve et-Temhîd*'indeki Şerh Metodu, s. 31-32.

¹⁷⁴ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 9.

İbn Abdilber *et-Temhîd* kitabında hadisi yukardaki şekilde şerh ettikten sonra, hadîslerin senetlerindeki râvîlerin tanıtılması nedeniyle bir ricâl kitabı, hadîslerin ahkâmının açıklanması, âlimlerin ve mezheplerin görüşlerine oldukça fazla yer vermesi nedeniyle bir fıkıh kitabı özelliği taşır. Ayrıca eser, hadîs ve fıkıh ansiklopedisi olarak görülmektedir.¹⁷⁵

İbn Hazm *et-Temhîd* için: “Hâdîs fikhı üzerine bir benzerini görmedim, ondan daha güzeli ne olabilirki?”¹⁷⁶ demiştir.

1.3. İbn Abdilber’in *et-Temhîd*i Te’lif Sebebi

İbn Abdilber, İmâm Mâlik’in *Muvatta*’ndaki hâdisleri şerh edip¹⁷⁷ tahririnde bulunanların, (sadece müsned hadisleri kasdererek) bu hadisleri kullandıklarını, mürsel ve munkatı hadisleri kullanmadıklarını görmüştür. Bununla beraber munkatı olan hadisleri muttasıl bâbında zikredip birbirine karıştırdıklarını, mürsel hadisleri de musned ile beraber zikrettiklerini söylemiştir. Şerhlerinde mürsel ve munkatı hadisleri kullanmayan bu kişilerin dahi *Muvatta* kitabı hakkında kendi söylediklerine dahi tezat düştükleri bildirmiştir. İbn Abdilber *Muvatta* kitabındaki mürsel hadislerin sıhhati hakkında sorduğunda tamamının sahih olduğunu söylemişler, fakat mürsel ve munkatı hadislerin tahriri ve şerhlerinde yer almamasından dolayısıyla¹⁷⁸ bu kitabı te’lif ettiğini bildirmiştir.

İbn Abdilber *Muvatta* kitabındaki hadîsleri Yahya b. Yahya el-Leysî el-Endülüsi’nin rivâyetinden tahriç ettiğini haber vermiştir. İttisalinde sorun olan hadîslerin muttasıl olduğunu sonra munkatı’ ve mürsel hadîsler hakkında bilgiler vermiştir.¹⁷⁹

Muvatta’ın hadisleri genellikle “Haddesenî Yahya an Mâlik an...” diye başlar. Yahya, *Muvatta*’ın en meşhur râvisi Yahya b. Yahya’dır. Haddesenî diyen de Yahyanın oğlu Ubeydullah (278/891)’tır. *Muvatta*’ın 16 nüshası ve râvisi bilinmektedir. Mutlak olarak *Muvatta* dendi mi Yahya b. Yahya’nın rivâyet ettiği nüshası gelmektedir.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Tartı, *İbn Abdilber ve et-Temhîd’indeki Şerh Metodu*, s. 32.

¹⁷⁶ İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, II, 327; el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis*, I, 545.

¹⁷⁷ Abdulfettâh Ebu Gudde, *Hamsu Resâil fî Ulûmil-Hadîs*, Darul-Beşâir el-İslâmiyye, Beyrût, 1431/2010, s. 39.

¹⁷⁸ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 1.

¹⁷⁹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 8-9.

¹⁸⁰ İsmâil Lütü Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İFAV, İstanbul. 2015. s. 73.

İbn Abdilber, yukarda da ifade ettiğimiz gibi kendi beldesinde bulunan sikâ, âlim, fazilet sahibi, ince anlayışlı olan Yahya b. Yahya el-Leysî el-Endülüsi'nin rivâyetini temel almıştır.¹⁸¹

İmam Mâlik'in maktu' olarak rivâyet ettiği hadîslerin muttasıl tariklerini bulmuştur. Ayrıca mürsel olan rivâyetleri mevsul isnadlarında bulmuştur.¹⁸²

İmam Mâlik'in, "beleğanî" ve "anis-Sikati" ifadeleriyle rivayet ettiği hadislerin tamamı 61 olduğu, 4'ü hariç, ötekilerinin başka tariklerinden müsned olduğu, İbn Abdilber tarafından belirtilmiştir. Bahis konusu bu dört hadis de mevsûl olduğunu İbnu's-Salah tarafından gösterilmiş ise de bazı âlimler itiraz etmişler, "İbn Abdilber'in tariklerini bulamadığı hadisleri İbnu's-Salah nasıl vafedebilir" demişlerdir.¹⁸³

Bu eser Vizârtü'l-Evkâf el-Mağribiyye'nin organizesinde bir heyet tahkiki ile Matbaatü'l-Fezâle tarafından Rabat'ta basılmıştır. Toplam 20 ciltten oluşan *et-Temhîd*'in basınıma 1387/1967 yılında başlamış olup, ortalama yılda bir cild basılarak, 1407/1987 yılına kadar 18 cildin basımı tamamlanmıştır.¹⁸⁴

2. ET-TEMHÎD'DE DEĞİNDİĞİ USÛL KONULARI

Bu bölümde İbn Abdilber'in *et-Temhîd* adlı kitabının mukaddimesinde ve diğer ciltlerde verilen hadîs usulü ile ilgili bilgilerden hareketle, onun hadîs usulünü tespit etmeye çalışacağız. Bunu yaparken de hadis usulü konularını, sistematik bir biçimde ele almaya gayret edeceğiz.

2.1. HADİS

İbn Abdilber hadîsin tarifi hakkında bilgi vermemiştir. Ancak biz burada hadîsin tarifini diğer usûl âlimlerinin açıkladığı şekilde verebiliriz.

¹⁸¹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 8.

¹⁸² İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 9.

¹⁸³ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 73.

¹⁸⁴ Tartı, *İbn Abdilber ve et-Temhîd*'indeki Şerh Metodu, s. 31.

Hadis; *Resullah (s.a.s.)'e ait olduğu söylenen söz, fil, takrîr ve durum ile ilgili her türlü söze denir.*¹⁸⁵

2.1.1. SENED DURUMUNA GÖRE HADİSLERİN KISIMLARI

Bize ulaşması açısından hadisler iki kısma ayrılır:

- ❖ Bir hadis, belli bir sayı ile sınırlı olmaksızın birçok rivâyet yolu ile gelmiş ise bu hadise “Mütevâtir” adı verilir.
- ❖ Bir hadis, belli bir sayı ile sınırlı rivâyet yolları ile gelmiş ise bu hadise de “Âhâd” adı verilir.¹⁸⁶

Bu bilgilerden sonra İbn Abdilber’in bu hadis çeşitlerine dâir açıklamalarına bakalım.

2.1.1.1. Mütevâtir Hadis

İbn Abdilber mütevâtir hadîsin tarifi hakkında bilgi vermemekle birlikte mütevâtir hadîsler zikretmiştir. Ancak biz burada mütevâtir hadîsin tarifini diğer usûl âlimlerinin açıkladığı şekilde verebiliriz.

Mütevâtir hadîs; *İsnâdının başından sonuna kadar her nesilde, yalan üzerine birleşmeleri aklen ve âdaleten mümkün olmayacak kadar çok kimsenin rivâyet etmiş olduğu hadîstir.*¹⁸⁷ İbn Abdilber’in mütevâtir hadislerine örnekleri şöyledir:

Örnek 1:

- Rasûlullah (s.a.s.) “*Sarhoş edici herşey haramdır*”.¹⁸⁸ Bu hadisi;
1. Hz. Aişe¹⁸⁹

¹⁸⁵ İbn Hacer el-Askalanî, *Nuzhetu'n-Nazar fî Tavdihi Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser*, (thk. Nureddîn İtr) Dârul-Bâsâir, 1432/2011, s. 41.

¹⁸⁶ Mahmud Tahhân, “*Yeni Hadîs Usûlü*”, “*Teyisîru Mustalahi'l-Hadis*” Türkçesi: Cemal Ağırman, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2010. s. 35.

¹⁸⁷ İbn Hacer, *Nuzhetu'n-Nazar*, s. 41-42.

¹⁸⁸ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, V, 163; Bkz. Ebu Abdullah Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Nazmül Mûtenâsır min Ehâdisil-Mütevâtir*, Zâtu Fehâris el-İlmiyye, s. 153.

¹⁸⁹ Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Kahire, Darul-Hadîs, 2004/1425, Eşribe, 4.

2. Ebu Musa el-Eş'arî¹⁹⁰
3. Abdullah ibn Abbâs¹⁹¹
4. Ebu Hureyre¹⁹²
5. Abdullah ibn Ömer¹⁹³
6. Abdullah ibn Mes'ud¹⁹⁴
7. Muâviye b. Ebi Süfyân¹⁹⁵
8. Enes¹⁹⁶
9. Hz. Ömer¹⁹⁷
10. Kurre b. İyâs¹⁹⁸
11. Abdullah ibn Amr ibnû'l-Âs¹⁹⁹
12. Câbir b. Abdullah²⁰⁰

¹⁹⁰ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahih*, (thk. Muhib Ed-Dîn El-Hatîb, Muhammed Fuâd Abdul-Bâkî), Matbaatus-Selefiyye, Magâzî, 60.

¹⁹¹ Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî *Şua'bul-İman'ın*, (thk. Ebî Hâcer Muhammed es-Saîd b. Beyyumî Zaglûl), I-III, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1421/2000, Şâhâdet, 54, hd. no: 21471.

¹⁹² Nesâî, Ahmed b. Şuayb b. Abdurrahman, *Sünen*, (thk. Abdulfettâh Ebu Gudde) I-VIII Mektebetul-Matbuâtî-İslamî, 1986/1406. Eşribe hd. no: 5588.

¹⁹³ Müslim, Ebu'l- Hüseyin Hişâm b. Haccâc, *Sahih*, (thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed Fârîbâî), Dâru Taybe, 1427/2006. Eşribe, hd. no: 5336.

¹⁹⁴ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Sunenu İbn Mace*, (thk. Muhammed Fuat Abdulbaki), I-II, Daru'l-İhyai'l-Kutubi'l-Arabi, trz. Eşribe, 9, hd. no: 3406.

¹⁹⁵ İbn Mâce, Eşribe, 9, hd. no: 3389.

¹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-XII, Darul-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2008. Müsned Ahmed, c. XIX, hd. no: 12099.

¹⁹⁷ Ebu Ya'la, Ahmed b. Ali b. el-Müsenna, *Müsned*, I-XIII, Dâru'l-Me'mûn, Dimeşk, trz. Müsned Ömer b. Hattâb, hd. no: 232.

¹⁹⁸ İbn Mâce, *Sünen*, Eşribe, hd. no: 8105.

¹⁹⁹ Ebu Davûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, I-V, Dâru'l-Mağrife, Beyrut, 2001. Eşribe, 5. hd. no: 3687.

²⁰⁰ Beyhâkî, *Sünen*, Eşribe, 4, hd. no: 17826.

13. Hz. Ali²⁰¹

14. Ümmü Muğîs²⁰² ve daha birçok sahâbi rivâyet etmiştir.

Örnek 2:

- “Rasûlullah (s.a.s.), *Hayber hurmalarını ve arazisini kendi malları gibi işleyip meyvesinin yarısını Rasûlullah (s.a.s.)’e vermeleri şartıyla Hayberlilere geri verdi*”²⁰³ Bu hadisi;

1. İbn Ömer²⁰⁴
2. Büşeyr b. Yesâr²⁰⁵
3. Saîd b. Müseyyib²⁰⁶
4. Âmr b. Abdurrahman b. Nistâs²⁰⁷
5. İbn Abbâs²⁰⁸
6. Ebu Hüreyre²⁰⁹
7. Enes b. Mâlik²¹⁰
8. Ebu Cafer²¹¹

²⁰¹ Dârakutnî, Ali b. Ömer, *Sünen*, I-III, Dârul-Meârif, Beyrut, 2001. Eşribe, 21.

²⁰² Taberânî Ebûl-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *Mu’cemul-Kebir*, (thk. Ebû Muâz Tarık b. İvadud-Din Muhammed ve Ebûl-Fadl, Abdul-Muhsin b. İbrahim el-Huseyni) I-X, Darul-Haremeyn, trz, c. XVIII, hd. no: 20940.

²⁰³ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, VI, 473.

²⁰⁴ Müslim, Ebu’l- Hüseyin Hişâm b. Haccâc, *Sahîh*, (thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed Fârîbâî), Dâru Taybe, 1427/2006. Müsâkât, 1. Bu rivayet bütün hadis kitaplarında geçmektedir.

²⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-XII, Darul-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2008. 26, hd. no: 16417.

²⁰⁶ Abdurrezzâk b. Hemmâm, Ebu Bekr es-San’ânî, *el-Musannif*, (thk. Habîburrahman el-Azami’), I-XI, el-Mektebetu’l-İslâmî, Beyrût, 1403. 10, hd. no: 19369.

²⁰⁷ Taberânî, *Mucem Kebîr*, Abdullah b. Revâha, hd. no: 15004.

²⁰⁸ İbn Mâce, *Sünen*, Rehn, 14.

²⁰⁹ Beyhâkî, *Sünen*, Eşribe, hd. no: 11963.

²¹⁰ Buhâri, *Sahîh*, Hibe, 33.

²¹¹ Ebu Şeybe, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe el-Kufî, *Musannif*, (thk. Kemâl Yusuf Hût)I-VII, Mektebetur-Rüşd Riyad, 1409. Buyu’, hd. no: 21231.

9. Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr²¹²

10. Câbir b. Abdullah²¹³ gibi birçok sahâbi rivâyet etmiştir.

Ayrıca İbn Abdilber Müsâkât²¹⁴ ile ilgili hadislerin mütevâtir derecesine ulaştığını bildirmiştir.

Örnek 3:

- Resûlullah (s.a.s.), *cemaatin namaza toplanması için iki tahta alıp birbirine vurulmasını istemişti. O günlerde Abdullah b. Zeyd el-Ensârî (r.a.), rüyasında iki tahta görünce “Bunlar Resûlullah (s.a.s.)’ın istediği tahtalara benziyor,” dedi. Kendisine: “Namaz için ezan okumaz mısınız?” denildi. Uyanınca Resûlullah (s.a.s.)’a gelip rüyasını anlattığında, Resûlullah (s.a.s.) ezan okunmasını emretti.*²¹⁵ Bu hadisi;

1. Muâz b. Cebel²¹⁶
2. Abdullah b. Zeyd²¹⁷
3. İbn Ömer²¹⁸
4. Hz. Ömer²¹⁹
5. Âmir b. Hasib²²⁰
6. Hars b. Hazrec²²¹

²¹² Abdurrezzak, *Musannıf*, Zekât, hd. no: 7204.

²¹³ Beyhâki *Sünenis-Sağır*, Buyu’, hd. no: 2172.

²¹⁴ Müsâkât başkasının bahçesine emek vererek meydana getireceği mahsule ortak olmaktır.

²¹⁵ İbn Abdilber, *et-Temhid*, XXIV, 20; Kettâni, *Nazmül Mütênâsır*, s. 71.

²¹⁶ Beyhâki, *Sünen*, Salât, 39.

²¹⁷ Beyhâki, *Sünen*, Salât, 70.

²¹⁸ Ebî Ya’la, *Müsned*, Abdullah b. Ömer, hd. no: 5376.

²¹⁹ Taberâni Ebûl-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *Mu’cemul- Evsat*, (thk. Ebû Muâz Tarık b. İvadud-Din Muhammed ve Ebûl-Fadl, Abdul-Muhsin b. İbrahim el-Huseyni) I-X, Darul-Haremeyn, 1415, c. XVIII, hd. no: hd. no: 8104.

²²⁰ Eşşâşi, Ebi Saîd Heysem b. Kelîb Eşşâşi, *Musned*, I-II, (Mahfuzur-Rahman Zeynul-Allah), Mektebetu Ulum vel-Hikem, 1410. c. II, hd. no: 1085.

²²¹ İbn Abdilber, *et-Temhid*, XXIV, 20.

7. Abdurrahman b. Ebi Leyla²²²
8. Âmûmetul-Ensârî²²³
9. Bîşr b. Muhammed²²⁴ gibi birçok sahâbi ve rivâyet etmiştir.

Ezânın nasıl başladığı hususunda meydana gelen Abdullah b. Zeyd'in olayıdır. Zûrkânî “Şerhu'l-Muvatta”da derki: “İbn Abdilber dedi ki: Ezânın nasıl başladığı hususunda meydana gelen Abdullah ibn Zeyd olayını, çeşitli lafızlarla ve birbirine yakın manalarla bir grup sahabe rivayet etmiştir.”²²⁵

Örnek 4:

- “Koyun ağlarında namaz kılabilirsiniz. Fakat deve ağlarında namaz kılmayınız.”²²⁶ Bu hadisi;
 1. Abdullah b. Amr²²⁷
 2. Ebu Hureyre²²⁸
 3. Berâ' b. Âzib²²⁹
 4. Câbir b. Semure²³⁰
 5. Abdullah b. Muğaffel²³¹
 6. Sebre b. Ma'bed²³²
 7. Useyd b. Hudayr²³³
 8. Ukbe b. Âmir²³⁴

²²² Beyhâki, *Sünen*, Salât, 72.

²²³ İbn Esîr, *Ebus-Sâdât, Câmiul-Usûl fi Ehâdisir-Resûl*, c.5, hd. no: 3353.

²²⁴ Eş-Şâfi, *Müsned*, c. 3, hd. no: 1079.

²²⁵ Kettânî, *Nazmül Müttenâsır*, s. 71.

²²⁶ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXII, 333.

²²⁷ Mâlik, *Muvatta*, Sefer 79.

²²⁸ Tirmizî, *Sünen*, Salat, 257; İbn Mâce, *Mesacid* 12.

²²⁹ Ebu Dâvud, *Sünen*, Taharet 72, Salat 25; Tirmizî, Taharet 60.

²³⁰ Müslim, *Sahih*, Hayz 97.

²³¹ Nesâî, *Sünen*, Mesacid 41; İbn Mâce, *Mesacid* 12.

²³² İbn Mâce, *Sünen*, Mesacid, 12.

²³³ Taberânî, *el-Kebir*, c. I, 206,

²³⁴ Ahmed, *Müsned*, c. 4, 150; Taberânî, *el-Kebir*, c. XVII, hadis No:340; *el-Evsat*, c. 8, 95.

9. Abdullah ibn Ömer²³⁵
10. Hasen el-Basrî ile Katâde²³⁶
11. Hz. Ömer²³⁷
12. Suleyk el-Gatafânî²³⁸
13. Talha b. Ubeydullah²³⁹ gibi birçok sahâbi rivâyet etmiştir.

“Resulullah (s.a.v) koyun ağullarında namaz kılıyordu. Fakat deve ile sığır ağullarında namaz kılmıyordu” Sehâvî’nin “Fethu’l-muğîs” adlı eserinde geçtiği üzere; İbn Hazm, “Deve ağullarında namaz kılmanın yasak” olduğu ile ilgili hadisi, mütevatir hadislerden saymıştır.²⁴⁰

Örnek 5:

- “Peygamber (s.a.v), Veda Haccı yılında ihrama, Kırân Haccı ile girdiği”²⁴¹ ile ilgili hadisleri;
 1. Hz. Aişe²⁴²
 2. Abdullah b. Abbâs²⁴³
 3. Hafsa²⁴⁴
 4. Hz. Ali²⁴⁵
 5. Câbir²⁴⁶
 6. Sürâka b. Mâlik²⁴⁷

²³⁵ Ebu Dâvud, *Sünen*, Salat, 25; Malik, *Muvatta*, Salat, 9.

²³⁶ Abdurrezzak, *Musannef*, c. I, hd no: 1595.

²³⁷ İbn Mâce, *Sünen*, Mesacid, 4.

²³⁸ Taberânî, *el-Kebir*, c. VII, 164.

²³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. I, 163-164.

²⁴⁰ Kettânî, *Nazmül Mütenâsır*, s. 102-103.

²⁴¹ İbn Abdilber, *et-Temhid*, XV, 300.

²⁴² Buhâri, *Sahih*, Hac, 34.

²⁴³ Buhâri, *Sahih*, Hac, 37.

²⁴⁴ Buhâri, *Sahih*, Hac, 77.

²⁴⁵ Dârukutnî, *Sünen*, c.3, hd no: 2660.

²⁴⁶ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebu Hatim et-Temimi, *Sahih İbn Hibbân*, (Şa’yb el-Arnâvût), I-XVIII, Müessesetür-Risâle Beyrût, 1993/1414, Kırân, hd no: 3919.

²⁴⁷ Tahâvî, Ebû Ca’fer Ahmet b. Muhammed el-Basri, *Şerhu Muşkili’l-Asar*, (thk. Şu’ayb el-Arnâvût), I-XVI, Muessetu’r-Risaleti, 1415. c. II. 3725.

7. İbn Abbas²⁴⁸

8. Hz Ömer²⁴⁹ gibi birçok Sahâbe rivâyet etmiştir.

(Kastallânî) “*Mevâhib*”te İbn Hacer’den naklen derki: “Kırân (Haccı ile ilgili) rivayet, 10 küsur sahabeden gelmiştir.”²⁵⁰

Örnek 6:

- “*Resullah (s.a.s.) Sahâbi’lerine veda haccı yılında haclarını umreye çevirmeleri emretti.*”²⁵¹ Bu hadisi;

1. Hz Aişe²⁵²

2. Câbir²⁵³

3. İbn Abbâs²⁵⁴

4. Berâ²⁵⁵

5. Bilâl b. Hâris²⁵⁶ gibi birçok sahâbi rivâyet etmiştir.

Örnek 7:

- “*Ben kesinlikle şehadet ederim ki Resûlullah (s.a.s.) ihtilâm olmadan, cinsi münasebet dolayısıyla cünüp olarak sabahlar, sonra da (yıkayıp) o gün orucunu tutardı.*” dedi.²⁵⁷ Bu hadisi;

1. Hz. Aişe²⁵⁸

²⁴⁸ Beğâvî, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ud, *Şerhu’s-Sünne*, (thk. Şuayb el-Arnaût, Muahmmmed b. Zübeyr eş-Şâvîş), I-XV, el-Mektebetu’l-İslâmi, Dimeşk Beyrut, 1983/1403, Hac, hd no: 1883.

²⁴⁹ Bagâvî, *Şerhis-Sünne*, Hac, hd no: 1883.

²⁵⁰ Kettânî, *Nazmül Müttenâsır*, s. 135.

²⁵¹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXIII, 357.

²⁵² İbn Huzeyme, Ebu Bekir Muhammed b. İshâk, *Sahîh İbn Huzeyme*, (Muhammed Mustafa el-Azami), I-IV, Beyrût, 1970/1390, Menâsik, c. X, hd no: 2577.

²⁵³ İbn Hibbân, *Sahîh*, Kırân, Hadis No; 3919.

²⁵⁴ Tahâvî, *Şerhi Meâni Eser*, c. II, 3732.

²⁵⁵ Ebu Ya’la, *Müsned*, Hac, c. II, hd no: 573.

²⁵⁶ Ebu Dâvut, *Sünen*, Menasik, 26; Kettânî, *Nazmül Müttenâsır*, s. 136.

²⁵⁷ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXII, 39-40.

²⁵⁸ Buhâri, *Sahih*, Savm, 25.

2. Ümmü Seleme²⁵⁹
3. Abdullah ibn Ömer²⁶⁰ rivâyet etmiştir.

Tahâvî (ö. 321/933) “*Şerhu Meâni l-Âsâr*”da, bu hadisi, pek çok yollardan; Hz. Aişe ile Ümmü Seleme’ye dayandırmıştır. Daha sonra da bu konuyla ilgili Resulullah (s.a.s.)’den gelen rivayetlerin, mütevatir olduğunu söylemiştir. İbn Hacer’de ayrıca “*Fethu l-Bârî*”de konu ile ilgili olarak şöyle der: “Bu konudaki Hz. Aişe ile Ümmü Seleme hadisi, gerçekten aynı manada, pek çok yollardan gelmiştir.”²⁶¹

Yukarıda araştırdığımız hadislerden de yola çıkarak, İbn Abdilber’in mütevatir diye zikrettiği bu örneklerden son üç örnek hariç müteahhir dönem âlimlerince kabul edilen tarife uygun düşmektedir.

2.1.1.2. Âhâd Hadis

Âhâd Hadis’in tarifi mütevâtir derecesine ulaşmamış hadislerdir.²⁶²

2.1.1.2.1. Rivâyet Edenlerin Sayısına Göre Âhâd Hadisler’in Kısımları

Âhâd hadis, rivâyet edenlerin sayısına göre üç kısma ayrılır.²⁶³

- ❖ Meşhûr
- ❖ Azîz
- ❖ Garîb

İbn Abdilber âhâd hadisin kısımlarından olan meşhur ile garib hadîs hakkında *et-Temhîd* adlı eserinde farklı farklı yerlerde hadîsler zikretmiş fakat bunlarla ilgili herhangi bir tarif yapmamıştır. Aziz hadis ile ilgili ise herhangi bir açıklama veya kavram olarak kullanıma rastlamadık. Şimdi bunları müstakîl olarak inceleyelim.

2.1.1.2.1.1. Meşhûr Hadîs

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İbn Abdilber meşhur hadisin tanımını yapmamıştır.

²⁵⁹ Müslim, *Sahih*, Savm, 13.

²⁶⁰ Nesâî, *Sünenil-Kübrâ*, Savm, hd. no: 3009.

²⁶¹ Kettâni, *Nazmül Mütênâsır*, s. 130-131.

²⁶² İbn Hacer, *Nuzhetu’n-Nazar*, s. 46.

²⁶³ İbn Hacer, *Nuzhetu’n-Nazar*, s. 46.

Meşhur hadisin tarifi; “*En az üç kişinin rivâyet etmiş olduğu hadistir.*”²⁶⁴ İbn Abdilber’in bu hadis çeşidine dair vermiş olduğu örnekler şöyledir:

Örnek 1:

- Resûlullah (s.a.s.) “*Sıcak şiddetli olunca (öğle) namazını biraz te’hir edin; serin vakte bırakın, zira sıcaklığın şiddeti, cehennem nefesindendir.*” buyurdu. Sonra şu hadisi zikretti: “*Cehennem, Rabbine şikâyetle bulundu. O da, senede iki nefes izin verdi: Bir nefes kışın, bir nefes de yazın.*”²⁶⁵ İbn Abdilber bu hadîsin senedinden, râvilerinden bahsettikten sonra, bu hadisin sahih olduğunu bir grup sahâbîlerden rivayetlerin edildiğini zikretmiştir.²⁶⁶ Bu hadisi;
 1. Ebu Hüreyre²⁶⁷
 2. Ebu Zer²⁶⁸
 3. İbn Ömer²⁶⁹
 4. Ebu Saîd el-Hudrî²⁷⁰ gibi sahâbî rivayet etmiştir.

Örnek 2:

- Resullah (s.a.s.) gelip rüyasında korktuğunu söylemiş, Resullah (s.a.s.)’de şöyle de demiştir; “*Alah’ım her biri noksansız ve tam bulunan kelimelerine O’nun gazabından, ikabından, kullarının şerrinden, şeytanların hücumlarından ve benim yanıma gelmelerinden (Allah’a) sığınırım.*”²⁷¹ İle ilgili hadisi;
 1. Hâlid b. Velîd²⁷²
 2. Abdullah b. Amr b. el-Âs²⁷³

²⁶⁴ Suyutî, *Tedrib*, I, 400.

²⁶⁵ Buhârî, *Sahih*, Mevâkitu's-Salât, 9.

²⁶⁶ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, V, 2. Meşhûr ile ilgili diğer örnekler içinde bkz. *et-Temhîd*, XVIII, 147; XXIII, 437; XXI, 31; XII, 19; XV, 234; XXIV, 171; XXIV, 129.

²⁶⁷ Buhârî, *Sahih*, Mevâkitus-Salât, 9.

²⁶⁸ Buhârî, *Sahih*, Mevâkitus-Salât, 10.

²⁶⁹ Buhârî, *Sahih*, Salât, 9.

²⁷⁰ Ebu Şeybe, *Musannıf*, Salât, 96, hd no; 3299.

²⁷¹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXIV, 109.

²⁷² Malik, *Muvatta*, Şear, 4.

²⁷³ Tirmizi, *Sünen*, Davât, hd no; 3528.

3. Velîd b. Velîd²⁷⁴ sahâbi rivayet etmiştir.

Örnek 3:

- Sa'd b. Ubade, *Resûlullah (s.a.s.)'tan fetva isteyerek; Annem nezir borcu varken vefat etti, adağını yerine getiremedi dedi. Resûlullah (s.a.v.) de; “Öyleyse onun yerine adağını sen yerine getir”*²⁷⁵ buyurdu. Bu hadisi;
 1. Sa'd b. Ubâde²⁷⁶
 2. İbn Abbas²⁷⁷
 3. Hz Aişe²⁷⁸ sahâbi rivayette bulunmuştur.

Örnek 4:

- “Ey Tâun! Beni al götür!” Kendisine: “Niye böyle söylüyorsun, Resûlullah (s.a.s.): “Ölümü temenni etmeyin! “Demedi mi!” denince, şu cevabı vermiştir: “Ben Resûlullah'ın şöyle söylediğini işittim: “(Kıyamet alâmetlerinden) şu altı durum ortaya çıkmadan önce ölüme koşun: Sefih (kıt akıllı) insanların hâkimiyeti, polislerin çoğalması, hükmün satılması (mahkemelerde rüşvetle hüküm verilmesi), insan kanının değerini kaybetmesi, sıla-i rahmin (akrabaları ziyaretlerin) kaybolması, Kur'ân'ı musiki yerine tutacak zamanelerin çıkması.”²⁷⁹ Bu hadisi;
 1. Âbis el Gıfârî²⁸⁰
 2. Avf b. Mâlik²⁸¹
 3. Hakem b. Amr²⁸² sahâbi rivayet etmiştir.

²⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, hd no; 16623.

²⁷⁵ Mâlik, *Muvatta*, ıtkul-Velâ, 8.

²⁷⁶ Mâlik, *Muvatta*, ıtkul-Velâ, 8.

²⁷⁷ Buhârî, *Sahih*, Vesâyâ, 55.

²⁷⁸ Ebu Davut, *Sünen*, Vasâyâ, 15.

²⁷⁹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XVIII, 147.

²⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Medeniyyin, hd no; 16083.

²⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Medeniyyin, hd no; 24016.

²⁸² Hâkim, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed, *Müstedrek Alâs-Sahihayn*, (Thk. Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman)trh, I-VII, I, hd no; 5862.

Örnek 5:

- *Hamile bir kadın Resûlullah (s.a.v.)'e gelerek zina yaptığını itiraf etti. Resûlullah (s.a.v.): “Doğum yapıncaya kadar git» buyurdu. Kadın doğum yapıp Resûlullah (s.a.v.)'a gelince: “Git (sütten kesinceye kadar) çocuğu emzir” buyurdu. Kadın da çocuğu sütten kesip yine Resûlullah (s.a.v.)'a gelince: “Git çocuğu bakıp gözetecek birinin yanına bırak” dedi. Kadın çocuğu birinin yanına bırakıp gelince, Resûlullah rec-m edilmesine hüküm verdi, kadın da taşlanarak öldürüldü.²⁸³ Bu hadisi;*

1. Abdullah b. Ebî Müleyke²⁸⁴

2. Âmr b. Husayb²⁸⁵

3. Enes b. Mâlik²⁸⁶

Bazı hadisler bazı kesimler ve gruplar katında meşhur olmuştur. Şöhret buldukları yere göre meşhur hadisler vardır. Bunlar hadisçiler nahivciler, fukaha, edipler nezdinde olmak üzere kısımlara ayrılır.²⁸⁷ İbn Abdilber'in bu hadis çeşidine dair vermiş olduğu örnekler şöyledir:

Örnek 6:

- İbn Şihab'dan şöyle rivayet olundu: *Resûlullah (s.a.s.)'in zamanında kocaları henüz kâfir olan bazı kadınlar hicret etmeksizin müslüman olmuşlardır. Onlardan biri de Muğıyra oğlu Velid'in kızıdır ki Ümeyye oğlu Safvan'm karısı idi. Mekke'nin fethi günü müslüman oldu. Kocası Safvan İslama girmede ve kaçtı. Resûlullah (s.a.s.) Safvan'a, amcası Ümeyy oğlu Vehb'i güven altında olduğuna işaret olmak üzere hırkasını vererek peşinden gönderdi ve islâm'a davet etti. Vehb'e şöyle talimat verdi. Safvan razı olursa İslâm'ı kabul edecek, gelmek istemezse ona iki ay müddet tanınmıştır. Safvan, elinde hırka ile Resûlullah (s.a.v.)'in yanına gelince cemaat arasında: “Ya Muhammed! İşte şu Umeyr oğlu Vehb, hırkanı bana getirerek beni çağırdığım, razı olursam İslama gireceğimi,*

²⁸³ Mâlik, *Muvatta*, Hudud, 1.

²⁸⁴ Mâlik, *Muvatta*, Hudud, 1.

²⁸⁵ Beyhâki, *Sünen*, 20, hd no; 17463.

²⁸⁶ Taberânî, *Mucemul-Evsat*, Bâbul-Ayn, hd no; 9095.

²⁸⁷ İbn Hacer, *Nuzhetu'n-Nazar*, s. 47.

olmazsam bana iki ay süre tanıyacağını söyledi”deyince Resûl-i Ekrem (s.a.v.): “Ey Ebû Vehb! Bineğinden inebilirsin.” buyurdu. Safvan: Hayır. Bana kararını açıklamadan vallahi inmem» deyince Resûlullah (s.a.s.): “Sana dört ay süre tanıdım” buyurdu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) Hevâzin kabilesini İslama davet etmek üzere Huneyn’e hareket etti. Orada Safvan’a haber göndererek emanet olmak üzere silah ve bazı malzeme getirmesini söyledi. Safvan gelince: “Bunları kendi rızamla mı vereceğim, yoksa zorla mı alacaksın?” dedi. Resûlullah (s.a.s.)’da: “Kendi rızanla” buyurunca, yanındaki silah ve malzemeyi verdi. Daha sonra Safvan “kendisi kâfir, karısı müslüman olarak” Resûlullah ile birlikte Huneyn ve Taif savaşlarına katıldı. Müslüman oluncaya kadar da Resûl-i Ekrem (s.a.s.) karısını ondan ayırmadı. İslam’a girdikten sonra eski nikâhlarıyla hayatlarını sürdürdüler²⁸⁸

- İbn Şihab der ki: *Safvan, karısının müslüman oluşundan bir ay kadar sonra İslam’a girmiştir.*²⁸⁹
- İbn Şihab der ki: *Kocası küffar memleketinde kâfir olarak kalan bir kadın, Allah ve Resulü uğrunda hicret edip müslüman olunca kocasından kesin olarak ayrılıyordu. Ancak kocası iddeti bitmeden müslüman olarak hicret eder gelirse ayrılık olmuyordu.*²⁹⁰ İle ilgili hadisi;
 1. İbn Şihâb²⁹¹
 2. Zührî²⁹²
 3. Musa b. Ukbe²⁹³ rivayet etmiştir.

İbn Abdilber bu hadislerin rivâyetinin akabinde, siyer âlimlerince meşhur olduğunu zikretmiştir.²⁹⁴

²⁸⁸ Mâlik, *Muvatta*, Nikâh, 20; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XII, 17-18.

²⁸⁹ Mâlik, *Muvatta*, Nikâh, 20; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XII, 19

²⁹⁰ Mâlik, *Muvatta*, Nikâh, 20; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XII, 19.

²⁹¹ Mâlik, *Muvatta*, Nikâh, 20.

²⁹² Abdurrezzâk, *Musannıf*, Talâk, Hadis No; 12646,

²⁹³ Beyhâki, *Delâil-in-Nübüvve*, c. 5, 1886.

²⁹⁴ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XII, 19.

Yukarıda araştırdığımız hadisler müteahhir dönemin âlimlerince kabul edilen tarife uygun düşmektedir.

2.1.1.2.1.2. Garîb Hadîs

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İbn Abdilber garip hadisin tanımını yapmamıştır.

Garîb hadis; *Ravinin tek başına başka bir râvîden rivâyet ettiği hadîsdir.*²⁹⁵ İbn Abdilber’in bu hadis çeşidine dair vermiş olduğu örnekler şöyledir:

Örnek 1:

- Tûsî Ali b. Abdulhamîd el-Cürcânî’den > Muhammed b. Muhammed Ebîl-Verdi’den > Saîd b. Mansur’dan > Halef b. Halef > A’rac > Abdullah b. Haris > İbn Mesûd > Resullah (s.a.s.) “*Allah nebilerinden bir nebisine şöyle vahyetti....*” İbn Abdilber, el-İsferanî’nin bu hadisin garip olduğunu ve seneddeki ricallerin sika olduğu nakletmiştir.²⁹⁶ Muhammed b. Muhammed Ebîl-Verdi’nin Saîd b. Mansur’dan teferrud ettiğini söylemiştir.²⁹⁷

Örnek 2:

- İbn Kâsım > Mâlik > Nâfi’ > İbn Ömer > Resullah’ın “*Aşûrâ günü için şöyle dediğini söylemiştir; “Cahiliye (Devrindeki insanlar) o günde oruç tutardı, (Resûllah) isteyen o gün oruç tutsun, isteyen oruç tutmasın iftar etsin” dedi.* İbn Abdilber bu hadîsin isnadının garip olduğunu ve bu hadîsin İmam Mâlik’in İbn Kâsım’ın dışında kimse tarafından rivâyet edilmediğini söylemiştir.²⁹⁸

Örnek 3:

- Muhammed Ali > Ebu Muhammed > Ebu Sehl b. Ziyâd > Osmân b. Ahmed > İsmail b. İshâk > Ebu Sâbit > Abdullah b. Vehb > Mâlik > İbn Şihâb > Urve b. Zübeyir > Hz. Aîşe > Resullah (s.a.s.), hutbe irad etti ve şöyle dedi; “Ey

²⁹⁵ İbn Hacer, *Nuzhetu’n-Nazar*, s. 50.

²⁹⁶ İbn Abdilber bu meselenin ihitlaflı olduğunu zikretmiştir. İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XVII, 435.

²⁹⁷ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XVII, 434

²⁹⁸ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXII, 149; Diğer örnekler için; XXIV, 374; XXI, 21; XXII, 36; XVIII, 289; XXII, 149.

*Müslüman topluluğu ne oluyor sizlere öyle bir şart koyuyorsunuz ki bu Allahın kitabında yoktur... ” İbn Abdilber Ebu Hasan’ın; Bu hadisin sahih lakin İmam Mâlik’in garip hadislerinden olduğunu rivayet etmiştir. İsmail b. İshâk’, Ebu Sâbit’ten teferrud etmiştir.*²⁹⁹

Örnek 4:

- Mâlik > Sümeyy > Ebû Salih Zekvân ez- Zeyyât > Ebû Hüreyre > Resûlullah’ın (s.a.s.) şöyle buyurduğunu naklediyor: *“İki umre arasında işlenen günahlara umreler kefarete olur; makbul olan haccın karşılığı ise cennetten başka bir yer değildir.”*³⁰⁰

Sümeyy bu senedde teferrüd etmiştir. Sümeyy’den başka rivâyet eden olmamıştır. Teferrüd ettiği râvi ise babası Ebû Salih’tir.³⁰¹

Örnek 5:

- Mâlik > Sümeyy > Ebû Salih Zekvân ez- Zeyyât > Ebû Hureyre (r.a.) > Peygamber (s.a.s.) *“Yolculuk azaptan bir parçadır. Sizi yemekten, içmekten, uykudan alıkoyar. Biriniz işini bitirdiği zaman ehline (evine) dönmekte acele etsin.”*³⁰² İbn Abdilber, Mâlik’in Sümeyy’den teferrüd ettiğini söylemiştir.³⁰³

Yukarıda araştırdığımız hadisler müteahhir dönemin âlimlerince kabul edilen tarife uygun düşmektedir.

2.1.1.2.2. Ahâd Hadis İle Amel

Âlimler âdalet sahibi râvîlerin âhâd haber ile amel etmenin vucubiyeti hakkında icma’ etmişlerdir.³⁰⁴ Bununla beraber âdil râvîlerin nakliyle sabit olan ve başka bir hadis ya da icma’ ile nesh edilmeyen haber-i vâhid’in kabulunu benimseyen İbn Abdilber, bunu bütün asırlarda

²⁹⁹ İbn Abdilber, XXII, 183.

³⁰⁰ Buhâri, *Sahih*, Umre, 26.

³⁰¹ İbn Abdilber, *et-Temhid*, XXII, 38.

³⁰² Buhâri, *Sahih*, Umre, 19.

³⁰³ İbn Abdilber, *et-Temhid*, XXII, 33.

³⁰⁴ 1. Âdil kimse, 2. Ta’dilin üçünü mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis ihticac için alınır. Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 16.

yaşayan fakihlerin ve sahâbe zamanından başlayıp günümüze kadar gelen âlimlerin de kabul ettiğini ifade etmiştir. Fakat Harîcîler ile bidat ehlinin ise bu görüşü benimsemediklerini zikretmiştir.³⁰⁵

İbn Abdilber'in ahâd hadis ile amel edilmesinin gerekliliği ile ilgili şu hadisleri örnek olarak verebiliriz.

Örnek 1:

- Mâlik > İshâk b. Abdillâh > Humeyde'nin hanımı > Ka'b b. Mâlik'in kızı Kebşe > *"Ebû Katâdeyi abdest alırken gördüm abdestten artan suyu kediye içmesi için verirken bana baktı ve şöyle dedi: Şaşırdın mı? Resullah'tan şöyle içtım o su pis değildir dedi; çünkü onları (kedileri) uzaklaştırmak zordur, onlar etrafınızda dolanırlar dedi."* İbn Abdilber bu hadisin Haber-i vâhîd olduğunu, bununla amel edilmesinin gerekliliğini ifade etmiştir.³⁰⁶

Örnek 2:

- Abdullah b. Ömer anlatıyor: *Halk sabah namazında Küba mescidinde iken biri gelerek: "Bu gece Resûlullah' a (s.a.s.) bir ayet gelmiş, bundan sonra Kâbe'ye dönmesi emredilmiş, siz de oraya yönelin dedi. O sırada Şam'a (Kudüs'e) yönelmişlerdir. Bunun üzerine hemen yönlerini Kâbe'ye doğru döndüler."* İbn Abdilber bu hadisin âdil sahibi bir kişinin getirdiği haberi kabulüne delil olarak zikretmiştir.³⁰⁷

Yukarıda araştırdığımız hadisler Müteahhir dönemin âlimlerince kabul edilen tarife uygun düşmektedir.

³⁰⁵ İbn Abdilber, *et-Temhid*, I, 2; Ayrıca bkz. IX, 285; XII, 121;

³⁰⁶ İbn Abdilber, *et-Temhid*, I, 319.

³⁰⁷ İbn Abdilber, *et-Temhid*, XVII, 45.

2.1.2. KAYNAĞINA GÖRE HADİSLERİN KISIMLARI

Kaynağına göre hadis üç kısma ayrılır merfû, mevkuf, maktu'dur.³⁰⁸ Araştırmamızda İbn Abdilber'in maktu' hadis ile ilgili herhangi bir açıklama veya kavram olarak kullanıma rastlamadık. Merfû, mevkuf hakkındaki görüşleri ise şöyledir.

2.1.2.1. Merfû Hadis

İbn Abdilber merfu hadisi: "İster muttasıl olsun ister munkatı, Resullah (s.a.s.)'e nisbet edilen hadislerdir" demiştir.³⁰⁹ Bununla birlikte İbn Abdilber merfu' hadisin aynı zamanda müsned olduğunu da belirtmektedir.³¹⁰

Örnek:

- Ebu Derdâ > Resullah (s.a.s.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir. "*Kim gücü sultana ulaşamayan zayıf olan bir kişinin ihtiyacını sultana bildirir ise Allah o kişinin ayaklarını veya ayağını sıratı sabit kılar*" İbn Abdilber bunun için merfu' hadis demiştir.³¹¹

2.1.2.2. Mevkûf Hadis

İbn Abdilber mevkufu: "Resullah (s.a.s.)'e ulaşmayan senedi sahâbede duran olarak tanımlamıştır. İbn Abdilber mevkuf ile ilgili şu isnadı örnek olarak zikretmiştir. Öteye geçmeyen hadîse"³¹² demiştir.

Örnek 1:

- ed-Dâverdi > Ubeydulah b. Ömer > Nâfi' > İbn Ömer > Resullah (s.a.s.)'in şöyle dediğini söylemiştir. "*Kim hac ve umreyi bir yaparsa bu ikisine bir tane tavaf ve*

³⁰⁸ İbn Hacer, *Nuzhetu'n-Nazar*, s. 114.

³⁰⁹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 25.

³¹⁰ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 25.

³¹¹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XIII, 56.

³¹² İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 25.

bir tane sa'y yapması yeterlidir.” ed-Dâverdi burada hata etmiş, bu hadîsi ref etmiştir. Aslında bu, İbn Ömer'in mevkufudur.³¹³

Örnek 2:

- Mâlik b. Enes > Saîd el-Makberî' > Babasından > Ebu Hüreyre: “Beş şey fıtrattandır. Tırnakları kesmek, bıyıkları kısaltmak, koltuk altı kıllarını yolmak, etek tıraşı olmak, sünnnet olmak.” İbn Abdilber bu hadîsin *Muvatta'da* bütün rivâyetlerinin mevkuf olduğunu söylemiştir.³¹⁴

Nisbet edildiği merci açısından İbn Abdilber'e göre bir hadîs ya müsned ya da mevkuf olur, üçüncü bir kavram yoktur. Senedi ister muttasıl olsun ister kopuk (munkatı'/maktu) olsun, Hz. Peygamber'e arz edilen her hadîse müsned denir.³¹⁵

2.1.3. SIHHAT AÇISINDAN ÂHÂD HADİSİN KISIMLARI

Meşhûr, azîz ve garîb kısımlarından meydana gelen âhâd hadis, sıhhat açısından iki kısma ayrılır. Bunlar: “Makbûl Hadis”, “Merdûd Hadis”dir.³¹⁶ Bunları sırası ile açıklayım:

2.1.3.1. Makbul Hadis

Doğruluk vasfına sahip olan bir kişinin verdiği habere makbul hadis denir. Böyle bir hadisi hükme mesned olarak kullanmak ve onunla amel etmek vaciptir.³¹⁷

2.1.3.1.1. Makbul Hadisin Kısımları

Makbul hadis de kendi içerisinde iki kısma ayrılır. Bunlar Sahih ve Hasendir.

2.1.3.1.1.1. Sahih Hadîs

İbn Abdilber sahih hadîsin tarifine mezkûr eserinde yer vermemiştir. Ancak isnada önem veren İbn Abdilber kendisine göre sahih olan hadîsleri zikretmiş sonra bu hadîslerin sahih olduğunu söylemiştir.

³¹³ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, VIII, 231. Diğer örnekler için Bkz. İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXIII, 26, 86; XXII, 76; XXIV, 160.

³¹⁴ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXI, 56.

³¹⁵ Acar, İbn Abdilber, s. 218.

³¹⁶ İbn Hacer, *Nuzhetu'n-Nazar*, s. 51.

³¹⁷ İbn Hacer, *Nuzhetu'n-Nazar*, s. 51.

İbnü's-Salâh'a göre Sahih hadîsin tarifi şöyledir: *Senedin başından sonuna kadar sîkâ râ'viler'in birbirinden rivâyet ettiği, şâzz ve mu'allel olmayan hadîse* ³¹⁸ denir.

İbn Abdilber kendisine ulaşan rivâyetleri, engin ricâl bilgisi sayesinde bizzat kendisi sıhhat değerlendirmesine tabi tutmaktadır.³¹⁹

Kendisine has bir üslup kullanan İbn Abdilber, özellikle Buhâri ve Müslim'de geçen hadisler için “Sahih hadis”, “İsnadının sahih” olduğunu gibi kavramları kullanmıştır.³²⁰

Yer yer eserine baktığımızda ise hadisleri zikrettikten sonra *هذا الحديث صحيح ثابت* ³²¹ kavramını da görmekteyiz. İbn Abdilber'in bu hadis çeşidine dair vermiş olduğu örnekler şöyledir:

Örnek 1:

- Mâlik > Nâfi' > İbn Ömer > Hz Ömer'den şöyle rivâyet etmektedir; “Hz Ömer, Resullah'tan Hayber'de kendi hissesine düşen hakkını tasadduk etmek için Resulullah'tan izin istediğini Resulullah (s.a.s.)'in de aslı olan arazinin Hz Ömer'de kalmasını istediğini, bu arazinin meyvelerinden tasadduk etmesinin yeterli olacağını rivâyet etmiştir.” İbn Abdilber rivâyetin akabinde bu “Hadîs sahih”tir³²² demiştir.

³¹⁸ İbnu's-Salâh, İbnu's-Salâh Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şeherezûrî, *Ulûmu'l-hadîs* İbnu's-Salâh, (thk. Nurettin İtr) Dârul-Fikr, Dârul-Fikrîl-Muâsır, 1998, I, 11-12.

³¹⁹ Acar, *İbn Abdilber*, s. 239.

³²⁰ Abdu Rabbîn-Nebi, *Münhecû Hâfız İbn Abdilber Cerh ve Ta'dil min Hilâli Kitâbit-Temhîd*, Doktora tezi. trh. s. 221

³²¹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XIII, 95; Bkz. İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XIII, 325.

³²² İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 213.

Örnek 2:

- Mâlik > Abdurrahman b. Kasım > babasından > Hz, Aişe > *Resûlullah* (s.a.v.), *ifrâ d hacc-ı yaptı*.³²³ İbn Abdilber Resullah (s.a.s.)’den ifrad hacc-ı ile ilgili rivayet edilen en sahih hadis budur demiştir.³²⁴

Örnek 3:

- Câbir b. Abdillâh (r.a.) şöyle demiştir: *Rasûlullah* (s.a.s.) *sahil tarafına bir askerî kuvvet gönderdi, başlarına da Ebû Ubeyde ibnu'l-Cerrâh'ı kumandan ta'yîn etti. Bu askerî kuvvet üçyüz kişiden ibaretti. (Câbir dedi ki:) Biz yola çıktık. Yolumun bir kısmında bulunduğumuz sırada aziğımız tükendi. Bunun üzerine Ebû Ubeyde mücâhid-lere yanlarındaki azıkları getirmelerini emretti. Getirilen azıklar bir yere toplandı ki, bu da iki dağarcık hurmadan ibaretti. İşte bu hurma azar azar her gün bizim aziğımız oluyordu. Nihayet bu da sona erdi. Artık herbirimize günde birer hurmadan başka birşey düşmüyordu. Râvî Vehb ibn Keysân dedi ki: Ben Câbir'e: Günde bir hurma sizin gıdanıza yetmez, dedim. Câbir de ona: Bu bir hurma da tükenince onun yokluğunun acısını da tattık. Sonra deniz sahiline ulaştık, bir de baktık ki, küçük dağ gibi bir balık duruyor. O seriyyede bulunan askerler onsekiz gece bu balığın etinden yediler. Sonra Ebû Ubeyde bu balığın kaburga kemiklerinden ikisinin dikilmesini emretti de, iki kemiği dikildi. Sonra Ebû Ubeyde bir binek devesinin hazırlanmasını emretti, deve hazırlandı. Sonra bu deve o iki kemiğin altından geçti de kemiklere dokunmadı*³²⁵ İbn Abdilber bu hadisi zikrettikten sonra hadisin sahih, âlimlerin bu hadisin sıhhatinde icma ettiğini söylemiştir.³²⁶

Örnek 4:

- Mâlik > Ebû Ubeyd El-Mezhacî (Süleyman b. Abdilmelik'in âzâdlısıdır.) > Ata' b. Yezîd El – Leysî > Ebû Hüreyre > Resûlullah (s.a.s.)’den naklen haber verdi.

³²³ Mâlik, *Muvatta*, Hac, 11; Müslim, *Sahih*, Hac, 17; Ebu Davut, *Sünen*, hd. no: 2715.

³²⁴ İbn Abdilber, *et-Temhid*, XIX, 262.

³²⁵ Buhârî, *Sahih*, Megâzi, 65; Malik, *Muvatta*, sıfatun-Nebi, 16.

³²⁶ İbn Abdilber, *et-Temhid*, XXIII, 12.

“Bir kimse her namazın sonunda Allah'a otuzüç defa tesbih, Otuzüç defa hamd eder, otuzüç defa da tekbîrde bulunursa bunların mecmu doksandokuz eder. Yüzün tamâmında da: Allah'dan başka hiç bir ilâh yoktur. Yalnız o vardır. Şeriki yoktur. Mülk onundur; Hamd de ona mahsusdur; hem o her şey'e kâdirdir; derse günahları denizin kopuğu kadar bile olsa (yine) affolunur.”³²⁷ İbn Abdilber bu hadisi zikrettikten sonra hadisın merfu' ve sahih olduğunu bildirmiştir.

Bununla birlikte bazen de hadîsin sadece isnad'ının sahih olduğunu zikretmiştir. Zira “Sahîhu'l-İsnâd”³²⁸ kavramı hadîs usûlunde muhaddislerin çokca kullandığı bir ifadedir.

Örnek 5:

- Abdullah b. Amr b. el-Âs şöyle söylemiştir. *Bir keresinde oturarak namaz kılıyordum Resullah (s.a.s.) yanımdan geçti ve: “Oturarak namaz kılan ayakta namaz kılandan yarım sevab almıştır” dedi.* İbn Abdilber hadîsin Sahîhu'l-İsnâd olduğunu söylemiştir.³²⁹

Örnek 6:

- Mâlik b. Enes > Amcası Ebû Süheyl b. Mâlik > babası Mâlik b. Ebî Âmir > Talha ibn Ubeydillah'dan şöyle derken işitmiştir: Necd ahâlîsinden saçı darmadığınık (fakîr) bir kimse Rasûlullah'a geldi. Uzaktan sesini karmakarışık duyuyor, fakat ne söylediğini anlayamıyorduk. Nihayet yaklaştı; meğer İslâm'ın ne olduğunu soruyormuş. Bu suâle karşı Rasûlullah (s.a.s.): *Bir gün bir gece içinde beş namaz, buyurdu. O zât: Üzerimde bu namazlardan başkası da olacak mı? Diye sordu. Hayır, meğerki kendiliğinden kılasın, buyurdu. Ondan sonra Rasûlullah: Bir de ramazân orucu, buyurdu. O zât: Üzerimde bundan başkası da olacak mı? Diye sordu. O da: Hayır, meğerki kendiliğinden tutasın, cevâbını verdi. Talha der ki: Rasûlullah, zekâtı da ona söyledi. O zât yine: Üzerimde bundan başkası da olacak mı? Diye sordu. Yine Rasûlullah: Hayır, meğerki kendiliğinden veresin, cevâbını*

³²⁷ Mâlik, *Muvatta*, Kurân, 7; Müslüm, *Sahih*, mesâcid, 27.

³²⁸ Metni olmasada senedi, sahih hadîsin senedle ilgili şartları taşıyan hadîse denir. Aydın, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, s. 271. Ayrıca Bkz. İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XIII, 325.

³²⁹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 133; Bkz. XXIV, 16; XIX, 258;

verdi. Bunun üzerine (o Necdli fakîr zât): Vallahi bundan ne artık, ne eksik bir şey yapacak değilim, diyerek arkasını dönüp gitti. Bunu duyunca Rasûlullah: *Eğer doğru söylüyorsa felah buldu gitti veya doğru söylüyorsa Cennete girdi*” buyurdu.³³⁰ İbn Abdilber bu hadisin sahih olduğunu sened ve metin yönünden ihtilaf edilmediğini zikretmiştir.³³¹

Yukarıda araştırdığımız hadisler müteahhir dönemin âlimlerince kabul edilen tarife uygun düşmektedir.

2.1.3.1.1.2. Hasen Hadîs

İbn Abdilber hasen hadîs’in tarifine bu eserinde yer vermemiştir. İbn Abdilber kendisine ulaşan rivâyetleri, engin ricâl bilgisi sayesinde bizzat kendisi sıhhat değerlendirmesine tabi tutmaktadır. Genellikle kendisine göre hasen olan hadîsleri zikredip bu hadîslerin hasen olduğunu söylemiştir.

İbn Hacer’e göre Hasen; *Adâlet sahibi olup da zabt sıfatı tam olmayan, İsnâdın da yalan söylemekle ithâm edilmiş hiç kimse bulunmamakla beraber şâzz da olmayan ve benzeri başka senedlerde de rivâyet edilen hadîse*³³² denir. İbn Abdilber’in bu hadis çeşidine dair vermiş olduğu örnekler şöyledir:

Örnek 1:

- Mâlik > İbrâhim b. Ebî Ablete > Talha b. Ubeydillah b. Kureyz > Resullah’tan şöyle dediğini rivâyet etmiştir. “*Şeytan-ı laîn arefe gününden başka hiçbir günde daha zelîl, daha hakîr, daha küçük ve daha öfkeli olduğu görülmemiştir. Şeytanın böyle oluşumun sebebi ise Allah Azze ve Celle ’nin indirdiği rahmeti görmesinden ve âdemoğlu’nun büyük günahlarının affetmesinden dolayıdır. Şeytân-ı laîn bir de Bedir Muhârebesi’nde böyle üzgün ve öfkeli görülmüştü. Çünkü o zaman da, Cebrâil Aleyhisselâm’ı (düşmana karşı) melekleri saf yaparken görmüştü de,*

³³⁰ Buhâri, *Sahih*, İmân, 34.

³³¹ İbn Abdilber, *et-Temhid*, XVI, 158.

³³² İbn Hacer, *Nuzhetu’n-Nazar*, s. 65.

öfkесinden üstüne başına kumlar saçıyordu.” İbn Abdilber hadîsi zikrettikten sonra hasen olduğunu söylemiştir.³³³

Araştırmamızda bu hadisin râvilerinden olan İbrâhim b. Ebî Ablete’yi Ebu Hâtim ve Mizzî’nin “Sadûk”³³⁴ olarak nitelendirdiğini görmekteyiz.

Bununla birlikte bazende hadîsin sadece “İsnad’ının hasen”³³⁵ olduğunu zikretmiştir. Zira isnâd’ı hasen olan hadîs kavramı hadîs usûlunde muhaddislerin kullandığı bir kavramdır.

Örnek 2:

- Ahmed b. Amr el-Bezzâr > İbrâhim b. Humeyd b. Yezîd b. Şeddâd > Saîd b. Sâlim el-Gaddâh > Saîd b. Beşîr > İsmâil b. Ubeydullah > Ümmu Derdâ > Ebî Derdâ > Resullah (s.a.s.)’ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir; “*Mecside Haram’da kılınan bir namaz diğer mescidlerde kılınan yüzbin namazdan daha faziletlidir, benim mescidimde kılınan namaz ise “Mecside Haram hariç” diğer mescidlerde kılınan bin namazdan daha faziletlidir, beyti makdiste kılınan bir namaz ise diğer mescidde kılınan beşyüz namazdan daha faziletlidir.*” İbn Abdilber Bezzâr’ın bu hadîsin isnâdı için “Hasen”³³⁶ dediğini rivâyet etmiştir.

Araştırmamızda bu hadisin râvilerinden olan Saîd b. Beşîr’nin “Sâlih”, “Leyse bihi be’s”, “Zayıf”³³⁷ gibi birçok cerh-ta’dil kavramlarıyla nitelendirildiğini görmekteyiz.

³³³ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 115-116.

³³⁴ Alaâddin Ma’latâî, *İkmal Tehzîbu’l-Kemâl Fi Esmâir-Ricâl*, (thk. Ebu Abdurrahman b. Muahmmmed) Faruk el-Hadisiyye 1422/2001, I, 249.

³³⁵ Metni değilse de senedi hasen hadîsin özelliklerini taşıyan hadîse denir. Aydın, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, s. 113.

³³⁶ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, VI, 30.

³³⁷ Alaâddin Ma’latâî, *İkmal Tehzîbu’l-Kemâl*, V, 264.

Örnek 3:

- Muhammed b. Osmân en-Naşıti,³³⁸ > Ebu Haccâc en-Nadr b. Muhammed (Basrî)³³⁹ > Zâide b. Kudâme³⁴⁰ > Mâlik b. Enes > Nâfi' > İbn Ömer > Resûlullah (s.a.s.) “ *Her kim günde yüz defa Le ilâhe illallâhu'l Melikül Hakkul Mübîn derse cennetin kapısı açılır, kabir yalnızlığında yoldaş olur, rızkı celbeder, fakirlikten emin olur.*³⁴¹

Araştırmamızda bu hadisin râvilerinden olan Muhammed b. Osmân en-Naşıti³⁴² için cerh-tâdil âlimleri bir açıklama yapmamışlardır. Zehebi o nun için “muchulul hâl” kavramını kullanmıştır. İbn Abdilber’in de bu hadisin senedinde diğer râvilere sika demesi, bu râvinin hakkında bir şey dememesi ile bu hadisin “Hasen” olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.3.1.2. Makbûl Haberin Taksimi

Makbul haber iki kısma ayrılır: “Ma’ mûlun bih” ve gayr-i ma’ mûlun bih”. Makbul haberin bu durumundan iki çeşit hadîs ilmi ortaya çıkmıştır: “Muhkem ve Muhtelifu’l-hadîs”, “en-Nâsih ve’l-Mensûh” ilimleridir.³⁴³

İbn Abdilber bu kısımda “*et-Temhîd*” adlı eserinde “Muhkem ve Muhtelifu’l-hadîs³⁴⁴” hakkında bilgi vermemiştir. Sadece nâsih ve mensûh ilminden bahsetmiştir. Biz de burada Nâsih ve Mensûh hakkında bilgi verelim.

2.1.3.1.2.1. Nâsih ve Mensûh

Nâsih ve mensûhun tanımını şu şekilde aktarabiliriz.

³³⁸ Zehebî Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tarihul-İslam Ve Vefâyâtul-Meşâhîra Vel-A'lam*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf) Dârul-Garbul-İslam, 2003, VI, Zehebî bu râvi için muchul hâl demiştir.

³³⁹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, VI, 55. İbn Abdilber bu râvi için sika demiştir.

³⁴⁰ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, VI, 55. Sika.

³⁴¹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, VI, 54.

³⁴² Zehebî, *Tarihul-İslam ve Vefâyâtul*, VI, 615. Zehebî bu râvi için “muchul hâl” demiştir.

³⁴³ Tahhân, *Yeni Hadîs Usûlü*, s. 70.

³⁴⁴ Terim olarak kendi ayarında herhangi bir hadisle çelişki halinde bulunmayan makbul hadîse denir. Tahhân, *Yeni Hadîs Usûlü*, s. 70-71.

Nesh: Şer'i bir hükmün sonraki şer'i bir hükümle kaldırılmasına denir. Zikredilen şer'i bir hükmü kaldırana ise nâsih denilir.³⁴⁵

İbn Abdilber mezkûr eserinin mukaddimesinde sadece nâsih ve mensûh kavramlarını zikretmiş,³⁴⁶ bununla ilgili olarak ise “Fukahaları en çok yoran ilmin Resullah’ın hadîslerinin Nâsih ve Mensûh’unu birbirinden ayırt etmek”³⁴⁷ olduğunu söylemiştir.

Bununla birlikte nâsih ve mensûh hadisleri zikretmiş ve akabinde hadislerin nâsih veya mensûh olduğunu söylemiştir. İbn Abdilber’in bu konu ile ilgili vermiş olduğu örnekler şöyledir:

Örnek 1:

- Süleyman b. Büreyde > Babası > Resullah’ın savaşa asker gönderdiği zaman söyle vasiyette bulunduğunu söylemiştir. *“Müşriklerle karşılaştığınızda onlara üç şey seçmelerini söyleyin. Bu üç şeyden birisine uyarlarsa onları bırakın bunlardan ilki İslam’a girmeleridir. İkincisi ise kendi beldelerinden Müslümanların beldesi olan medineye hicret etmelerini söyleyin üçüncüsü ise cizyedir.”* İbn Abdilber hadîsi zikretmiş sonra *“Kendi beldelerinden Müslümanların beldesi olan Medine ye hicret etmelerini söyleyin”* hadîsinin *“Mekke fethinden sonra artık hicret yoktur; fakat cihad ve niyet vardır”*³⁴⁸ hadîsi ile nesh olduğunu söylemiştir.³⁴⁹

Örnek 2:

- İbn Abbas’ın rivayetinde *“Resullah (s.a.s.) kızı Zeyneb ’i, hicretinden iki yıl sonra kocası Ebî Âs’a geri vermiştir.”*³⁵⁰ İbn Abdilber Ebî Âs ile ilgili kıssanın şu ayetlerle nesh olduğunu bildirmiştir. *“Ey iman edenler! Mümin kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere*

³⁴⁵ İbn Hacer, *Nuzhetu’n-Nazar*, s. 78.

³⁴⁶ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 9.

³⁴⁷ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, III, 332.

³⁴⁸ Buhârî, *Sahih*, Cihâd, 1.

³⁴⁹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, II, 217-218.

³⁵⁰ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XII, 20.

geri göndermeyin. Çünkü müslüman hanımlar kâfirlere helal değildir. Kâfirler de müslüman hanımlara helal olmazlar. Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin. Mehirlerini kendilerine verdiğiniz takdirde bu kadınlarla evlenmeniz size bir günah yoktur. Müşrik karılarınızın nikâhlarına tutunmayın. (Zira bu nikâhlar ortadan kalkmıştır.) Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin. Kâfirler de (İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler.”³⁵¹

Örnek 3:

- Mâlik b. Enes > Amcası Ebû Süheyl b. Mâlik > Babası Mâlik b. Ebî Âmir > Talha b. Ubeydillah'dan şöyle derken işitmiştir: “Necd ahâlisinden saçı darmadığınık (fakîr) bir kimse Rasûlullah'a (s.a.s.) geldi. Uzaktan sesini karmakarışık duyuyor, fakat ne söylediğini anlayamıyorduk. Nihayet yaklaştı; meğer İslâm'ın ne olduğunu soruyormuş. Bu suâle karşı Rasûlullah (s.a.s.): Bir gün bir gece içinde beş namaz, buyurdu. O zât: Üzerimde bu namazlardan başkası da olacak mı? Diye sordu. Hayır, meğerki kendiliğinden kulasın, buyurdu. Ondan sonra Rasûlullah: Bir de ramazân orucu, buyurdu. O zât: Üzerimde bundan başkası da olacak mı? Diye sordu. O da: Hayır, meğerki kendiliğinden tutasın, cevâbını verdi. Talha der ki: Rasûlullah, zekâtı da ona söyledi. O zât yine: Üzerimde bundan başkası da olacak mı? Diye sordu. Yine Rasûlullah: Hayır, meğerki kendiliğinden veresin, cevâbını verdi. Bunun üzerine (o Necdli fakîr zât): Vallahi bundan ne artık, ne eksik bir şey yapacak değilim, diyerek arkasını dönüp gitti. Bunu duyunca Rasûlullah: Eğer doğru söylüyorsa felah buldu gitti, buyurdu.”³⁵² Hadisin « أَفْلَحَ إِنْ صَدَقَ » « أَوْ دَخَلَ الْجَنَّةَ » “Eğer doğru söylüyorsa felah buldu gitti” veya “doğru söylüyorsa Cennete girdi” rivâyetlerindeki metni budur. İbn Abdilber bu hadisin sahih olup, sened ve metin yönünden ihtilafa düşülmediğini zikretmiştir. İbn Abdilber başka bir rivâyette ise « أَفْلَحَ وَابِيهِ إِنْ صَدَقَ » “Babasına yemin ederim ki doğru söylüyorsa kurtuldu”³⁵³ hadisindeki “وَابِيهِ”

³⁵¹ Mümtahine, 60/9; İbn Abdilber, et-Temhîd, XII, 21.

³⁵² Buhâri, Sahih, İmân, 34.

³⁵³ İbn Abdilber, et-Temhîd, XVI, 158.

lafzının şayet doğru olduğu söylenilse bile bu lafzın yeminler ile ilgili, İbn Ömer (r.a.) rivâyet ettiği “Allah Teâlâ hazretleri sizleri babanızı zikrederek yemin etmekten nehyetti. Öyleyse kim yemin edecek ise Allah’a yemin etsin ve sussun”³⁵⁴ hadisi ile nesh olduğunu söylemiştir.³⁵⁵

Örnek 4:

- Urve anlatıyor: *Resûlullah hastalandığında mescide geldi Ebû Bekir (r.a.) ayakta cemaate namaz kıldırıyordu. Resulü Ekrem'in geldiğini farkedene Ebû Bekir geri çekilmek istedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.), olduğun yerde kal, diye işaret ederek Ebû Bekir'in yanına oturdu. Ebû Bekir oturarak kılan Resûlullah'a uyararak, cemaat da Ebû Bekir'e uyararak namaz kılıyorlardı.*³⁵⁶ İbn Abdilber bu hadisin Resullah (s.a.s.) zevcesi Âişe (r.ah.)’dan rivayet ederek der ki: “*Resûlullah (s.a.v.) rahatsızdı, namazı oturarak kıldı. Arkasındaki cemaat ayakta kıldı. Bunun üzerine Resûlullah onlara oturun diye işaret etti. Namazı bitirince: İmam kendisine uyulması için imam kılındı. İmam rükûya varınca rükû yapın. Başını kaldırmaz siz de kaldırın. Oturarak namaz kıldığı vakit siz de oturarak kılın,*”³⁵⁷ hadisi ile nesh olduğunu zikretmiştir.³⁵⁸

2.1.3.2. Merdûd Hadis

Âlimler merdûd hadisi birden çok kısımlara ayırmış, birçoğuna özel isimler verirken, bir kısmını da özel isim vermeden genel bir isimlendirme ile zayıf adı altında zikretmişlerdir. Bir hadîsi red etmenin sebepleri oldukça çoktur.³⁵⁹

İbn Hacer merdûd hadisin iki ana sebepten birine dayandığını belirtmiştir. Birincisi isnadda herhangi bir ravînin düşmesi, kopukluğun meydana gelmesi, ikincisi ise Râvî’nin ta’n edilmiş olmasıdır. Genel mânâda ise bu mesele râvinin adâlet ve zabtı ile ilgilidir.³⁶⁰ Bununla birlikte

³⁵⁴ Buhâri, *Sahih*, Eymân, 4; Müslim, Eymân, 1.

³⁵⁵ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XVI, 158.

³⁵⁶ Mâlik, *Muvatta*, Salâtul-Cemâti, 5.

³⁵⁷ Mâlik, *Muvatta*, Salâtul-Cemâti, 5.

³⁵⁸ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXII, 315.

³⁵⁹ Tahhân, *Yeni Hadis Usûlü*, s. 77.

³⁶⁰ İbn Hacer, *Nuzhetu’n-Nazar*, s. 80.

merdûd hadis iki ana kısma ayrılır: Zayıf ve Mevzu'dur. Şimdi merdûd hadisın kısımlarını başlıklar halinde inceleyelim.

2.1.3.2.1. Zayıf Hadis

Zayıf hadisın tanımını şudur: Sahih ve hasen hadîsin şartlarından birisini veya birkaçını barındırmayan hadîslere zayıf hadîs denir.³⁶¹

İbn Abdilber zayıf hadîsin tarifine bu eserinde yer vermemiştir. Ancak zayıf hadis ile ilgili bazı hükümleri hadisi verdikten sonra belirtmiştir. Yukarda da bahsettiğimiz gibi engin ricâl ilmine vakıf olan İbn Abdilber yer yer senedin râvisi hakkında görüşünü beyân etmiş, hadisi zikrettikten sonra hadîsin zayıf olduğuna hükmetmiştir. Ayrıca İbn Abdilber, bir hadisın zayıf olması halinde bunun zayıf olduğunun belirtilmesi ve illetinin açıklanması gerektiğini vurgulamıştır.³⁶²

İbn Abdilber'in bu hadis çeşidine dair vermiş olduğu örnekler şöyledir:

Örnek 1:

- Kasım b. Esbağ > İsmâil b. İshâk'tan > İsmâil b. Ebi Üveys' > Selmân b. Bilâl > Ömer b. Muhammed > Sâlim > İbn Ömer > Resûlullah (s.a.s.) şöyle demiştir: *"Hanginiz namazda kaç rekât kıldığı hususunda şüphelenirse, düşünsün, kanaatinin kuvvetli olduğu şekle göre namazını kılsın. Sonra da oturuyorken iki sehiv secdesi yapsın."* İbn Abdilber İsmâil b. Ebi Üveys'in ve babasının zayıf râvilerden sayıldığını ve onların rivâyeti ile amel edilemeyeceğini açıklamıştır.³⁶³

İbn Abdilber'in zayıf olarak addettiği İsmâil b. Abdullah b. Abdullah b. Ebi Üveys el-Medenî, İbn Mâîn'e göre "La be'se bihi" En-Nesâî'ye göre de zayıftır.³⁶⁴

³⁶¹ Ibnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, I, 41

³⁶² İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 38.

³⁶³ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, V, 38-39.

³⁶⁴ Bkz. Hâfiz Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb fî Ricâli'l-Hadîs*, (thk. Adil Ahmed, Ali Muhammed Muavviz), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1425/2004, I-VII, I, 310.

Örnek 2:

- Bakî' b. Velîd > Ebû Âlâ' > Mücahid > İbni Abbas > Resullah'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir. “*Ümmetimin helâkı Kaderiye³⁶⁵ ve Unsuruyet (ırkçılık) dâvâsı'dır*” demiştir. İbn Abdilber bu hadiste Bakî' b. Velîd'in Ebû Âlâ'dan teferrüd ettiğini dolayısıyla isnadının zayıf olduğunu ve hüccet olarak sayılamayacağını söylemiştir.³⁶⁶

Bu hadisin râvilerinden olan Bakî' b. Velîd'in zayıf hadis rivâyetinde bulunan,³⁶⁷ sadûk, rivâyetlerini genellikle cahil kimselerden aldığı, onun rivâyetlerini alırken dikkat edilmesi gerektiği rivâyetleri arasında münker rivâyetlerinin bulunduğunu ifade edilmiştir.³⁶⁸

Örnek 3:

- İbn Abdilber > Ahmed b. Kâsım > Kâsım b. Asba' > Hars b. Ebî Usâme > Muhammed b. Ömer el-Vâkî > Dâhhâk b. Osman'dan > Ebî Nadr > Besr b. Saîd > Abdullah b. Üneys > Resullah (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti: “*Kadir gecesi bana gösterildi sonra unutturuldu, sonra o günün sabahın da suyu ve toprağı secde ederken gördüm, 23 gecesi yağmur yağdı, Resullah o günün sabahı namazını kıldırıldı sonra aramızdan ayrıldı, sonra Resullah'ın alnında ve burnunda çamur izleri vardı, Abdullah b. Eneys o günün 23. cü günü olduğunu söylemiştir.*³⁶⁹ İbn Abdilber Muhammed b. Ömer el-Vâkî'nin zayıf³⁷⁰, metrukul-

³⁶⁵ Kişi kendi fiilinin yaratıcısıdır cümlesinde ifadesini bulan, kaderi inkâr dâvâsı.

³⁶⁶ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 58.

³⁶⁷ Zehebî, *Siyer*, VIII, 522.

³⁶⁸ Zehebî, *Tarihul-İslam Ve Vefâyâtul*, VII, 623.

³⁶⁹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXI, 210.

³⁷⁰ Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-XXXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1400/1980, XXVI, 193.

hadis, leyse sika³⁷¹, Dâhhâk b. Osman için sadûk, hadislerinde zayıflık olduğunu,³⁷² onun hakkında ise çok hata yaptığını söylemiştir.³⁷³

Örnek 4:

- Bezzâr > Amr b. Mâlik > Amr b. Ali el-Mukaddimi > Sâlih b. Hayyân > Abdullah b. Büreyde el-Eslemî > Resullah (s.a.s.)’in şöyle dediğini rivâyet etmektedir. *“Günahların en büyüğü Allah’a ortak koşmak, anne-baba hakkına riâyet etmemektir. Katırlara su vermeyi yasaklamak’tır.”* İbn Abdilber rivâyetin bu isnaddan başka bir tariki olmadığı bunun hüccet olarak kabul edilemeyeceğini söylemiştir.³⁷⁴

İbn Maîn ve Ebu Dâvut Sâlih b. Hayyân zayıf olduğuna hükmetmişler, Ebu Hâtim ise “leyse bi gavi” olduğunu söylemiştir.³⁷⁵

Bu bölümdeki zayıf hadis çeşitleri hadisin isnâdında râvinin düştüğü yere göre ismi farklı olmaktadır. Bunlar;

- ❖ Muallak
- ❖ Mürsel
- ❖ Tedlis
- ❖ Münker
- ❖ Muzdarib
- ❖ Şaz
- ❖ Müdrec
- ❖ Metruk
- ❖ Mu’dal
- ❖ Munkatı’dır

³⁷¹ Zehebî, Siyer, IX, 457.

³⁷² Zehebî, Tarihul-İslam ve Vefâyâtul, IV, 90.

³⁷³ İbn Abdilber, et-Temhid, XXI, 211.

³⁷⁴ İbn Abdilber, et-Temhid, V, 76-77.

³⁷⁵ İbn Hacer, Tehzîbu’t-Tehzîb, IV, 386.

İbn Abdilber muallak ve mu'dal hakkında bir bilgi vermemiştir. Zikrettiği kavramları ise müstakil başlıklar halinde inceleyelim.

2.1.3.2.1.1. Mürsel Hadis

İbn Abdilber mürsel hadîsin tarifini yapmış mürsel hadis hakkında âlimlerin görüşünü, irsâl sebeplerini detaylı bir şekilde açıklamada bulunmuştur.

İbn Abdilber'e göre mürsel hadîs'in tarifi şöyledir: Birçok sahabi ile görüşen Kibâru't-Tâbiîn'in³⁷⁶ Hz. Peygamber'den doğrudan yaptığı nakillerdir.³⁷⁷

Bununla birlikte İbn Abdilber bazı hadis âlimlerinin İbn Şihâb, Katâde, Ebu Hâzım, Yahya b. Saîd gibi az sayıda sahabiye mülaki olan Tabiûnun Hz. Peygamber'den doğrudan yapmış oldukları nakillere mürsel denilebileceği,³⁷⁸ bazı âlimlerin ise bu şekildeki rivâyetlerine munkatı' denilebileceğini aktarmıştır.³⁷⁹ Bununla birlikte İbn Abdilber, Zührî'nin İbn Abbas ve Ebu Hüreyre'den, Yahya b. Saîd'in Hz. Âişe (r.ah.)'da yaptıkları rivâyetleri örnek vererek, Sıgarut-Tâbiînin karşılaşmadıkları sahâbeden yaptıkları rivâyetlerin de munkatı' addedilmesi gerektiğini söylemektedir.³⁸⁰

Rivâyeti kabul edilen mürsil râvilerin özellikleri:

İbn Abdilber zayıf râvilerden rivâyet eden mürsillerinin irsâllerinin kabul edilmeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca zayıf râvinin özellikleri bilinip ortaya çıkar ise, tabiîn olsun ister bir başka birisi olsun bu kişinin irsalinin kabul görmeyeceğinde belirtmiştir.³⁸¹ Bununla birlikte sikalardan rivâyet edenlerin ise irsallerinin kabul edilebileceğini ifade etmiştir. Bu şekildeki hadislerle ise amel edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁸²

³⁷⁶ Çok sahabe ile karşılaşp onlarla oturup kalkmış hadîs rivâyetlerinin çoğu bunlardan olan tabi'î. Bu durum çoğu zaman yaşça büyük olmayı gerektirir. Aydınlı, Hadîs Istılahları Sözlüğü, s. 299.

³⁷⁷ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 19-20.

³⁷⁸ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 20.

³⁷⁹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 21.

³⁸⁰ Acar, İbn Abdilber, s. 201-211.

³⁸¹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 30.

³⁸² İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 1.

İrsale Yol Açan Âmiller

İbn Abdilber bu bölümde “Asıl olan mesele muhaddisin durumu ile alakalıdır”, demiş sonra şöyle devam etmiştir: “Kişi sikâ olan bir râvîden rivâyet ediyor ise ve kendisi de sikâ ise, mürsel rivâyetini de müsned rivâyetini de almanın vacip olduğunu, şayet zayıf olan kişilerden rivâyet ediyor, kendiside zayıf râvîlerden sayılıyor ise mürselinde tevakkuf edilmesi gerektiğini söylemiştir.³⁸³

Ders müzakereleri esnasında hadîsler isnatları ile zikredildiğinden çok vakit alacağı için senedleri zikredilmeksizin direk hadîs rivâyet edilip ve bu şekilde hadîs irsal edilirdi. Bu şekildeki rivâyete ise müsned olan hadîsi mürsel olarak rivâyet etme denir.³⁸⁴

Mürsel Hadisin Hükümü

İbn Abdilber “Sikâ râvîlerin mürsel hadîslerinin delil olarak alınabileceğini, bu rivâyetler ile amel etmenin gerekliliğini”³⁸⁵ savunmuştur. Mürsel rivâyetleri sahih sayılan râvîlere örnek olarak ise, Saîd b. Museyyib, Muhammed b. Sîrîn, İbrâhim en-Nehâî³⁸⁶ gibilerini saymıştır. Ayrıca İbn Abdilber İbrâhim en-Nehâî’nin mürsellerinin müsnedlerinden daha kuvvetli olduğunu ve diğer irsal yapan kişilerle karıştırılmamasını³⁸⁷ söylemiştir.

Mürsel rivâyetleri zayıf sayılan râvîlere örnek ise, Atâ’ b. Ebi Rabah, Ebu Kalabe, Ebu Âliye, Hasanul-Basri’yi saymıştır. Bunun sebebinin her önüne gelenden rivâyette bulunduklarını açıklamıştır.³⁸⁸

³⁸³ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 17.

³⁸⁴ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 30.

³⁸⁵ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 2.

³⁸⁶ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 30.

³⁸⁷ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 38.

³⁸⁸ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 30.

İbn Abdilber *Muvatta* Kitabının şerhi olan *et-Temhîd*'de mürsel olan rivâyetlerin müsnedlerini bularak bunları vasletmiştir.³⁸⁹ Ayrıca İmâm Mâlik'in mürsel rivâyetlerinin diğer müsnedlerden daha sağlam olduğunu zikretmiştir.³⁹⁰

Mürsel hadîslere örnekler:

Örnek 1:

- Mâlik > Humeyd b. Kays > Atâ b. Ebî Rebâh'tan şunları nakletmiştir: “*Bir kişi Huneyn’de Resullah’a gelerek, gömleğinde sarı bir leke olduğunu ve Ya Resullah! Umrem helak oldu ne yapmamı emredersiniz dedi Resullah (s.a.s.) de “Gömleğindeki o sarı lekeyi yıka ve hacı nasıl yaptın ise umreni de öyle yap” buyurdu.* İbn Abdilber bu hadîsin mürsel olduğunu, Atâ b. Ebî Rebâh ile Resullah (s.a.s.) arasında bir râvinin bulunduğunu, onun da Ya’la b. Umeyye³⁹¹ olduğunu söylemiştir.³⁹²

Örnek 2:

- Mâlik > Sümeyy > Ebû Bekr b. Abdurrahmandan > *Resûlullah’a (s.a.s.) bir kadın gelerek: Hac için hazırlanmıştım, bir engel çıktı! dedi. Resûlullah (s.a.s.) ona: “Ramazan’da umre yap, çünkü o da hac gibidir” buyurdu.*³⁹³ İbn Abdilber bu hadisin zahirinde irsâl olduğu fakat Ebu Bekir’in (r.a.) bu rivâyeti kadından işittiğini ve bu rivâyetin müsned olduğuna hükmetmiştir. Ayrıca hadisin Ebu Bekir’in ve diğerlerinden gelen rivâyetlerle sahih aynı zamanda da meşhur olduğunu rivâyet etmiştir.³⁹⁴

Örnek 3:

- Mâlik > Yahya b. Said’den³⁹⁵: “*Resûlullah (s.a.s.), cemaatin namaza toplanması için iki*

³⁸⁹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 9.

³⁹⁰ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, VI, 41.

³⁹¹ “Mekke’nin fethinde islama girmiştir.” İbn Abdilber, *el-İstiâb fi Ma’rifet el-Ashâb*, II, 3.

³⁹² İbn Abdilber, *et-Temhîd*, II, 249.

³⁹³ Ebu Davud, *Sünen*, Hacc, 79; Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, I-V, Çağrı Yayınları, 1992/1413, Hacc, 95; Nesaî, *Sünen*, Sıyâm, 6; İbn Mace, *Sünen*, Hacc (menâsik), 45.

³⁹⁴ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXII, 55.

³⁹⁵ Basrada hicri 198 vefat etmiştir. Cemâleddin Ebil-Ferac İbnu’l-Cevzi, *Sıfatü’s-Safve*, I-IV, Mektebetus-Safâ, I Baskı 1424/2003, III, 181.

tahta alıp birbirine vurulmasını istemişti. O günlerde Abdullah b. Zeyd el-Ensârî (r.a.), rüyasında iki tahta görünce “bunlar Resûlullah (s.a.v.)’ın istediği tahtalara benziyor,” dedi. Kendisine: “Namaz için ezan okumaz mısınız?” denildi. Uyanınca Resûlullah (s.a.v.)’a gelip rüyasını anlattığında, Resûlullah (s.a.v.) onun ezan okumasını emretti.”³⁹⁶ İbn Abdilber bu rivâyetin dışında diğer rivâyetleride zikretmiş, Saîd b. Müseyyib’in Abdullah b. Zeyd’den ittisâli olduğunu bildirmiştir. İbn Abdilber bu hadisin mürsel olduğunu belirtmiştir.³⁹⁷

Örnek 4:

- Mâlik > At’a b. Yesâr³⁹⁸ > Resûlullah (s.a.s.)’den “Sıcak şiddetli olunca (öğle) namazını biraz te’hir edin; serin vakte bırakın, zira sıcaklığın şiddeti, cehennemın nefesindendir.” buyurdu. Sonra şu hadisi zikretti: “Cehennem, Rabbine şikâyetle bulundu. O da, senede iki nefes izin verdi: Bir nefes kışın, bir nefes de yazın.”³⁹⁹ İbn Abdilber bu hadîsin senedinden, râvilerinden bahsettikten sonra, bu hadisin sahih olduğunu bir grup sahâbîlerden rivayetlerin edildiğini zikretmiştir.⁴⁰⁰

Örnek 5:

- Ata b. Yesar⁴⁰¹ anlatıyor: Adamın biri Ramazan’da oruçlu iken hanımını öptü. Bunun üzerine son derece üzüldü. Hemen durumu sorması için hanımını gönderdi. Kadın Resûlullah’m (s.a.s.) hanımı Ümmü Seleme (r.ah.)’nin yanına geldi. Olanları anlattı. Ümmü Seleme: “Resûlullah (s.a.s.) da oruçlu iken öpüyor!” dedi. Kadın döndü, Ümmü Seleme’nin sözünü kocasına anlattı. Adamın kızgınlığı daha da arttı: “Biz Resûlullah gibi değiliz! Allah onun her istediğini helâl kıldı” diye çıktı. Kadın tekrar Ümmü Seleme’ye geldi. Yanında Resûlullah (s.a.s.) da vardı. Hz. Peygamber: “Bu kadının ne işi var?” diye sordu. Ümmü Seleme durumu arz edince Peygamberimiz: “Benim de Öptüğümü söylemedin mi?” Ümmü Seleme: “Söyledim” deyince, kadın tekrar kocasına döndü,

³⁹⁶ Mâlik, Muvatta, Kitabus-Salât, 1.

³⁹⁷ İbn Abdilber, *et-Temhid*, XXIV, 20-24.

³⁹⁸ Hicri 130 da vefat etmiştir. Zehebî, Siyer, IV, 449.

³⁹⁹ Buharî, Sahîh, Mevakitu's-Salât, 9.

⁴⁰⁰ İbn Abdilber, *et-Temhid*, V, 2.

⁴⁰¹ Hicri 130 da vefat etmiştir. Zehebî, Siyer, IV, 449.

*durumu anlattı. Adamın öfkesi yine arttı ve: Biz Resûlullah (s.a.v.) gibi değiliz. Allah ona her istediğini helâl kıldı! dedi. Bunu duyan Hz. Peygamber kızdı ve şöyle buyurdu: “Allah’a yemin ederim ki sizin Allah’tan en çok korkmanız ve hangi hususlarda sınırı aşmıyacağını en iyi bileninizim dedi.”*⁴⁰² İbn Abdilber *Muvatta* kitabını rivâyet eden bütün râvîlere göre bu hadisin mürsel olduğunu bildirmiştir.⁴⁰³

Kanaatimizce “*Muvatta*” kitabında mürsel hadîslerin bulunması münasebetiyle, İbn Abdilber mürsel hakkında detaylı şekilde açıklamalarda bulunmuştur.

2.1.3.2.1.2. Müdelles Hadis

İbn Abdilber *et-Temhîd* adlı eserinin mukaddimesinde tedlis ile ilgili iki ayrı yerde açıklamada bulunmuş tedlisin bilinmesinin çok önemli olduğunu altını çizmiştir.

İbn Abdilber tedlis için:

Bir râvî’nin mülâki veya muâsır olduğu sema’ etmediği rivâyetleri tahdis etmiş gibi, razı olsun veya olmasın ondan rivâyette bulunmasına⁴⁰⁴ demiştir.

İbn Abdilber “Bir toplulukta tedlis yaptığı bilinen bir râvinin “Tahdîs” ve “İhbâr” sigalarıyla yapmış olduğu rivâyetlerin alınabileceğini söylemiştir. Ancak bu râvinin “Âdîl” ve “Sikâ” olması gerekmektedir.”⁴⁰⁵

İbn Abdilber küfeli muhaddislerinin ekseriyetinin tedlis yaptığını söylemiştir.⁴⁰⁶

Genellikle sikâ olan şeyhlerden tedlis yap râvilerin rivâyetlerinin makbul olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁷ İbn Abdilber yer yer tedlis hakkında çeşitli ayrıntılara girmiştir.⁴⁰⁸

⁴⁰² Mâlik, *Muvatta*, Sıyâm, 5.

⁴⁰³ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, V, 108.

⁴⁰⁴ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 15.

⁴⁰⁵ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 17.

⁴⁰⁶ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 33.

⁴⁰⁷ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 30.

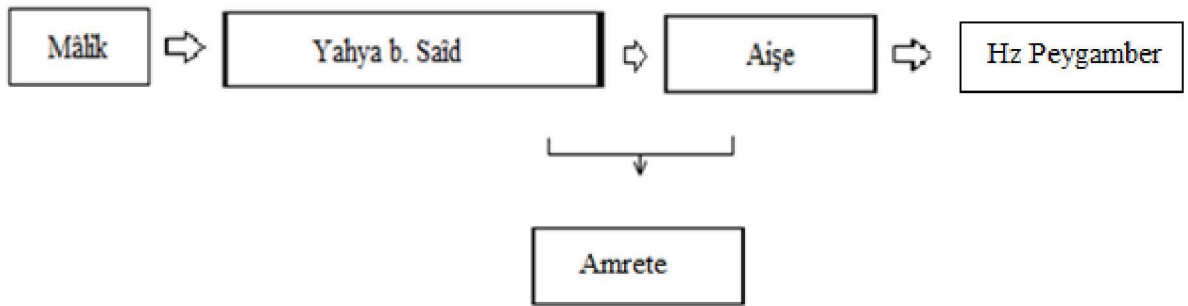
⁴⁰⁸ Karşılaşmadığı halde rivâyette bulunan râvilerin tedlis yapan kişiler arasında sayılıp sayılmayacağı hakkında Bkz. İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 15; Tedlis yapan kişiler Bkz. İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 36; Tedlis rivâyetleri zayıf sayılan kişiler; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 30-35; Tedlis rivâyetleri sahih sayılan kişiler Bkz. İbn Abdilber,

2.1.3.2.1.3. Munka'tı Hadis

İbn Abdilber *et-Temhîd* adlı eserinde munka'tı hadîs hakkında bazı konulara değinmiştir. Bunları zikrederim. O'na göre munkatı' hadisin tarifi şudur: Resullah'a nispet edilsin veya edilmesin muttasıl olmayan hadîslerdir.⁴⁰⁹

Buna göre hadis merfu, mevkuf veya maktu' olsun senedinde kopukluk olan her hadîs ona göre munkatı'dır. Nitekim o buna aşağıdaki vereceğimiz isnâdı örnek olarak vermiştir:

Örnek 1:

Mâlik > Yahya b. Saîd'den sema' etmiş, fakat Yahya b. Saîd > Hz Aîşe'den sema' etmediğini, burada inkita' olduğunu söylemiştir. Hz Aîşe ile Yahya b. Saîd arasında ravi Amrete bulunduğunu,⁴¹⁰ bu ravi inkıtası sebebiyle de hadisin munkatı olduğuna hükmetmiştir.

İbn Abdilber İmam Mâlik'in Belâğlarını⁴¹¹ da inkita' kapsamında değerlendirmiştir. Buna örnek olarak şunu verebiliriz.⁴¹²

et-Temhîd, I, 30; Buhârî'nin bazı Kişilerin tedlisi hakkındaki görüşü; Bkz. İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 30. Ayrıca Tedlis ile ilgili detaylı bilgi için Veysel Özdemir, *Tedlis Değerlendirmelerinde Usûl, İlâhiyât*, Ankara, I. Baskı, 2014, s. 259.

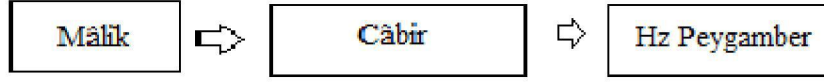
⁴⁰⁹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 21.

⁴¹⁰ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 22.

⁴¹¹ “Beleğani: Bana ulaştı ki...” diyerek nakledilen haber. Bu şekilde nakledilen bir haber, aksi belli oluncaya kadar munkatı'dır. Aydın, *Hadis istilahları sözlüğü*, s. 40.

⁴¹² İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 23. Diğer örnekler için Bkz. İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXII, 322; XXIII, 16, 18; V, 265.

Örnek 2:

Yukardaki örnekte İmam Mâlik ile Cabir arasında birden fazla râvi düşmüştür.

İmam Mâlik'in, "Beleğani" (Resullah'tan bana ulaştı ki) veya (Saîd b. Museyyib'den bana ulaştı ki) şeklinde rivayet ettiği hadislerin tamamı 61 olduğu, 4'ü hariç, ötekilerinin başka tariklerinden müsned olduğu, İbn Abdilber tarafından belirtilmiştir. Bahis konusu bu dört hadis de mevsûl olduğunu İbnu's-Salah tarafından rivâyet edilmiştir.⁴¹³

Örnek 3:

- Mâlik > Yahya b. Saîd > Muhammed b. Yahya b. Habban'dan; *Bir köle bir adamın bahçesinden bir hurma fidanı çalarak efendisinin bahçesine dikti. Fidan sahibi hurma fidanını aramaya çıktı. Bulunca köleyi Mervan b. Hakem'e şikâyet etti. Mervan da onu hapsederek elini kesmek isteyince kölenin efendisi Rafî' b. Hadîc'e giderek bunun hükmünü sordu. Râfi': "Resûlullah (s.a.v.)'ın "Ağaçtaki meyve ve hurma göbeğinin çalınmasından dolayı el kesme gerekmez," buyurduğunu işittim" deyince, adam: Mervan b. Hakem kölemi hapsetti, elini kesmek istiyor. Benimle beraber gidelim de Resûlullah (s.a.s.)'den işittiğin hadisi ona haber ver" dedi. Râfi' adamla beraber Mervan b. Hakem'e gidip: "Bu adamın kölesini mi yakaladın?" dedi. Mervan: "Evet" deyince Rafî': Peki ona ne yapacaksın? dedi. Mervan: "Elini kesmek istiyorum" deyince Râfi' ona; "Resûlullah'ın ağaçtaki meyve ve hurma göbeğinin çalınmasından el kesilmez" buyurduğunu işittim" dedi. Bunun üzerine Mervan emretti, köle serbest bırakıldı⁴¹⁴*

İbn Abdilber bu hadisın "Munkatı" olduğunu Muhammed b. Yahya b. Habban'nın Rafî' b. Hadîc'den işitmediğini, İbn Uyeyne'nin Yahya b. Saîd'den, o da Muhammed b. Yahya b.

⁴¹³ Emin Muhammed Kudât, Âmir Hasan Sabri, *Dirâsât fî Munâhicil-Muhaddisin*, s. 129.

⁴¹⁴ Muvatta, Hudud, 7.

Habban'dan, o da Amcası Vâsı'b. Habbân'dan, o da Rafi' b. Hadîc'den işittiğini rivâyet etmiştir. Şayet sened bu şekilde gelmiş olsa idi muttasıl, müsned ve sahih, olmuş olurdu demiştir.⁴¹⁵

Özetlemek gerekirse İbn Abdilber'e göre, Hz Peygamber'e nisbet edilen her hadîse müsned, merfu veya mevkuf da olsa isnâdında kopukluk bulunan her hadîse munkatı', kibar-ı tabîilerin doğrudan Hz. Peygamber'den yaptıkları munkatı' rivâyetlere ise mürsel denmektedir. Mu'dal ve muallak tabirlerine İbn Abdilber'in eserlerinde rastlanmaması hakikaten dikkat çekicidir. O, munkatı kavramını, mu'dâl ve mullakı'da itivâ edecek şekilde kullandığından ayrıca bu tabirlere yer vermemiştir.⁴¹⁶

Munkatı' Hadîsle Amel Etmenin Hükümü ise; İbn Abdilber, "Sikâ râvilerin birbirinden rivâyet etmeleri ile amel etmenin gerekliliğini"⁴¹⁷, şayet inkita' var ise bu hadîs ile amel edilemeyeceğini söylemiştir.⁴¹⁸

2.1.3.2.1.4. Münker Hadis

Münker hadis: *Râvinin rivayetiyle tek kaldığı hadîsdir. Bu şekildeki rivâyet yalnız bu râvi ile gelmiştir ve aynı zamanda onun dışında hiç kimse tarafından rivâyet edilmemiştir.*⁴¹⁹

İbn Abdilber münker hadîsin tarifi hakkında eserinde bilgi vermemekle birlikte bazı hadisler için münker kavramını kullanmıştır.

Örnek 1:

- İbn Şihâb > Ebu Seleme'den > Hz Aişe' (r.ah)'den Resullah (s.a.s.)'in şöyle dediğini rivâyet etmektedir: *"Allah'a isyan konusunda nezr (adâk) olmaz. (Eğer adanmışsa) onun keffareti yemin keffaretidir."* İbn Abdilber bu hadîsin münker olduğunu söylemektedir. Bunun sebebinin ise Süleyman b. Erkam, Zührî'den teferrüd etmesidir.⁴²⁰

⁴¹⁵ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXIII, 303-304.

⁴¹⁶ Acar, İbn Abdilber, s. 213.

⁴¹⁷ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 39.

⁴¹⁸ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 5; Bkz. İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXII, 322.

⁴¹⁹ Ibnu's-Salâh, *Ulûmu 'l-hadîs*, s. 80-81.

⁴²⁰ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, VI, 96.

Araştırmamızda Süleyman b. Erkam için âlimler “metrukul-Hadis”, “münkerul-Hadis” “metrukul-Hadis”⁴²¹ gibi cerh ifadeleri kullanmışlardır.

Örnek 2:

- Resullah (s.a.s.) den şöyle rivâyet edilmiştir: “*Kendinden olanla ve kendi denginle evleniniz. Asla zenciler ile evlenmeyiniz. Çünkü zenciler bozuk / çarpık olarak yaratılmışlardır.*” Bu hadisi:

Dâvûd b. Mücebber > Ebu Ümeyyde b. Ya'lâ es-Sekâfi > Hişâm b. Urve > Babası > Hz. Aîşe.

Bu hadisin münker olduğunu aslının olmadığını⁴²² Dâvûd b. Mücebber zayıf⁴²³ ve Ebu Ümeyyde b. Ya'lâ es-Sekâfi'nin metruk olduğunu söylemişlerdir.⁴²⁴

2.1.3.2.1.5. Muzdarib Hadîs

Muzdarib hadisin tarifi: *Bazen bir, bazen de iki veya daha fazla râviden muhtelif şekillerde rivayet edilen, birbirine zıt oldukları halde birini diğerine tercih imkânı bulunmayan hadîslere denir.*⁴²⁵

İbn Abdilber muzdarib hadîsin tarifi hakkında bu eserinde bilgi vermemiş ancak bazı hadîsleri zikrettikten sonra bunların muzdarib olduğunu söylemiştir.

Örnek 1:

- A'meş > Muslim el-Butayan > Saîd b. Cübeyr > İbn Abbas'tan şöyle rivâyet etmektedir. *Adamın biri Resullah'a annesinin öldüğünü, onun oruç kazası olduğunu ve onun için oruç tutabilirmiyim diye sordu Resullah (s.a.s) onun borcu olsa ödermiydin diye sordu o Adam da evet dedi, Resullah (s.a.s.) “Allahın borcu tabikide ödenir dedi.”*⁴²⁶

⁴²¹ Alaâddin Ma'latâi, *İkmal Tehzîbu'l-Kemâl*, VI, 37.

⁴²² İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XIX, 164-165.

⁴²³ İbn Hacer, *Lisânul-Mizân*, IV, 471.

⁴²⁴ Zehebî, *Tarihul-İslam ve Vefâyât*, IV, 1015.

⁴²⁵ Ibnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, s. 93-94.

⁴²⁶ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, IX, 26.

- İbn Abbas'tan gelen diğer rivâyette, "Kadının biri Resullah'a kardeşinin öldüğünü, oruç kazası olduğu ve onun için oruç tutabilirmiyim diye sordu, Resullah (s.a.s) onun borcu olsa ödermiydin diye sorunca o kadın da evet dedi, Resullah (s.a.s.)'de "Allahın borcu tabikide ödenir dedi."⁴²⁷
- İbn Abbas'tan gelen bir başka rivâyette "Kadının biri Resullah'a annesinin öldüğünü, onun oruç kazası olduğu ve onun için oruç tutabilirmiyim diye sordu Resullah (s.a.s) onun borcu olsa ödermiydin diye sordu o kadın da evet dedi, Resullah (s.a.s.) "Allahın borcu tabikide ödenir dedi."⁴²⁸ İbn Abdilber bu hadîsin muzdarib olduğunu bildirmiştir. Nitekim İbn Abbas'ın, bu hadîsin zıttına fetva verdiğini, dolayısıyla İbn Abbas'ın böyle bir rivâyette bulunamayacağını söylemiştir.⁴²⁹

Örnek 2:

- Halef b. Kasım > Ahmed b. İbrâhim > Muhammed b. Süleyman > Muhammed b. Vezîr > Velîd b. Müslim > Mâlik > Humeyd > Enes b. Mâlik (r.a.) dedi ki: "Resulullah (s.a.s.), Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın arkalarında namaz kıldım, bunların hiç biri namaza başladıklarında besmeleyi okumuyorlardı."⁴³⁰
- Ebu Bekir Abdullah b. Ebu Davûd Süleyman b. Eş'as > Muhammed b. Vezîr > Velîd b. Müslim > Mâlik > Humeyd > Enes b. Mâlik (r.a.) dedi ki: "Resulullah (s.a.s.), Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın arkalarında namaz kıldım, namaza «Elhamdü lillah'i Rabbil âlemin...» diye başlıyorlardı, besmeleyi zikretmiyorlardı."⁴³¹
- İbn Abdilber Ebu Kurre Musa Târik > Mâlik gelen rivâyetin merfu' olduğunu, Muhammed > Ali b. Ömer > İbrâhim b. Muhammed b. Yahya > Ahmed b. Muhammed b. Ezher > Muhammed b. Yusuf > Ebu Kurre Musa Târik > Mâlik > Humeyd > Enes b. Mâlik (r.a.) dedi ki: "Resulullah (s.a.s.), Ebû Bekir, Ömer ve

⁴²⁷ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, IX, 26.

⁴²⁸ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, IX, 26.

⁴²⁹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, IX, 27.

⁴³⁰ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, II, 228.

⁴³¹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, II, 228.

Osman'ın arkalarında namaz kıldım, bunların hiç biri namaza başladıklarında besmeleyi açıktan okumuyorlardı.”⁴³²

- İbn Abdilber İsmâil b. Musa es-Süddî > Mâlik gelen rivâyetin merfu’ olduğunu,
- Mâlik > Humeyd > Enes b. Mâlik (r.a.) dedi ki: “*Resulullah (s.a.s.), Ebû Bekir, Ömer ve Osman namaza «Elhamdü lillah’i Rabbil âlemin...» diye başlıyorlardı,*”⁴³³ İbn Abdilber burada lafız olarak ihtilaf olduğunu bildirmiştir.
- Muhammed > Ali b. Ömer > Ebu Bekir b. Şâfi’ > Muhammed b. Leys > İsmâil b. Musa > Mâlik > Humeyd > Enes b. Mâlik (r.a.) dedi ki: “*Resulullah (s.a.s.), Ebû Bekir, Ömer ve Osman bunların hiç biri besmele ile başlamıyorlardı.*”⁴³⁴
- İbn Abdilber İbn Ehi b. Vehb b. > İbn Vehb > Mâlik gelen rivâyetin merfu’ olduğunu,
Halef b. Kasım > Ebu Bekr > Ahmed b. Salih > Abdullah b. Ebu Davûd es-Sicistânî > Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb > Abdullah b. Vehb > Abdullah b. Ömer > Mâlik b. Enes > Humeyd > Enes b. Mâlik (r.a.) dedi ki: “*Resulullah (s.a.s.), (namazda) besmeleyi açıktan okumuyordu.*”⁴³⁵

İbn Abdilber bu ihtilafın hem sened hem de metin yönünden olduğunu bildirmiştir. Lafız olarak bu hadislerin birçok vucuhta olup bunların; “Okumuyorlardı”, “Besmeleyi zikretmiyorlardı”, “Açıktan okumuyorlardı”, “Namaza Elhamdü lillah’i Rabbil âlemin diye başlıyorlardı,” gibi rivâyetlerin geldiğini söylemiş bu hadisin muddarib olduğuna hükmetmiştir. Ayrıca İbn Abdilber Enes (r.a.) bu hadis hakkında sorulduğunu, onun ise “Yaşlandık unuttuk” cevabını verdiğini rivâyet etmiştir.⁴³⁶

2.1.3.2.1.6. Şaz Hadîs

Şaz hadis: *Fakat güvenilir bir râvinin, başkalarının rivayet ettiği hadîse muhalif olarak rivayet ettiği hadistir.*”⁴³⁷

⁴³² İbn Abdilber, *et-Temhîd*, II, 229.

⁴³³ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, II, 229.

⁴³⁴ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, II, 229.

⁴³⁵ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, II, 229-230.

⁴³⁶ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, II, 230.

⁴³⁷ Ibnu's-Salâh, *Ulûmu 'l-hadîs*, s. 76.

İbn Abdilber şaz hadîsin tarifi hakkında kitabında bilgi vermemekle beraber tesbit ettiğimiz kadarıyla hadisi zikretmiş sonra bu kavramı kullanmıştır.

Örnek 1:

- Saîd b. Nasr > Abdolvâris b. Süfyân > Kasım b. Esbâğ > İbn Vaddâh > Ebu Bekir b. Ebi Şeyve > Ubeydullah b. Musa > Şeybân > Yahya b. Ebi Kesîr > Ebu Seleme > Âta b. Yesâr'dan > Zeyd b. Halid ec-Cühenî > Osman b. Affân'a şöyle sordu, *"Adamın biri hanımı ile cima etse inzal olmasa ne yapmalıdır dedi. Namaz abdesti gibi abdest alır, zekerini yıkar dedi ve Resullah'tan böyle işittiğini söyledi. Aynı zamanda bu soruyu Ali, Zübeyr, Talha Ebî Ubey b. Ka'b gibi sahabelerde Resullah'a sormuşlardır. Bu hadis Yahya Ebi Kesirde teferrüd etmiştir. Osman b. Affân, Ali, Ubey b. Ka'b gibi sahabîlerden gelen sikalar ve sebtler bu hadisi zıt olarak rivâyetleri gelmiştir. Bununla birlikte muhaddislerde bu görüşe taaruz etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel ve Ali b. Medînî isnâdının ceyyid olduğunu fakat hadîsin şaz olduğunu söylemiştir. Şöyle bir rivâyet de vardır ki Osman, Ali, Ebî b. Ka'b bu hadîsin tersine fetvada bulunmuşlardır. Yakub b. Şeybe bu hadîsin islâmın ilk başlarında olduğunu ve hadîsin mensuh olduğunu söylemiştir. Resullah (s.a.s.) kadın ile erkeğin zekerin birleşmesi ile ister inzal olsun ister inzal olmasın gusûl alınacağını emretmiştir."* İbn Abdilber bu hadis için şazdır demiştir.⁴³⁸

Bunla birlikte birçok yerde İbn Abdilber hadisleri zikretmiş sonra hadisin "Mahfuz Hadîs" olduğunu açıklamıştır.

Mahfuz hadis; *Aralarında metin veya sened bakımından zıtlık/muhalefet bulunan hadislerden, ravileri diğerine oranla daha sikâ yahut sikâlık bakımından eşit olmakla beraber sayıca daha fazla olanıdır.*⁴³⁹

⁴³⁸ İbn Abdilber, *et-Temhid*, XXIII, 109-110.

⁴³⁹ Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 167.

Örnek 1:

- Mâlik b. Enes > Saîd el-Makberî' > Babası > Ebu Hüreyre şöyle buyurdu: “Beş şey fıtrattandır. Tırnakları kesmek, bıyıkları kısaltmak, koltuk altı kıllarını yolmak, etek tıraşı olmak, sünnnet olmak.” İbn Abdilber bu hadîsin *Muvatta*’da bütün rivâyetlerinin mevkuf olduğunu ancak Bişr b. Ömer’in Mâlik’in > Saîd b. Ebi Saîd > Babası > Ebu Hüreyre > Resullah (s.a.s.)’tan gelen rivâyetin merfu’ olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu hadîsin İbn Şihâb > Saîb b. Meseyyib > Ebû Hüreyre’den Mahfuz olduğunu söylemiştir...⁴⁴⁰

Örnek 2:

- Mâlik > Hişâm b. Urve > Babası > Hamza b. Amr b. el-Eslemi *Ya Resullah ben oruç tutan birisiyim seferde de tutabilirmiyim*” diye sordu. Resullah (s.a.s) “İstersen tut istemezsen tutma” buyurdu. Bu hadisi İmam Mâlik *Muvatta*’da Mürsel olarak rivâyet etmiştir. Mahfuzu ise Hişâm > Babasından > Hz Aişe’den gelen rivâyettir.⁴⁴¹

2.1.3.2.1.7. Müdrec Hadis

Müdrec hadis: “*Râvisi tarafından, Resullah (s.a.s.)’ın sözlerine, aslında olmayan bir ifadenin eklenmesi ve hadisin aslındanmış gibi rivâyet edilmesine denir.*”⁴⁴²

İbn Abdilber müdrec hakkında bu eserinde bilgi vermemiş ancak bazı hadisleri zikrettikten sonra müdrec olduğunu söylemiştir.

Örnek 1:

- Amr b. Dinâr > Câbir b. Zeyd > İbn Abbas’dan şöyle dedi: “*Resullah (s.a.s.) ile 8 veya 7 rekât namaz kıldık*” dedi. Amr, Ey Ebâ Şa’s’e’ye şöyle sormuştur: “*Sanırım öğleği geciktirip ikindi için acele edildi. Akşam geciktirilip yatıyı kılmada acele edildi*” dedi. Ebu Şa’s’e de ben de böyle sanıyorum dedi.” İbn

⁴⁴⁰ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXI, 56.

⁴⁴¹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XXII, 219.

⁴⁴² Ibnu's-Salâh, *Ulûmu 'l-hadîs*, s. 95.

Abdilber Amr b. Dinâr'ın ve Ebu Şa'se'nin sözlerinin hadise girdiğini söylemiştir.⁴⁴³

2.1.3.2.1.8. Metruk Hadis

Metruk hadis: *Vazgeçilmiş, terkedilmiş, kullanılmaz, yalancılıkla itham edilen râvilerin bilinen kurallara muhalif olarak rivayet ettikleri ve bu rivayetlerinde münferid (yalnız) kaldıkları hadistir. Râvinin hadiste yalanı görülmemiş olsa bile, diğer konuşmalarında yalancılıkla tanınan, fasıklığı açık olan veya vehim ve gaflet sahibi bir kimse olması, rivayet ettiği hadisin metruk sayılması için yeterlidir.*⁴⁴⁴

İbn Abdilber bazı hadisler için metruk kavramını kullanmıştır:

Örnek 1:

- Dâvud b. el-Husayn > İkrime > İbn Abbas'ın rivayetinde “*Resullah (s.a.s.) kızı Zeynebi kocası Ebî Âs'a ilk nikâhladığı gibi geri verdi*” Bazıları bu ilk nikâh geri vermesi arasında iki sene, bazıları üç, bazılarıda altı sene demiştir. İbn Abdilber bu haberin doğru olsa dahi metruk olduğunu söylemiştir.⁴⁴⁵

2.1.3.2.1.9. Zayıf Hadis ile Amel

Örnek 1:

- Veki' > Cafer b. Bürgân > Şeddâd > Bilâl > Resulullah (s.a.s.) şöyle dedi “*Fecr belirinceye kadar ezan okuma dedi.*” Başka bir rivâyette ise aynı isnâd ve mana ile Ma'mer Cafer b. Bürgân'dan, o da Şeddâd'dan o da Bilâl'den Resulullah (s.a.s.) “*Fecr belirinceye kadar ezan okuma dedi.*”⁴⁴⁶

İbn Abdilber bu ve bunun gibi hadislerin hüccet olarak kabul edilemeyeceğini söylemiştir. Çünkü bu hadis hem munkatı', hemde zayıftır. Araştırmamızda Munkatı' yönünden Ebu Dâvud Şeddâd'ın Hz. Bilal ile likası olmadığına⁴⁴⁷ hükmetmiş, aynı zamanda bu rivâyette Şeddâd ile

⁴⁴³ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XII, 219.

⁴⁴⁴ Suphi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*, Terc. Yaşar Kandemir, Ankara 1981, 174.

⁴⁴⁵ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, XII, 23-24.

⁴⁴⁶ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, X, 59.

⁴⁴⁷ Alaâddin Ma'latâi, *İkmal Tehzîbu'l-Kemâl*, VI, 225.

Hiz. Bilal arasında ise “Âmir”in” olduğu saptanmıştır.⁴⁴⁸ Âlimler şeddâd için “Mechûl”⁴⁴⁹ olduğunu söylemişlerdir.

Fedâil Konularında Zayıf Hadislerle Amel Edilmesinin Hükmi

İbn Abdilber: “Fedâil hadislerinde senette yer alan râvilerin sika olmalarına ihtiyaç yoktur” demiştir.⁴⁵⁰

Örnek 2:

- Halef b. Kasım > Muhammed b. Ahmed b. Gâdî ve Ali b. Muhammed b. İsmâil et-Tûsî > Muhammed b. Harîm > Ebu Abdulğinâ el Hasan b. Ali > Abdurrezzak > Mâlik > Ebu Zinâd > A’rac > Ebu Hüreyre > Resullah (s.a.s.): “*Arafe gününde Allah hacıları bağışlar, müjdelifenin gecesinde ise Allah ticâret ehlini bağışlar.*” İbn Abdilber Ebu Abdulğinâ hakkında bilgi sahibi olmadığını zikretmiştir. Bunun akabinde ilim ehlinin ise terğîb ve fedâil ile ilgili hadislerin rivâyetinde müsamaha gösterdiklerini ahkâm ile alakalı hadislerde ise çok dikkat ettiklerini bildirmiştir.⁴⁵¹

2.1.3.2.2. Mevzu Hadîs

Mevzu hadis: *Söylemediği veya yapmadığı halde iftirayla Resullah (s.a.s.)’e ait olduğu söylenen hadîse denir.*⁴⁵²

İbn Abdilber mevzu kavramı hakkında bu eserinde bilgi vermemiş ancak bazı hadisleri zikrettikten sonra mevzu olduğunu söylemiştir.

Örnek 1:

- Abdumelik b. Zeyd et-Tâî > Saîd b. Museyybeb’in kölesi Âtâ b. Zeyd > Ömer b. Hattâb > Resullah (s.a.s.)’in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “*Minberimin ile*

⁴⁴⁸ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, X, 59.

⁴⁴⁹ Alaâddin Ma’latâî, *İkmal Tehzîbu’l-Kemâl*, VI, 225.

⁴⁵⁰ Abdulhay el-Leknevî, *Temel Hadis Meseleri*, Hünery, (Çvr; Harun Reşit Demirel), Konya 2014. s. 48

⁴⁵¹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 127.

⁴⁵² Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 183.

kabrim arasında, “Tövbe direği vardır” ve Cennet bahçelerinden bir bahçedir.” Âtâ demiştir ki “*Tövbe direği vardır*” lafzının “Mevzu” ve “Münker” olduğunu söylemiştir. İbn Abdilber, bu hadîsi Abdumelik’in uyudurduğunu, sahih olan rivâyetin ise “*Evimle minberimin arası, Cennet bahçelerinden bir bahçedir*” hadisi olduğunu söylemiştir.⁴⁵³

Araştırmamızda Abdumelik b. Zeyd et-Tâi için âlimler “Münkerul-Hadis”, “Mevzu”⁴⁵⁴ gibi cerh ifadeleri kullanmışlardır.

2.1.4. MAKBUL VE MERDÛD İLE İLGİLİ MÜŞTEREK KAVRAMLAR

Bu kısımda hem makbul hem merdûd hadisler için müşterek kullanılan kavramları inceleyeceğiz. Bunlar müsned, muttasıl, muanan/müenen ve şahitlerdir.

2.1.4.1. Müsned Hadis

İbn Abdilber, “Resullah (s.a.s.)’e nisbet edilen, senedi muttasıl olan rivâyetlere müsned demektir.”⁴⁵⁵

İbn Abdilber’in tarif ettiği müsned hadîsin, diğer hadîs âlimlerinin görüşleri ile ittifak ettiği görülmektedir. İbn Abdilber kitabında şu isnadları örnek olarak zikretmiştir.⁴⁵⁶

Örnek 1:

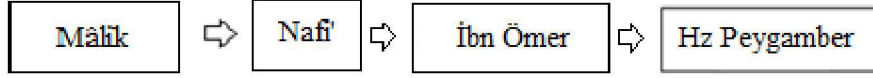
⁴⁵³ İbn Abdilber, *et-Temhid*, XVII, 180.

⁴⁵⁴ İbn Hacer Ebu Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Lisâbul-Mizân*, (thk. Abdulfettâh Ebu Gudde), Dârul-Beşâiril-İslâmi, I. Baskı, 2002, I-X. V, 263,268.

⁴⁵⁵ İbn Abdilber, *et-Temhid*, I, 30.

⁴⁵⁶ İbn Abdilber, *et-Temhid*, I, 21.

Örnek 2:

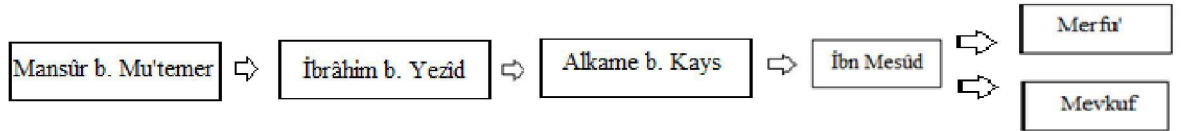
İbn Abdilber bir başka tarifinde ise müsned hadîsi “Peygambere isnad edilen merfu hadîslere dendiğini ifade etmiştir.”⁴⁵⁷ Burada İbn Abdilber bir senedin muttasılına ya da munkatı’na bakılmaksızın “Peygambere isnad edilen” her hadîsin müsned olduğunu savunmuştur.

Ayrıca İbn Abdilber hadisi zikretmiş akabinde bu hadis “مسند صحيح” lafzını da kullandığını tesbit etmiş bulunmaktayız.⁴⁵⁸

2.1.4.2. Muttasıl Hadis

İbn Abdilber eserinde muttasıl için; “İster merfu olsun ister mevkuf olsun senedinde kopukluk olmayan hadislere muttasıl demiştir. Şu isnadları İbn Abdilber örnek olarak zikretmiştir.”⁴⁵⁹

Örnek 1:

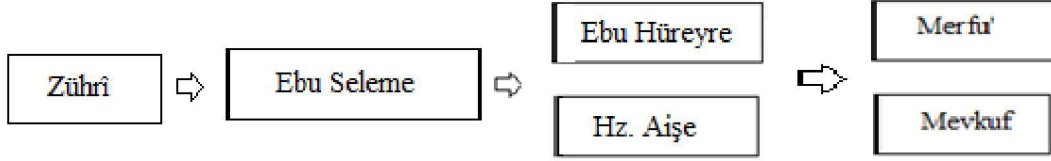

⁴⁵⁷ İbn Abdilber, *et-Temhid*, I, 25.

⁴⁵⁸ İbn Abdilber, *et-Temhid*, XXIII, 78

⁴⁵⁹ İbn Abdilber, *et-Temhid*, I, 24.

Örnek 2:

2.1.4.3. Muan'an, Müenen Hadis

İbn Abdilber, “Râvilerden herhangi birisinin “an fulânin an fulânin”⁴⁶⁰ şeklinde rivâyet ettiği hadise muan'an demiştir.⁴⁶¹

İbn Abdilber mukaddimesinde muanan kavramını kullanmış, bazı şartlar dâhilinde muananın ve müenenin sahih olduğunu belirtmiştir.

Şartları:

- Rav'isinin adâletli olması,
- Râvi ile şeyhin arasında lika' ve mücâlese olması
- Râvinin müdellis olmamasıdır.

Hadîs âlimleri'nin sahih hadîs ile ilgili rivâyetlerin kabulündeki şartlarının aynısının olması mukabilinde, muan'an isnadlı hadîslerin kabûlüne icma ettiklerini söylemiştir.”⁴⁶²

Örnek 1:

أَنَّ اللَّهَ بْنَ عَبَّاسٍ عَنِ الصَّغْبِ بْنِ جَنَامَةَ اللَّيْثِيِّ مَالِكٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُثْمَةَ بْنِ مَسْعُودٍ عَنِ عَبْدِ
أَهْدَى لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمَارًا وَحَشِيًّا وَهُوَ بِالْأَبْوَاءِ أَوْ بَوْدَانَ فَرَدَّهُ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَأَى
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا فِي وَجْهِهِ قَالَ إِنَّا لَمْ نَرَدَّهُ عَلَيْكَ إِلَّا أَنَا حُرْمٌ

İbn Abdilber bu hadis için muanan demiştir.⁴⁶³

⁴⁶⁰ Falandan nakleden... Aydın, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, s. 190.

⁴⁶¹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 12.

⁴⁶² İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 12.

⁴⁶³ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, IX, 54.

Müenen hadiste isnâdında “أَبْنُ” geçen hadistir. İbn Abdilber müneni muanan hadisle eşit görmüştür.⁴⁶⁴

Örnek 2:

- Mâlik > İbni Şihab (ez-Zührî) > Ömer b. Abdülaziz *bir gün (ikindi) namazını geciktirdi. O sırada huzuruna giren Urve b. Zübeyr (onu uyarmak için) şu hadisi nakletti: Kûfe'de bir gün Mugire b. Şube (ikindi) namazını geciktirmişti. O sırada yanına girmiş olan Ebû Mes'ûd el-Ensârî: Bunu neden yaptın Mugire? Hatırlamıyor musun, birgün Cebrail gelmişti de öğle namazını kılmıştı. Sonra Resûlullah ta kılmıştı. Sonra (ikindi) namazını kıldı, Resûlullah da kıldı. Sonra (akşam) namazını kıldı, Resûlullah da kıldı, daha sonra (yatsı) namazını kıldı, Resûlullah da kıldı. Daha sonra da sabah namazını kıldı, Resûlullah da kıldı. Ondan sonra da (Cibril): “Bunlarla emrolündün, buyurdu” demişti. Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz: “Urve, ne dediğini iyi düşün; Resûlullah'a namaz vakitlerini bildiren Cibril mi idi?” diye sordu. Urve de: “Beşir b. Ebî Mes'ûd, babasından böyle rivayet etti” dedi. Urve der ki: Âişe (r.a.) bana: “Resûlullah (s.a.v.) ikindi namazım, güneş henüz odamın duvarında yükselmeden kılardı” dedi⁴⁶⁵*

İbn Abdilber; ehli ilme göre bu hadisin muttasıl, müsned ve sahih olduğunu rivayet etmiştir. Bu rivâyetin râvilerinde mücâlese olduğunu, Ömer b. Abdülaziz ile Urve b. Zübeyr arasında yaşanan bu olaya İbn Şihâb'ın şahitlik ettiğininide bildirmiştir. Bu hadise muanan hadis demıştır.⁴⁶⁶

2.1.4.4. Şâhid Hadis

Şâhid hadis: *Herhangi bir hadîse, aynı sahabeden gelen benzer muhtevadaki ikinci hadîse denir.*⁴⁶⁷ İbn Abdilber şâhidin tarifini yapmamış ancak kavram olarak kullanmıştır.⁴⁶⁸

Şâhidi senet ve metin olarak ikiye ayıran İbn Abdilber hadîsi zikretmiş sonra arkasından şâhidlerinin senedini ve metnini zikretmiştir.

⁴⁶⁴ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 26.

⁴⁶⁵ Muvatta, Vukutus-Salât, 1.

⁴⁶⁶ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, VIII, 11.

⁴⁶⁷ Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 291.

⁴⁶⁸ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 9.

Örnek 1:

- Mâlik > Hubeyb b. Abdîrrahman > Hafs b. Âsım > Ebî Saîd el-Hudrî > Resullah (s.a.s.)’ın şöyle dediğini bildirmiştir. “*Evimle minberimin arası, Cennet bahçelerinden bir bahçedir ve minberim havzım ’ın üzerindedir.*”⁴⁶⁹

İbn Abdilber bu rivâyetin şâhidi olarak senetteki örneğine ise şunu zikretmiştir:

Mâlik > Hubeyb b. Abdîrrahman > Hafs b. Âsım > Ebî Hüreyre > Resullah’ın şöyle dediğini bildirmiştir. “*Evimle minberimin arası, Cennet bahçelerinden bir bahçedir ve minberim havzım ’ın üzerindedir.*”⁴⁷⁰

Örnek 2:

- Mâlik > Hubeyb b. Abdîrrahman > Hafs b. Âsım > Ebî Saîd el-Hudrî > Resullah (s.a.s.)’ın şöyle dediğini bildirmiştir. “*Evimle minberimin arası, Cennet bahçelerinden bir bahçedir ve minberim havzım ’ın üzerindedir.*”

İbn Abdilber bu rivâyetin şâhidi olarak metindeki örneğine ise şunu zikretmiştir: Mâlik > Hubeyb b. Abdîrrahman > Hafs b. Âsım > Ebî Hüreyre > Resullah’ın şöyle dediğini bildirmiştir. “*Evimle minberimin arası, Cennet bahçelerinden bir bahçedir.*”⁴⁷¹

⁴⁶⁹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, II, 285.

⁴⁷⁰ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, II, 285-286.

⁴⁷¹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, II, 285-286

2.1.5. RİVÂYETİN SIFATI

Bu kısımda hadislerin “Mânâ ile rivâyetini” konu edineceğiz.

Mânâ ile rivâyetin tarifi: “Hadisin ihtivâ ettiği mânâyı, bir nevi özetini rivâyet etmeye denir.”⁴⁷²

İbn Abdilber, bazı âlimlerin mana ile rivâyeti caiz görmekte bazılarının ise caiz görmediklerini söyleyenlere kendisinin, Hasanul-Basri, İbrâhim en-Nehâi ve Şa’bi’nin meylettikleri yöntemi benimseyerek, hadislerin mânâ ile rivâyetini caiz görmektedir.⁴⁷³ Bununla ilgili şu şartları zikretmiştir:

- Ezberlemiş ise ezberinden rivâyet etmesi,
- Rivâyet ettiği hadîslerin lafızlarının delalet ettiği manayı bilmesi,
- Yazılı olan bir kitaptan rivâyet ediyorsa, kitaptaki lafızlarla rivâyet etmeli,
- Gafil olmamalıdır,
- Kendisine rivâyet ettiği bir hadîs getirildiğinde gafil olmamalı, şüpheye düşmemelidir.
- Şayet fehmi ve marifet yönünden bilgili ise, mânâ ile rivâyet etmesi caizdir. Aksi halde böyle bir rivâyet etmesi caiz olmaz. Fehmi ve marifeti olmayan râvi haramı helal, helali de haram yapma durumu olabileceğinden mana ile rivâyet etmesi caiz değildir.
- Râvi sikâ olmalı,
- Şahadeti makbul bir kişi olmalıdır.⁴⁷⁴

⁴⁷² Aydın, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, s. 258.

⁴⁷³ İbn Abilber, *Câmi’u Beyâni’l-İlm ve Fadlih*, (Thk. Ebu’l ez-Zühri), I, Baskı Suudi Arabistan, 1994. I, s. 353.

⁴⁷⁴ İbn Abdilber, *et-Temhid*, I, 28.

2.2. İBN ABDİLBER'E ATIFTA BULUNAN HADİS USÛLU ÂLİMLERİ

Birçok hadîs âlimi kitaplarında İbn Abdilber'den referanslar vermiş ve bazı ıstılahları İbn Abdilber'e atfetmişlerdir. Bizde bu atıfları burada zikretmeye çalışacağız.

2.2.1. İbnü's-Salâh'ın İbn Abdilber'e Atıfları

Hadîs usûlû ilminde meşhur olan İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs* adlı eserinde müsned,⁴⁷⁵ munkatı',⁴⁷⁶ muan'an ve müenen,⁴⁷⁷ adâlet,⁴⁷⁸ kardeşlerin birbirinden rivâyetleri,⁴⁷⁹ kendisinden bir kişinin rivâyette bulunduğu râvi,⁴⁸⁰ isimler ve künyeler,⁴⁸¹ babasından başka bir isme nisbet ettirilen râviler⁴⁸² ile ilgili konulardan bahsederken ara ara İbn Abdilber'e atıflar da bulunmuştur. Şimdi bunları başlıklar halinde açıklayalım.

2.2.1.1. Müsned İstılahı

İbnü's-Salâh *Ulûmu'l-hadîs* adlı eserinin dördüncü nev'inde müsned hadîsin tarifini Ebu Bekir el-Hatîb'e göre verdikten sonra İbn Abdilber'e göre müsned hadisin tarifini, müsned hadis ile ilgili isnâdı zikretmiştir.

İbn Abdilber, "Resullah (s.a.s.)'e nisbet edilen, senedi muttasıl olan rivâyetlere müsned demektedir." Ayrıca İbn Abdilber, bazılarına göre müsnedin sadece merfu hadislere dendiğini rivâyet etmiştir.⁴⁸³

2.2.1.2. Munkatı' İstılahı

İbnü's-Salâh eserinin onuncu nev'inde mürsel ile munkatı' arasındaki farkları zikrettikten sonra İbn Abdilber'in munkatı' hadis tarifini vermiştir.

⁴⁷⁵ Bkz. Ibnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, I, 43.

⁴⁷⁶ Bkz. Ibnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, I, 58.

⁴⁷⁷ Bkz. Ibnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, I, 62.

⁴⁷⁸ Bkz. Ibnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, I, 105.

⁴⁷⁹ Bkz. Ibnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, I, 310.

⁴⁸⁰ Bkz. Ibnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, I, 319.

⁴⁸¹ Bkz. Ibnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, I, 334.

⁴⁸² Bkz. Ibnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, I, 321.

⁴⁸³ Bkz. Ibnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, I, 43, İbn Abdilber, *et-Temhid*, I, 30.

Mürsel hadîsin tabiînlere özel olduğunu, munkatı' hadîsin ise mürsel ve dışındakileri kapsağını söylemiştir. İbn Abdilber ise munkatı' hakkında: “Resullah’a nispet edilsin veya edilmesin muttasıl olmayan hadîslerdir demiştir.⁴⁸⁴

2.2.1.3. Muan’an, Müenen İstılahı

İbnü’s-Salâh, *Ulûmu’l-hadîs* adlı eserinin onbirinci nev’inde mu’dal hadîsin tarifini vermiş bunun akabinde İbn Abdilber’in şöyle dediğini zikretmiştir.

İbnü’s-Salâh, âlimler’in “أَنَّ” lafzı olan muttasıl bir senetteki “عَنْ” lafzıyla aynı manaya delalet edip etmediği hakkında ihtilafa düşüklerini söylemiş, İbn Abdilber’in bu konu hakkındaki görüşünü şöyle bildirmiştir.

Müenen hadiste isnâdında “أَنَّ” geçen hadistir. İbn Abdilber müneni muanan hadisle eşit görmüştür. Bazı şartların olduğunu bunların ise:

- Ravîsinin adâletli olması,
- Râvi ile şeyhin arasında lika’ ve mücâlese olması,
- Râvinin müdellis olmamasıdır.⁴⁸⁵

2.2.1.4. Adâlet İstılahı

Eserin yirmüçüncü nev’inde ise râvinin rivâyetlerinin kabulü ve reddi bölümünde, İbn Abdilber’in; “İlim ile meşgul olan ilim sahibi kişilerin yaşantısında ve her işinde âdil sıfatını taşıması gerektiğini söylemiştir. Cerhi ortaya çıkana kadar, adâlet üzere olması, devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir.”⁴⁸⁶

2.2.1.5. Kardeşlerin Birbirinden Rivâyetleri İstılahı

Eserin kırküçüncü nev’inde kardeşlerin birbirinden rivâyetleri adlı tarifi akabinde İbnü’s-Salâh örnekleri zikrettikten sonra son örnekte İbn Abdilber’in, Numan b. Mukarrin’in ve kardeşleri Ma’kil, Akîl, Süved, Sinan, Abdurrahman, yedinci kardeşlerinin de bilinmediği bu

⁴⁸⁴ Bkz. İbnü’s-Salâh, *Ulûmu’l-hadîs*, I, 58; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 21.

⁴⁸⁵ Bkz. İbnü’s-Salâh, *Ulûmu’l-hadîs*, I, 62; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 12.

⁴⁸⁶ Bkz. İbnü’s-Salâh, *Ulûmu’l-hadîs*, I, 105; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, s. 28.

senedin, bu kardeşlerin dışında hiçbir rivâyetin bulunmadığını bildirmiştir. Aynı zamanda İbn Abdilber bu kardeşlerin hendek savaşında katıldığını da söylemiştir.⁴⁸⁷

2.2.1.6. Kendisinden Bir Kişinin Rivâyetinde Bulunduğu Râvi İstılahı

Eserin kırkyedinci nev’inde kendisinden bir kişinin rivâyetinde bulunduğu ravi hakkında açıklamalarda bulunmuştur.

İbnü’s-Salâh vicâde yolu ile kendisine İbni Abdilber’den şöyle ulaştığını bildirmektedir: Bir kişinin bir tek kişiden rivâyet ettiği hadîsin ravisine mechûl ravi olduğunu, İbn Abdilber’in şöyle bir şart koyduğunu belirtmiştir. Mechûl olan ravi ilmin haricinde farklı bir şeyle meşhur olması gerektiğini, buna örnek olarak da Mâlik b. Dinâr’ın zühdü ile meşhur olduğunu söylemiştir. Ayrıca İbn Abdilber bu rivâyetlere ravilerin başka bir özellik ile meşhur olmalarından dolayı mechûllükten çıkıp sikâ’⁴⁸⁸ olduğunu söylemiştir.

2.2.1.7. İsimler ve Künyeler

Eserin ellinci nev’de isim ve künyeler hakkında açıklamalarda bulunmuş İbnü’s-Salâh şöyle demiştir:

Bu konu ile ilgili örnekler verdikten sonra altıncı örnekte künyesi ile bilinen ve isimlerinde ihtilaf edilen sahabîlerden olan Ebû Hüreyre’nin künyesinde bütün âlimlerin ittifak ettiklerini, yalnız ismi ve babasının isminde ihtilaf edildiğini zikretmiştir. İbn Abdilber Ebu Hüreyre’nin ismi hakkında yirmi görüş olduğunu söylemiş, isminin çok olması sebebiyle bir isim üzerinde ittifak edilemediğini, yalnız Abdullah veya Abdurrahman isminin İslâmî olması sebebiyle daha sıcak geldiğini rivâyet etmiştir.⁴⁸⁹

2.2.1.7. Babasından Başka Bir İsme Nisbet Ettirilen Râviler

Eserin elliyedinci nev’inde babasından başka birisine nisbet ettirilen raviler hakkında açıklamalarda bulunmuş, İbnü’s-Salâh şöyle demiştir:

⁴⁸⁷ Bkz. İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, I, 312.

⁴⁸⁸ Bkz. İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, I, 322.

⁴⁸⁹ Bkz. İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, I, 334.

Birincisi annesine nisbet ettirilen raviler olup örnek ise şöyledir; Avz b Afrâ'dır. Avz'ın annesi Afrâdır. Babasının ise el-Haris b. Rifa'e el-Ensari'dir. İbn Abdilber Avz hakkında Avf da denildiğini, Avf isminin âlimler arasında meşhur olduğunu söylemiştir.⁴⁹⁰

İbnü's-Salâh'ın “*Ulûmu'l-hadîs*” ile ilgili eserinde gördüğümüz gibi diğer kaynak eserlerden biriside Suyûtî'nin, “*et-Tedribur-Râvî*” adlı eseridir. Suyûtî'de İbn Abdilber'e atıfta bulunmuştur.

2.2.2. Suyûtî'nin İbn Abdilber'e Atıfları

Hadîs usûlû ilminde meşhur olan Suyûtî “*et-Tedribur-Râvî*” adlı eserinde müsned,⁴⁹¹ mürsel,⁴⁹² munkatı',⁴⁹³ mu'dâl,⁴⁹⁴ tedlîs,⁴⁹⁵ rivâyeti kabul edilen râviler⁴⁹⁶ ile ilgili konulardan bahsederken ara ara İbn Abdilber'e atıfta bulunmuştur. Bunları sırası ile zikrederim.

2.2.2.1. Müsned İstılahı

Suyûtî eserinin dördüncü nev'inde müsned hadîsin tarifini Ebu Bekir el-Hatîb'e göre verdikten sonra “Resullah (s.a.s.)'e nisbet edilen, senedi muttasıl olan rivâyetlere müsned dendiğini” Ayrıca İbn Abdilber, ister muttasıl olsun ister munkatı' bunlara müsned denildiğini rivâyet etmiştir.⁴⁹⁷

2.2.2.2. Mürsel İstılahı

Suyûtî eserinin dokuzuncu nev'inde mürsel hadîs ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. İbn Abdilber'in “*et-Temhid'in*” de bu meseleye değindiğini söylemiştir. Ebu Hanife ve Mâlik, mürsel hadîs için sahih demişlerdir. İmam Nevevi *Muhezzeb'in* şerhinde ve diğer âlimlerden farklı olarak İbn Abdilber'in şöyle dediğini haber vermiştir. “Şayet sikâ olan birisine irsal edilirse

⁴⁹⁰ Bkz. Ibnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, I, 321.

⁴⁹¹ Bkz. Suyûtî, *Tedrib*, I, 142.

⁴⁹² Bkz. Suyûtî, *Tedrib*, I, 154.

⁴⁹³ Bkz. Suyûtî, *Tedrib*, I, 161.

⁴⁹⁴ Bkz. Suyûtî, *Tedrib*, I, 164-165.

⁴⁹⁵ Bkz. Suyûtî, *Tedrib*, I, 177.

⁴⁹⁶ Bkz. Suyûtî *Tedrib*, I, 232.

⁴⁹⁷ Bkz. Suyûtî, *Tedrib*, I, 142; İbn Abdilber, *et-Temhid*, I, 25.

bunun sahih olduğunu, sikâ olmayan birisine irsal edilğinde kabul edilmeyeceğini” nakletmiştir.⁴⁹⁸

2.2.2.3. Munkatı’ Istılahı

Suyûtî onuncu nev’inde munkatı’ hadîs ile ilgili açıklamalarda bulunurken sahih olan görüşün fukahânın, İmam Hatîb’e ve İbn Abdilber’e göre “Senedi muttasıl olmayan hadîslere denir”⁴⁹⁹ demiştir.

2.2.2.4. Mu’dal Istılahı

Eserin onbirinci nev’inde mu’dal hadîs ile ilgili açıklamalarda bulunduktan sonra Suyûtî; “İbn Abdilber’in *Muvatta* kitabındaki mürsel, munkatı’ ve mu’dal olan hadîslere ulaştığını, *Muvatta* kitabında bulunan “Bana ulaştı ki” ve “Sikâ” olan lafzındaki hadîslerin diğer tariklerini bularak 61 hadîsin 4’ü hariç hepsine ulaştığını bildirmiştir.”⁵⁰⁰

Suyûtî İbn Abdilber’in hadîsi rivâyet eden ravînin muan’an’ın hadîsinin kabulü için senedinde tahdis, semâ gibi lafızları kullanması ile kabul edilebileceğini, “عن” lafzının hadîs âlimleri arasında inkıta’sı ortaya çıkana kadar senedinin muttasıl sayıldığını bildirmiştir.⁵⁰¹

2.2.2.5. Tedlis Istılahı

Suyûtî eserinin onikinci nev’inde tedlis’den bahsettikten sonra İbn Abdilber’in İbn U’yeyne’nin tedlisinin kabul edileceğini, İbn U’yeyne İbn Cureyc, Ma’mer gibi âlimlere isnad ettikleri bundan dolayı bir sıkıntı olmayacağını söylemiştir.⁵⁰²

2.2.2.6. Ravinin Rivâyetlerinin Kabul ve Reddi Istılahı

Eserin yirmiüçüncü nev’inde ise ravinin rivâyetlerinin kabul edileceği bölümünde İbn Abdilber’in; “İlim ile meşgul olan ilim sahibi kişilerin yaşantısında ve her işinde âdil sıfatını taşıması gerektiğini söylemiştir. Cerhi ortaya çıkana kadar, adâlet üzere olması, devam etmesi

⁴⁹⁸ Suyûtî, *Tedrib*, I, 154.

⁴⁹⁹ Suyûtî, *Tedrib*, I, 161; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 21.

⁵⁰⁰ Bkz. Suyûtî, *Tedrib*, I, 164-165.

⁵⁰¹ Suyûtî, *Tedrib*, I, 168.

⁵⁰² Suyûtî, *Tedrib*, I, 177; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 31.

gerektiğini söylemiştir.”⁵⁰³ Müttekaddimûn âlimlerinden İbn Mevvâk İbn Abdilber bu görüşünü savunmuştur.⁵⁰⁴

Diğer kaynak eserlerden olan *Fethül-Muğis bi Şerhi Elfiyyetil-Hadis*’dir ki İbn Abdilber’e bu eserin sahibi atıfta bulunmuştur.

2.2.3. Sehâvî’nin İbn Abdilber’e Atıfları

Hadîs usûlû ilminde meşhur olan Sehâvî *Fethül-Muğis bi Şerhi Elfiyyetil-Hadis*⁵⁰⁵ adlı eserinde müsned,⁵⁰⁶ maktu’,⁵⁰⁷ mürsel,⁵⁰⁸ muan’an,⁵⁰⁹ tedlis,⁵¹⁰ ziyâdat ve sikât⁵¹¹ ile ilgili konulardan bahsederken yer yer İbn Abdilber’e atıfta bulunmuştur. Bunları sırası ile zikrelelim.

2.2.3.1. Müsned İstılahı

İmam Sehâvî müsnedin tarifinde ilk olarak İbn Abdilber’e atıfta bulunup şöyle demiştir. “İbn Abdilber Resullah (s.a.s.)’e nisbet edilen, senedi muttasıl olan rivâyetlere müsned demektedir.”⁵¹²

2.2.3.2. Maktu’ İstılahı

Bu bölümde İmam Sehâvî, sahâbîlerin “Bize emredildi ki” “Bize neyh edildi ki” gibi ifadeleri verdikten sonra İbn Abdilber’in de sünnette bu görüşü savunduğunu söylemiştir.⁵¹³

⁵⁰³ Suyutî, *Tedrib*, I, 232.

⁵⁰⁴ Suyutî, *Tedrib*, I, s. 232, İbn Abdilber’in bu konu ile ilgili görüşlerini verdiğimiz diğer sayfalarda bulabilirsiniz. Suyutî, *Tedrib*, I, 240-244.

⁵⁰⁵ Sehâvî, *Fethül-Muğis bi Şerhi Elfiyyetil-Hadis*, (thk. Abdülkerim Hudayr, Muhammed el-Fuheyd) I-V, Mektebu Darul-Minhâc. 1426/

⁵⁰⁶ Sehâvî, *Fethül-Muğis*, I, 181.

⁵⁰⁷ Sehâvî, *Fethül-Muğis*, I, 196.

⁵⁰⁸ Sehâvî, *Fethül-Muğis*, I, 240.

⁵⁰⁹ Sehâvî, *Fethül-Muğis*, I, 287.

⁵¹⁰ Sehâvî, *Fethül-Muğis*, I, 315.

⁵¹¹ Sehâvî, *Fethül-Muğis*, II, 29-30.

⁵¹² Sehâvî, *Fethül-Muğis*, I, 181; İbn Abdilber, *et-Temhid*, I, 30.

⁵¹³ Sehâvî, *Fethül-Muğis*, I, 196.

2.2.3.3. Mürsel İstılahı

Sehâvi mürsel hadîsin tarifini vermiş sonra İbn Abdilber'in ve Hâkim'in⁵¹⁴ bu görüşte olduğuna da bildirmiştir.

Ayrıca Sehâvi İbn Abdilber'e göre mürsel hadîs'in tarifinin “Birçok sahâbi ile görüşen Kibâru't-Tâbiîn'in Hz. Peygamber'den doğrudan yaptığı nakillerdir.”⁵¹⁵

2.2.3.4. Muan'an İstılahı

Sehâvi İbn Abdilber'in muan'an için: “Râvilerden herhangi birisinin “an fulânin an fulânin” şeklinde rivâyet ettiği hadise denir. Bazı şartlar dâhilinde muananın ve müenenin sahîh olduğunu belirtmiştir. Bunlar:

- Ravîsinin adâletli olması,
- Râvi ile şeyhin arasında lika' ve mücâlese olması,
- Râvinin müdellis olmaması,
- Hadîs âlimleri'nin sahîh hadîs ile ilgili rivâyetlerin kabulündeki şartlarının aynısının olması mukabilinde, muan'an isnadlı hadîslerin kabûlüne icma ettiklerini söylemiştir.⁵¹⁶

2.2.3.5. Tedlis İstılahı

Sehâvi İbn Abdilber'in tedlis için: Bir râvî'nin mülâki veya muâsır olduğu sema' etmediği rivâyetleri tahdis etmiş gibi, razı olsun veya olmasın ondan rivâyette bulunmasına⁵¹⁷ demiştir.

İbn Abdilber bir râvînin karşılaşmadığı halde rivâyette bulunanların tedlis olduğunu sayarsak iki kişi Şu'be b. Haccâc, Yahya b. Sa'id el-Kattân haricindeki âlimlerin hepsinin müdellis olduğunu söylemiştir. Bir ravinin karşılaşmadığı halde rivâyette bulunanların tedlis yapmadığını irsâl yaptığını tercih etmişlerdir. Örnek ise Sa'id b. Museyyeb'in doğrudan Resullah (s.a.s.) den rivâyetleridir.⁵¹⁸

⁵¹⁴ Sehâvi, *Fethül-Muğis*, I, 238

⁵¹⁵ Sehâvi, *Fethül-Muğis*, I, 240; İbn Abdilber, *et-Temhid*, I, 12.

⁵¹⁶ Sehâvi, *Fethül-Muğis*, I, 287; İbn Abdilber, *et-Temhid*, I, 12.

⁵¹⁷ İbn Abdilber, *et-Temhid*, I, 15.

⁵¹⁸ Sehâvi, *Fethül-Muğis*, I, 315.

2.2.4. Ali El-Kârî'nin⁵¹⁹ İbn Abdilber'e Atıfları

Şaz,⁵²⁰ munkatı',⁵²¹ muallel,⁵²² vuhdân,⁵²³ mübhem,⁵²⁴ Sahabe,⁵²⁵ müsned⁵²⁶ muanan⁵²⁷ ile ilgili konulardan bahsederken İbn Abdilber'e atıfda bulunmuştur. Bunları sırası ile zikrederim.

2.2.4.1. Şâz İstılahı

Ali el-Kari şaz hadisin metni ile ilgili misali verdikten sonra şöyle demiştir. “*Teşrik günlerinde yemek günleri içecek günleridir.*” Bu hadîs bütün tarikleri böyle gelmiştir. Fakat İbn Abdilber ise “Arafat gününde” lafzının şaz olarak geldiğini, bunun senedinin ise Musa b. Ali Rebâh babasından o da Ukbe b. Âmir'den rivâyet olunduğunu söylemiştir.⁵²⁸

2.2.4.2. Munkatı' İstılahı

Hadis merfu, mevkuf veya maktu' olsun senedinde kopukluk olan her hadîs ona göre munkatı' dır.⁵²⁹

2.2.4.3. Muallel İstılahı

Enes'in, “*Resullah (s.a.s.), Ebu Bekir, Ömer, Osman'ın arkasında namaz kıldım besmele okumadılar*” hadisin akabinde İbn Abdilber âlimlerine göre hatalı, Şâfiî'ye göre illetli olduğunu, Beyhaki'nin de ma'rifetinde bunu zikrettiğini bildirmiştir.⁵³⁰

⁵¹⁹ Molla Ali el-Karî, *Şerhu Şerhi Nuhbetil-Fiker*, (thk. Muhammed Nizâr Temîm, Heysem Nizâr Temîm) I, Mektebu Darul-Erkâm, trz. Molla Ali Kari Nuzhetul Nazar şerhu Nuhbetul-Fikeri Şerh etmiştir.

⁵²⁰ Ali el-Karî, *Şerh*, I, 330.

⁵²¹ Ali el-Karî, *Şerh*, I, 412.

⁵²² Ali el-Karî, *Şerh*, I, 458

⁵²³ Ali el-Karî, *Şerh*, I, 508.

⁵²⁴ Ali el-Karî, *Şerh*, I, 511.

⁵²⁵ Ali el-Karî, *Şerh*, I, 575.

⁵²⁶ Ali el-Karî, *Şerh*, I, 609.

⁵²⁷ Ali el-Karî, *Şerh*, I, 674.

⁵²⁸ Ali el-Karî, *Şerh*, I, 334.

⁵²⁹ Ali el-Karî, *Şerh*, I, 413; İbn Abdilber, *et-Temhid*, I, 21.

⁵³⁰ Ali el-Karî, *Şerh*, I, 458.

2.2.4.4. Vuhdan⁵³¹ ve Mühhem⁵³² İstılahları

Ali el-Karî, İbn Abdilber'in bir kişinin bir tek kişiden rivâyet ettiği hadîsin ravisinin meçhul olduğunu söylemiş ve buna şöyle bir şart koyduğunu belirtmiştir. Mechûl olan ravi ilmin haricinde farklı bir şeyle meşhur olması gerektiğini, buna örnek olarakda Mâlik b. Dinâr'ın zühdü ile meşhur olduğunu söylemiştir. Ayrıca İbn Abdilber bu rivâyetlere ravilerin başka bir özellikle meşhur olmalarından dolayı mechûllükten çıkıp sikâdır⁵³³ demiştir.

2.2.4.5. Sahabî İstılahı

Ali el-Karî, İbn Abdilber'in Eş'âs hakkında: mürted olduğunu, Ebu Bekir zamanında esir düştüğünü söylemiştir. İbn Abdilber Resullah (s.a.s.) zamanında yaşayan ve Resullah'ı görmeyene de sahâbe denileceğini savunmuştur. Resullah (s.a.s.) defnedilmeden önce görenlerinde sahabe olabileceğini bunun görmeyenlerden daha evla olduğunu söylemiştir.⁵³⁴

2.2.4.6. Müsned İstılahı

Ali el-Karî müsned ile ilgili tarifte İbn Abdilber'in “Resullah (s.a.s.)’e nisbet edilen, senedi muttasıl olan rivâyetlere müsned demektedir⁵³⁵”atfını yapmıştır.

2.2.4.7. Muanan İstılahı

Ali el-Karî, İbn Abdilber'in muan'an için: Râvilerden herhangi birisinin “an fulânin an fulânin” şeklinde rivâyet ettiği hadise denir. Bazı şartlar dâhilinde muananın ve müenenin sahih olduğunu belirtmiştir. Şartların:

- Ravîsinin adâletli olması,
- Râvi ile şeyhin arasında lika' ve mücâlese olması,
- Râvinin müdellis olmamasıdır.

Hadîs âlimlerinin sahih hadîs ile ilgili rivâyetlerin kabulündeki şartlarının aynısının olması mukabilinde, muan'an isnadlı hadîslerin kabûlüne icma ettiklerini söylemiştir. Sahih olan

⁵³¹ Bir kişinin sadece bir kişiden rivayet etmesine denir. Ali el-Karî, *Şerh*, I, 509.

⁵³² Ali el-Karî, *Şerh*, I, 515.

⁵³³ Ali el-Karî, *Şerh*, I, 509.

⁵³⁴ Ali el-Karî, *Şerh*, I, 585.

⁵³⁵ Ali el-Karî, *Şerh*, I, 611; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 30.

görüşün bu olduğu cumhurda bu görüşte olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İbnü's-Salâh'ın da İbn Abdilber'in bu görüşe yakın bir söz söylediğini rivâyet etmiştir.⁵³⁶

⁵³⁶ Ali el-Karî, *Şerh*, I, 675; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 12.

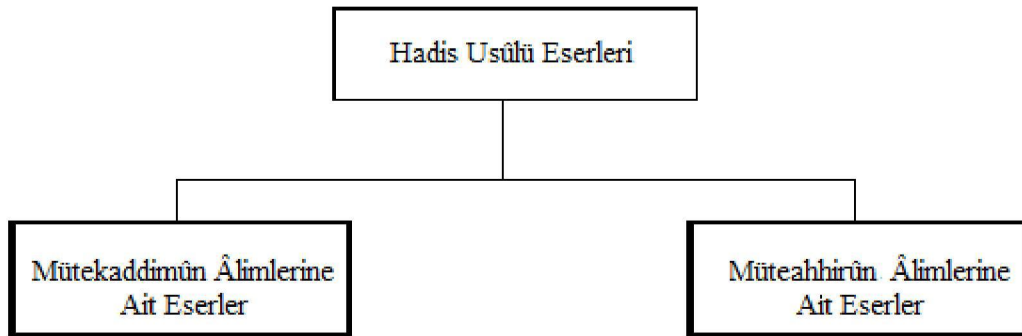
3. İBN ABDİLBER'İN MÜTEKADDİMÛN VE MÜTEAHHİRÛN USÛLU ÂLİMLERİ ARASINDAKİ YERİ

Bu konuyu işlemeden önce “Mütekaddimûn” ve “Müteahhirûn” kavramlarının ne anlama geldiğini açıklayalım.

Mütekaddimûn: Hicrî 300 yılından önce yaşamış olan hadis âlimlerine, el-Hatîbu'l-Bağdâdî'nin (392-463 h.) muâsırları ile ondan veya hicrî 5. asırdan önce yaşamış olan hadis âlimlerine denir.⁵³⁷

Müteahhirûn ise; Hicrî 300 yılından sonra yaşamış olan, el-Hatîbu'l-Bağdâdî'den (392-463 h.) veya hicrî 5. asırdan sonraki hadis âlimlerine denir.⁵³⁸

3.1. HADİS USÛLU ESERLERİ⁵³⁹

3.1.1. Mütekaddimûn Âlimlerine Ait Eserler

Hadis usûlunde tasnif erken tarihlerde başlamıştır. Müstakil bir eser bulunmamakla beraber hicri ikinci asra kadar dayanmaktadır. Nitekim bazı usûl konulara değinilmiş, ancak hadis usûlu konuları derli toplu bir şekilde işlenmemiştir. Örneğin İmâm Şâfiî'nin (ö.204) *er-Risâlesi*, Buhârî'nin (ö.256) *Sahîhin'deki Kitâbul-İlim, Kitâbu Ahbâri'l-Âhâd*, Müslim'in (ö.261) *Sahîhin'deki Mukaddimesi ve et-Temyîzi, Sünen* sahibi Ebu Dâvud'un (ö.275.) *er-Risâle ile Ehli*

⁵³⁷ Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 230.

⁵³⁸ Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 230.

⁵³⁹ Samir Hatemli, Veysel Özdemir, Basılmamış hadis usulü ders notları, s. 11.

Mekke adlı kısa mektubu, Tirmizî'nin (ö.279) hatimesinde bulunan *ilim* kitabında ve *el-İlelû's-Sağîr*'i bunlara örnektir. Hicri dördüncü asırda ise başlı başına müstakil eser devri başlamıştır.⁵⁴⁰

Bunlar:

3.1.1.1. *el-Muhaddisu'l-Fâsıl Beyne'r-Râvi ve'l-Vâ'i*

Müellifi Ebu Muhammed el-Hasan b. Abdurrahman Ramehürmüzî'dir. Hicri 360 yılında vefat etmiştir. Eser usul konularının tamamını ihtiva etmemektedir.⁵⁴¹

3.1.1.2. *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs*

Müellifi el-Hâkim Ebu Abdillâh Muhammed en-Neysâburî'dir. Hicri 405 yılında vefat etmiştir. Bu kitapta hem bir kısım konuları eksik bırakmış, hem de tertibde kusurlu kalmıştır.⁵⁴²

3.1.1.3. *Müstahrac Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs*

Müellifi Ebu Nuaym Ahmed el-Esbahânî'dir. Hicri 430 yılında vefat etmiştir.⁵⁴³

3.1.1.4. *el-Kifaye fi İlmi'r-Rivâye*

Müellifi Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit b. Ahmed el-Hatib el-Bağdadî'dir. Hicri 463 yılında vefat etmiştir.⁵⁴⁴

3.1.2. Müteahhirûn Âlimlerine Ait Eserler

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, konuların, senedli bilgiler vasıtası ile işlenmesi geleneğinin terkedildiği eserler ve müellifler oluşturmaktadır. Bu dönem el-Kadı İyâz'la başlar.

3.1.2.1. *el-İlmâ' ilâ Marîfeti Usûlur-Rivâye ve-Takyîdi's-Semâ'*

Müellifi el-Kadı İyâz (Ebu'l-Fadl) İbn Mûsa el-Yahsubî'dir. Hicri 544 yılında vefat etmiştir.⁵⁴⁵

⁵⁴⁰ Hatemli, Özdemir, Basılmamış hadis usulü ders notları, s. 11.

⁵⁴¹ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 192.

⁵⁴² Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 193.

⁵⁴³ Hatemli, Özdemir, Basılmamış hadis usulü ders notları, s. 12.

⁵⁴⁴ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 194.

⁵⁴⁵ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 196.

3.1.2.2. *Mâ lâ Yeseu'l-Muhaddise Cehlulu*

Müellifi Ebu Hafs Ömer İbnu Abdil-Mecîd el-Meyâncî'dir. Hicri 580 yılında vefat etmiştir.⁵⁴⁶

3.1.2.3. *Ulûmu'l-hadîs veya Mukaddimetu İbni's-Salâh*

Müellifi İbnu's-Salah diye meşhur olan Ebu Amr Takiyyuddin Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî'dir. İbnu's-Salah'ın kaleme aldığı on kadar kıymetli eser bulunmaktadır. Bunlardan "*Mukaddimetu İbni's-Salah*" diye meşhur olmuş bulunan *Ulumu'l-Hadis*, usul edebiyatının vazgeçilmez kaynaklarındanıdır.⁵⁴⁷

3.1.2.4. *İrşâd*

Ulumu'l-Hadis üzerine yapılan çalışmalardan olan İmam Nevevi (ö.676), *et-Takrib*; Nevevi Ulumu'l-Hadis'i ismiyle ihtisar etmiştir. Sonra bunu da ihtisar edip "*et-Takrib ve't-Teyisir*" ismini vermiştir. "*Takribu'n-Nevevi*" ismiyle meşhurdur.⁵⁴⁸

3.1.2.5. *el-İktirâh fî Beyâni-Istulâh*

Müellifi Takuyyuddîn b. Dakîkûl-Îd'dir. Hicri 702 yılında vefat etmiştir.⁵⁴⁹

3.1.2.6. *el-Menhelür-Revî fî Muhtasari Ulumu'l-Hadis-in-Nebeî*

Müellifi Ebu Abdillâh Bedreddîn Muhammed b. İbrâhim b. Cemâ'a'dır. Hicrî 733 yılında vefat etmiştir.⁵⁵⁰

3.1.2.7. *İhtisaru Ulûmu'l-Hadîs*

Müellifi İmamuddin Ebu'l-Fida İsmail b. Kesir'dir. Hicrî 774 yılında vefat etmiştir.⁵⁵¹

3.1.2.8. *Nuhbetü'l-Fiker fî Mustalahı Ehlil-Eser*

Müellifi Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalâni'dir. Hicrî 852 yılında vefat etmiştir.⁵⁵²

⁵⁴⁶ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 197.

⁵⁴⁷ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 198.

⁵⁴⁸ Hatemli, Özdemir, Basılmamış hadis usulü ders notları, s. 12.

⁵⁴⁹ Hatemli, Özdemir, Basılmamış hadis usulü ders notları, s. 12.

⁵⁵⁰ Hatemli, Özdemir, Basılmamış hadis usulü ders notları, s. 13.

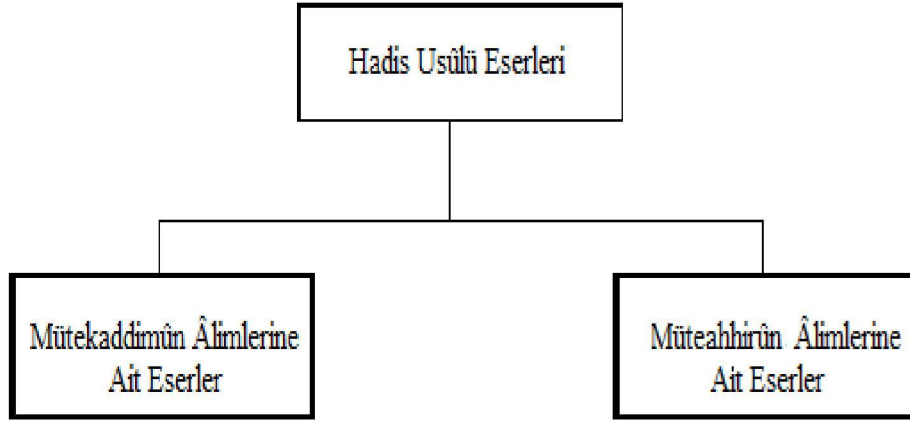
⁵⁵¹ Hatemli, Özdemir, Basılmamış hadis usulü ders notları, s. 13.

⁵⁵² Hatemli, Özdemir, Basılmamış hadis usulü ders notları, s. 13.

Bunun dışında sön dönem âlimlerinin tasnif ettiği birçok hadis usûlu eseri bulunmaktadır.

Üçüncü asırdan sonra gelen hadis usûlu âlimleri ile nitelik bakımından, mütekaddimûn'a nazaran birtakım farklılıklar arzederler. Bu farklılıklar şöyledir;

3.1.3. “Mütekaddimûn” ve “Müteahhirûn” Âlimlerinin Eserleri Arasındaki Farklar.⁵⁵³

1. Konuları senedleri ile beraber işlemişlerdir.
2. Usûl konularının tamamına yer verilmemiştir.
3. Konular ve bölümler düzenli değildir.
4. İstilahlara ihtiyaç duyulmadığı için bazı istilâhî kavramlar bulunmamaktadır.

1. Konuları senedleri ile beraber işlememişlerdir.
2. Bütün usûl konularını bir araya getirmişlerdir.
3. Konular ve bölümler düzenli bir hale gelmiştir.
4. İstilâhî kavramlar, tarifler düzenlenmiştir.

⁵⁵³ Hatemli, Özdemir, Basılmamış hadis usûlî ders notları, s. 13.

3.2. İBN ABDİLBER'İN MÜTEKADDİMÛN VE MÜTEAHHİRÛN USÛLU ÂLİMLERİ ARASINDAKİ YERİ

İbn Abdilber'in kaleme aldığı *et-Temhîd* adlı eseri her ne kadar bir şerh kitabı olmakla birlikte usûl ile ilgili bazı açıklamalarda bulunduğunu daha önce zikretmiştik. İlk döneme tekabül etmesinden dolayı bütün hadis usûlu konularını içermemektedir.

İbn Abdilber *et-Temhîd* kitabının mukaddimesinde, yukarda saydığımız mütekaddimûn dönemi eserlerinin özelliklerini taşımaktadır. Bu özellikler sırası ile şöyledir;

İlk olarak kitapda bir bilgi vereceği zaman o bilginin sahiplerine ulaşan râvi zincirini zikretmektedir.⁵⁵⁴

İkincisi İbn Abdilber *et-Temhîd* adlı eserinin mukaddimesinde ve diğer cildlerinde usûl konularının tamamına yer vermemiştir.

Örneğin kudsi, maktu', muallak, mu'dal, aziz hadis ile ilgili herhangi bir açıklama veya kavrama rastlamadık. Buradan da anlaşıyor ki bütün hadis konulara yer vermemiştir.

Üçüncüsü ise konular ve bölümler düzenli değildir. İbn Abdilber'in *et-Temhîd* adlı eserinin mukaddimesinde bazı usûl kavramlarına yer vermiştir. Bunlar: Mürsel, müsned, haber-i vâhid, âhâd haber ile amel etmenin vucubiyeti, munkatı, muttasıl, müsned, mevkuף, müdellis, muan'an müen'en ve rivâyetin sıfatı (mana ile rivâyet), nâsih ve mensûhdur.

Bunların dışında kalan kavramları ise diğer cildlerinden tespit edilmiştir. Farklı bir usul kullanan İbn Abdilber mütevâtir, meşhur, garîb, sahîh, hasen, münker, muzdarib, şaz, müdrec, metruk, zayıf hadis ile amel, mevzu, şâhid gibi kavramların tarifi hakkında bilgi vermemiş, hadisleri zikretmiş sonra bu kavramları kullanmıştır.

Son olarak ise ıstılahlara ihtiyaç duyulmadığı için bazı ıstılahı kavramlar bulunmamaktadır. Mu'dal ve muallak tabirlerine İbn Abdilber'in eserlerinde rastlanmaması hakikaten dikkat çekicidir. O, munkatı kavramını, mu'dâl ve mullakı'da ihtivâ edecek şekilde kullandığından ayrıca bu tabirlere yer vermemiştir.

⁵⁵⁴ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, I, 11.

SONUÇ

Çalışmamızda asrının önemli âlimlerinden olan İbn Abdilber ve “*et-temhîd*” adlı kitabındaki hadis usulünü tesbit etmeye çalıştık.

İspanyanın fethinden sonraki Endülüs Devleti, İslam âlemine ilmî ve kültürel açıdan bir zenginlik katmakla birlikte daha sonraları İslam âleminde bir merkez durumunu almıştır. Bu devlette birçok âlimler yetişmiş ve bu yetişen âlimler birçok âlimleri yetiştirmişlerdir.

Endülüs medeniyetin oluşmasına katkı sağlayan en önemli faktörlerden birisi eğitim ve öğretimdir. Burada üç aşamalı eğitim uygulanmıştır. Üç aşamalı bir sistemin olduğunu, Birinci aşama da altı veya yedi yıllık süren bir eğitim metodu, ikincisi Şuyûh denilen ilim halkaları, üçüncüsü ise ihtisaslaşmadan oluşmuştur. Burada birçok âlim yetişmiş ve islami ilimlere katkılarda bulunmuşlardır.

Endülüs Devleti içerisinde yetişen önemli âlimlerden biriside hiç kuşkusuz İbn Abdilber’dir. Bir asra yakın yaşayan İbn Abdilber, hayatı boyunca Endülüs’ün dışına çıkmamıştır. Bunun sebebi ise Endülüs’teki âlimlerin kendilerini her ilim dalında yetiştirmiş olmaları ve dışarıya rihle etme ihtiyacı duymamalarıdır. İbn Abdilber, rihleler vasıtasıyla gerek Endülüs’ün içinden, gerekse Endülüs’ün dışından gelen âlimlerden ilim tahsilinde bulunmuştur. Bundan dolayı Endülüs dışına rihle yapma ihtiyacı duymamıştır diyebiliriz.

İbn Abdilber’in yetişmesinde ailesinin büyük bir rol oynadığını görmekteyiz. Tespit edebildiğimiz kadarıyla hadîs ilminde zirve yapmış hocalardan ders alan İbn Abdilber, hadîs alanına büyük katkılarda bulunmuştur. Kendi döneminde birçok esere vâkıf olmuş, hemen hemen her ilim dalında eserler te’lif etmiştir. İbn Abdilber için: “Gerek rivâyet olarak gerekse musannif olarak hemen hemen eserlerin tamamına vâkıf olmuştur” dememiz abartılı olmaz.

İbn Abdilber Endülüs Devleti’nde resmi bir vazife aldığı, bu vazifeye getirilmesinin asıl sebebinin ise onun ilmî birikiminin sonucunda ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Zamanının idarecileri İbn Abdilber’in ilmî derslerine katılmış, bu katılımları ile de ilim alanında faydalı olan, yer ve mekân olarak ilme önem veren bir topluma zemin hazırlandığını da söylemek mümkündür.

Bundan sonraki bölümde ise daha çok hadîs alanında belirleyici bir şahsiyet olduğu ortaya çıkmaktadır. Birçok hocadan ilim almış, birçok âlim yetiştirmiştir. İtikâdî konularda selefin yolundan gitmiş, Mezhebî olarak düşüncelerini ortaya koymuş bir müctehid'tir.

Yukarda da açıkladığımız gibi Endülüs'ün dışına rihle yapmayan İbn Abdilber'i tanımak için onun hakkında söylenenlere bakılarak zamanının imamı olduğu oraya çıkmaktadır. Hâfiz yönüyle bilinen hadîs ilminde zirve yapmış birisidir. Ayrıca ricâl ilmi ve bunun dışında birçok ilime vâkîf olmuştur.

İbn Abdilber birçok alanda eserler te'lif etmiştir. Birçok alanda uzman bir kişiliğ sahip olan İbn Abdilber'in eserlerine baktığımızda hadis ilmi ile alakalı eserleri başka olmak üzere, Fıkıh, Tarih, Tabakât, Ahlâk ve Kıraat gibi alanlarda telif etmiştir. Bilhassa hadîs ilmi ile ilgili eserlerini incelediğimizde sahip olduğu ilmî düzeyi ortaya çıkmaktadır. *et-Temhîd* adlı eseri İbn Abdilber'in nasıl bir ilme sahip olduğu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmamızda “*et-Temhîd Limâ fî Muvatta Minel-Meânî Ve'l-Esânîd*” adlı eserin mukaddimesi başta olmak üzere diğer cildlerinde de taramalar yapmak suretiyle İbn Abdilber'in hadis usulüne dair bilgileri tesbit etmeye çalıştık.

Yirmi altı cild halinde baskısı yapılan ve oldukça hacimli olan bu eser İbn Abdilber'in, İmam Mâlik'in *el-Muvatta'ının* Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî rivayetinde doğrudan Hz. Peygamber'e nisbet edilen hadisleri esas aldığı esere yazmış olduğu bir şerhtir.

Araştırmamızın sonucunca İbn Abdilber'in kendisine has kavramlar ve görüşlerini ortaya çıkartmış bulunmaktayız.

Mezkûr eserinde hadis ıstılahlarını tanıtırken farklı bir yol izlemiştir. Buna göre bazı yerlerde ıstılahları açıklamış bazı yerlerde de açıklamamıştır.

İbn Abdilber'in hadîs usûlüne dair kaleme aldığı müstakil bir eser bulunmamakla beraber “*et-Temhîd*” adlı eserinin mukaddimesinde bazı usûl konularına yer vererek açıklamalarda bulunduğunu söylemiştik. Bunlar: Mürsel, müsned, haber-i vâhid, âhâd haber ile amel etmenin vucubiyeti, munkatı, muttasıl, müsned, mevkuf, müdellis, muan'an müen'en ve rivâyetin sıfatı (mana ile rivâyet), nâsîh ve mensûhdur.

Bunların dışında kalan ıstılahları kavramları ise diğer cildlerinden tespit edilmiştir. Farklı bir usul kullanan İbn Abdilber mütevâtir, meşhur, garîb, sahih, hasen, münker, muzdarib, şaz, müdrec, metruk, zayıf hadis ile amel, mevzu, şâhid gibi kavramların tarifi hakkında bilgi vermemiş, hadisleri zikretmiş sonra bu kavramları kullanmıştır.

İbn Abdilber mezkûr eserinin mukaddimesinde bazı konuları ise sadece kavram olarak zikretmiş ve bunlarla ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Bunlar: şâhid, nâsih ve mensûhdur. İbn Abdilber “Fukahaları en çok yoran ilmin Resullah’ın hadislerinin nâsih ve mensûh’unu birbirinden ayırt etmek” olduğunu söylemiştir.

İbn Abdilber’in kendisine has kavramlar ve görüşleri şöyledir. İbn Abdilber’in diğer usûl âlimlerden farklı olarak kullandığı ıstılahların başında merfu’ ve muttasıl olduğunu görmekteyiz. İbn Abdilber merfu’nun aynı zamanda müsned olduğunu, muttasıl kavramının ise; “İster merfu olsun ister mevkuf olsun senedinde kopukluk olmayan” anlamına geldiğini belirtmektedir.

Kanaatimize göre “*et-Temhîd*” kitabı sadece “*Muvatta*” şerhi olmayıp hadis usulüne dair zengin açıklamaların bulunduğu bir kaynak eserdir.

Ayrıca İbn Abdilber’in nasıl bir mükteşebatı olduğunu kendisinden sonraki dönemdeki hadis usulcülerinin eserlerinde ona yapmış olduğu atıflardan anlamış bulunmaktayız.

Araştırmamızın son kısmında ise İbn Abdilber’in *et-Temhîd* kitabının mukaddimesinde ve diğer cildlerinde, yukarıda da saydığımız mütekaddimûn dönemi eserlerinin arasında yer aldığını ve bu dönemin özelliklerini taşıdığını görmüş olmaktadır.

Netice itibariyle İbn Abdilber’in usûl âlimi olarak görmemekle beraber mütekaddimesinde birçok usûl konularına değindiğini görmekteyiz. Bununla beraber müstakil bir hadis usulü eseri kaleme almamış olmasına rağmen bir usulcu kadar konulara değindiğini de görmüş olmaktadır.

KAYNAKLAR

Abdurrezzâk b. Hemmâm, Ebu Bekr es-San'ânî, *el-Muscannif* (thk. Habîburrahman el-Azami'), I-XI, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrût, 1403.

Abdulfettâh Ebu Gudde, *Hamsu Resâil fi Ulûmil-Hadîs*, Darul-Beşâir el-İslâmiyye, Beyrût, 1431/2010.

Acar, Yusuf, İbn Abdilber'in Hadîs-Sünnet Anlayışı ve Endülüs Hadîsciliği, Konya, Nisan, 2015.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-XII, Darul-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2008.

Alaâddin Ma'latâî, *İkmal Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâir-Ricâl*, (thk. Ebu Abdurrahman b. Muahmmmed) Faruk el Hadîsiyye, I.-VII.1422/2001.

Ali el-Karî, *Şerhu Şerhi Nuhbetil-Fiker*, (thk. Muhammed Nizâr Temîm, Heysem Nizâr Temîm), Mektebu Darul-Erkâm, trz.

Aydınlı, Abdullah, *Hadîs Istılahları Sözlüğü*, İstanbul, 2015.

Beğavi, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud, *Şerhu's-Sünne*, (thk. Şuayb el-Arnaût, Muahmmmed b. Zübeyr eş-Şâvîş), I-XV, el-Mektebetu'l-İslâmi, Dimeşk Beyrut, 1983/1403.

Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şua'bul-İman'ın*, (thk. Ebî Hâcer Muhammed es-Saîd b. Beyyumî Zaglûl), I-III, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1421/2000.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîh*, (thk. Muhib Ed-Dîn El-Hatîb, Muhammed Fuâd Abdul-Bâkî), Matbaatus-Selefiyye.

Çakan, İsmâil Lütî, *Hadîs Edebiyatı*, İfav, İstanbul, 2015.

----- *Hadîs Usûlü*, İFAV, İstanbul, 2013.

Çimen, Rahim, *Endülüslü İbn Abdilber'in Hadîsciliği ve Camiu Beyani'l-İlm*, Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi S.B.E. T.İ.B. Ana Bilim Hadîs Bilim Dalı, 2002.

Dârakutnî, Ali b. Ömer, *Sünenü'd-Dârekutnî*, I-III, Dâru'l-Meârif, Beyrut, 2001.

Ebu Davûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistâni, *Süneni Ebu Dâvûd*, I-V, Dârul-Mağrife, Beyrut, 2001.

Ebu Ya'la, Ahmed b. Ali b. el-Müsenna, *Müsned*, I-XIII, Dârul-Me'mûn, Dimeşk, trz.

Ebu Şeybe, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe el-Kufî, *Musannıf*, (thk. Kemâl Yusuf Hût)I-VII, Mektebetur-Rüşd Riyad, 1409.

Emin, Muhammed Kudât, Âmir Hasan Sabri, *Dirâsât fî Munâhicil-Muhaddîsin*, Ürdün, 1432/2011.

Eşşâsi, Ebi Saîd Heysem b. Kelîb Eşşâsi, *Musned*, I-II, (Mahfuzur-Rahman Zeynul-Allah), Mektebetu Ulum vel-Hikem, 1410.

Güler, Zekeriya, *Endülü's'te Bir Hadîs ve Fıkıh Âlimi: İbn Hazm*, İstem, Yıl:7, Sayı:14, 2009.

Hâkim, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed, *Müstedrek Alâs-Sahihayn*, (Thk. Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman) trh, I-VII.

Hizmetli Mustafa, *Endülüste Hisbe Teşkilatı*, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi S.B.E. İslâm Tarihi ve Sanatları (İslâm Tarihi) Ana Bilim Dalı, Ankara 2002.

Humeydî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Fetûh b. Abdillâh b. el-Humeydî, *Cezvetul-Müktebis fî Tarih Ulemâ el-Endülü's* (thk. Beşşâr İvad Ma'ruf, Muhammed Beşşâr İvad) Dârul-Garbul-İslâm Tûnus, 1429/2008.

İbn Abdilber, Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber, et-Temhîd limâ fî Muvatta Minel-Meânî ve'l-Esânîd, (thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdülkerim el-Bekrî) I-XXX, 1387/1967.

----- *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, (Alî Muhammed el-Bicâvî), I-IV, Dâru'l-Ceyl, Beyrût, 1412/1992.

----- *Câmi 'u Beyâni 'l-İlm ve Fadlih*, (Thk. Ebu'l ez-Zührî), Suudi Arabistan, 1994.

İbn Beşkuvâl, Ebû Kâsım b. Beşkuvâl, *es-Sıla fî Tarihi Eimmetil-Endülüs Ve Ulemâihim Ve Muhaddisihim Ve Fukahâihim Ve Udebâihim*, (thk. Beşşâr İvad Ma'ruf) Dâru Garbul-İslam Tûnus, 2010.

İbnu'l-Cevzi, Cemâleddin Ebil-Ferac İbnu'l-Cevzi, *Sifatü's-Safve*, I-IV, Mektebetus-Safâ, 1424/2003.

İbn Esîr, Ebus-Sâdât, *Câmiul-Usûl fî Ehâdisir-Resûl*, trz.

İbn Faradî, Ebu'l-Velid Abdullah b. Muhammed b. Yusuf, *Tarihi Ulemâi el-Endülüs*, Dâru'l-Mısriyye lit-te'lîf ve Tercüme, 1966.

İbn Hacer, el-Askalanî, *Nuzhetu'n-Nazar fî Tavdîhi Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser*, (thk. Nureddîn Itr) Dârul-Bâsâir, 1432/2011.

----- *Lisâmul-Mîzân*, (thk. Abdulfettâh Ebu Gudde), Dârul-Beşâiril-İslâmi, I-X. 2002.

----- *Tehzîbu't-Tehzîb fî Ricâli'l-Hadîs*, (thk. Adil Ahmed, Alî Muhammed Muavviz), I-VII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1425/2004.

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebu Hatim et-Temimi, *Sahîh İbn Hibbân*, (Şuayb Arnavud), I-XVIII, Müessesetür-Risâle Beyrût, 1993/1414.

İbn Hallikân, Ebu Abbas Şemseddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Vefayâtul-A'yân ve Enbâu Ebnâiz-Zamân*, (thk. İhsân Abbâs), I-VIII, Beyrût 1414/1994.

İbn Huzeyme, Ebu Bekir Muhammed b. İshâk, Sahîh İbn Huzeyme, (Muhammed Mustafa el-Azami), I-IV, Beyrût, 1970/1390.

İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Sunenu İbn Mace*, (thk. Muhammed Fuat Abdulbaki), I-II, Daru'l-İhyai'l-Kutubi'l-Arabi, trz.

İbnu's-Salâh, Ibnu's-Salâh Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şeherezûrî, *Ulûmu'l-hadîs İbnu's-Salâh*, (thk. Nurettin Itr) Dârul-Fikr, Dârul-Fikril-Muâsır, 1998.

Kadı İyâz, Kadı İyâz b. Musâ b. İyâd es-Subtî, *Tertîbul-Medârik ve Takribul-Mesâlik li Ma'rifet A'lam Mezheb Mâlik*, (thk. Saîd Ahmed A'râb) I- VIII, Mektebetul-Ma'rib, 1403/1983.

Kettâni, Ebi Abdullah Muhammed b. Cafer El-Kettâni, *Nazmül Mütênâsır min Ehâdîsil-Mütevâtir*, Zâtu Fehâris el-İlmiyye, trz.

Koçyiğit Talat, *Hadis Tarihi*, TDV, Ankara, 1997.

Kurt Ali Vasfi, *Mağrib ve Endülüs'te Hadîs İlmi'nin Gelişim Safhaları ve Muhyiddîn İbnu'l-Arabi'nin Hadîs Kültürü*, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi S.B.E. T.İ.B. Ana Bilim Dalı Hadîs Bilim Dalı, Ankara, 1997.

Leknevî, Abdulhay, *Temel Hadis Meseleleri*, Hüner, (Çvr; Harun Reşit Demirel) Konya 2014.

Leys Suud Câsim, *İbn Abdîrber el-Endülüsî ve Cuhûduhû fîl-Tarih*, Mansûra, 1988, Bu eser Doktora tezi olarak 1988 yılında yayınlanmıştır.

Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Kahire, Darul-Hadîs, 2004/1425.

Mahmud Tahhân, “*Yeni Hadîs Usûlü*”, “*Teysîru Mustalahi'l-Hadîs*” Türkçesi: Cemal Ağırman, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2010.

Mizzi Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-XXXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1400/1980.

Müslim, Ebu'l- Hüseyin Hişâm b. Haccâc, *Sahîh*, (thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed Fârîbâî), Dâru Taybe, 1427/2006.

Nesâi, Ahmed b. Şuayb b. Abdurrahman, *Sünen*, (thk. Abdulfettâh Ebu Gudde) I-VIII Mektebetul-Matbuâtî-İslâmî, 1986/1406.

Özdemir Mehmet, “*Endülüs*”, DİA, XI.

Öztoprak Mustafa, “*Endülüs'te Hadîs İlminin Gelişim Aşamaları*”, *Marife*, Yaz, 2012.

----- *Endülüs Hadîsciliğinde Hâlifelerin Yeri*, Iğdır Üniv. S.B.D. Sayı/ No: 2 Ekim 2012.

Özdemir Veysel, *Tedlis Değerlendirmelerinde Usûl*, İlâhiyât, Ankara, 2014.

----- *Basılmamış hadis usulü ders notları.*

Samir Hatemli, Veysel Özdemir, Basılmamış hadis usulü ders notları.

Sehâvi, *Fethül-Muğîs bi Şerhi Elfiyetil-Hadîs*, (thk. Abdülkerim Hudayr, Muhammed el-Fuheyd) I-V, Mektebu Darul-Minhâc, 1426.

Suphi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*, Terc. Yaşar Kandemir, Ankara 1981.

Suyutî, Celalettin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *et-Tedribur-Râvî fî Şerhi Takribun-Nevevî*, (thk. Abdulvahhab Abdullatif), Mektebetu Darut-Turas Kâhire, 1426/2005.

Uğur Mücteba, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, T.D.V.Y., Ankara, 1996.

Taberânî Ebûl-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *Mu'cemul-Evsat*, (thk. Ebû Muâz Tarık b. İvadud-Din Muhammed ve Ebûl-Fadl, Abdul-Muhsin b. İbrahim el-Huseyni) I-X, Darul-Haremeyn, 1415.

----- *Mu'cemul- Evsat*, (thk. Ebû Muâz Tarık b. İvadud-Din Muhammed ve Ebûl-Fadl, Abdul-Muhsin b. İbrahim el-Huseyni) I-X, Darul-Haremeyn, 1415.

Tartı Nevzat, *İbn Abdilber ve et-Temhîd'indeki Şerh Metodu*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi S.B.E. T.İ.B. Ana Bilim Dalı, Samsun, 1994.

Tahavi, Ebû Ca'fer Ahmet b. Muhammed el-Basri, *Şerhu Muşkili'l-Asar*, (thk. Şu'ayb el-Arnaût), I-XVI, Muessetu'r-Risaleti, 1415.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, I-V, Çağrı Yayınları, 1992/1413.

Yaylalı Ahmet Nasır, *Endülü's Emevî Emîri Hakem b. Hişam b. Abdurrahman, Yüksek lisans tezi*, Konya Selçuk Üniversitesi S.B.E. İslam Tarihi ve Sanatları Ananilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, 2004.

Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (thk. Şu'ayb el-Arnaût), I-XXIX, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1402/1982.

----- *Tarihul-İslam ve Vefâyâtul-Meşâhira Vel-A'lam*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf) Dârul-Garbul-İslam, 2003.